

Veliksar L. G., Kuroglo N. İ., Kior İ. F., Milkov A. N.

Gagauz dili

(standart uuru)

üüretmäk kiyadi 10-cu klaslarina deyni cümnä
üüredici kurumnarı için ukrain dilindä üürenän

Веліксар Л. Г., Курогло Н. І., Кіор І. Ф., Мілков А. М.

Гагаузька мова

(рівень стандарту)

підручник для 10 класу закладів загальної
середньої освіти з навчанням українською мовою

Рекомендовано Міністерством освіти і науки

Чернівці
"Букрек"
2018

УДК 811.512.165(075.3)
В 27

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ від 31.05.2018 №551)*

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Велісар Л. Г., Курогло Н. І., Кіор І. Ф., Мілков А. М.
В 27 Гагаузька мова (рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою / Л. Г. Велісар, Н. І. Курогло, І. Ф. Кіор, А. М. Мілков. – Чернівці: Букрек, 2018. – 152 с.

ISBN 978-966-399-986-9

УДК 811.512.165(075.3)

Veliksar L. G., Kuroglo N. I., Kior I. F., Milkov A. N.
В 27 Gagauz dili (standart uuru) : üüretmäk kıyadi 10-cu klaslarına deyni cümnä üüredici kurumnarı için ukrain dilindä üürenän / L. G. Veliksar, N. I. Kuroglo, I. F. Kior, A. N. Milkov. – Çernovtı: Bukrek, 2018. – 152 s.

ISBN 978-966-399-986-9

УДК 811.512.165(075.3)

ISBN 978-966-399-

© Велісар Л. Г., Курогло Н. І., Кіор І. Ф.,
Мілков А. М., 2018
© Видавничий дім “Букрек”, 2018

§ 1. DİLİN ROLÜ ÜRENİCİLERİN TERBİETMESİNDÄ

1. Okuyun teksti. Söläyin onun temasını hem öz fikirini.

*Insanın sözü, lafı, dili – o bir ayna,
angısında insan var nicä görsün kendisini.*

Lev Tolstoy

*Ana dili – ruhun temeli,
moral temeli, adamın öz dayaa.*

M. Şukurov

Halk dili – herbir devletin kaavi hem öz temeli. Dil tutêr milleti dünnädä, neçin ki kaybettiynän dili – kaybeler halk.

Dilin yardımınnan uşak annêêr küçüklüündän biyaz dolay dünneyi. Açan o başlêêr kuşkulu sesirgenmäâ anasının-bobasının laflarına, yavaş-yavaş kabul eder te o fikirleri, angıları yardım edeceklär git gidä girmäâ büyük yaşlarda yaşamaya. Dilin yardımınnan biz bilgileri, üürenip, zeedeleriz. Var çok türlü bilgilär, ama sadä dil – kuvetli, serbest, dooru, angısının yardımınnan çok iş var nicä başarmaa, annamaa, yapmaa.

Dilsiz millet olmaz, milletsiz dä dil olmaz. Açan bilişä getirmişlär gagauzların sözlerini, adetlerini, tabeetlerini, dilini, zanaatlarını, folklorunu, türkülerini, bulunmuşlar onnarın yazıları da, ozaman açılmış, ki varmış bir maasuz halk, senselä, angısının adıymış türk oguz.

Gagauzların dili – türk dillerindän birisi. Onnar yaşêêrlar ukrain, moldovan, bulgar hem rus halklarla barabar.

Kullanmaa, korumaa, sevmäâ ana dilini – insanın en zengin izini. Tä neçin biz bölä çok savaşêêriz uşaklara taa küçüktän göstermäâ, ani dilin kuvedi ozaman büyük, açan biz onu kullanêriz.

(Ivan Kior)

Sesirgenmäâ – дослухатися (укр.), прислушиваться (рос.)

Biyaz dolay, aydınnık dünnä – світ, планета (укр.), свет, мир, планета (рос.)

Biliş – пізнання, наука (укр.), познание, наука (рос.)

2. Bulun teksttä baş lafları, angıları açıklêêrlar tekstin temasını. Nesoy urok çıkarêrsınız kendinizä, okuyup bu teksti? Kısadan yazın kendi bakışınızı.

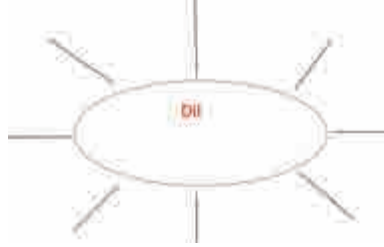
3. Okuyun G. A. Gaydarcı şiirini. Açıklayın bu şiirin öz fikirini.

Yıllar, unudulup, geçär,
Yaptıkları kalar aarda,
Ana dildä salt peetlär
Kayıp olmaz bu dunnedä.

4. Açıklayın söyleyişlerin maanasını. Ayırın bir söyleyiş, yazın onu tefterlerinizä. Yapın ona sintaksis analizi.

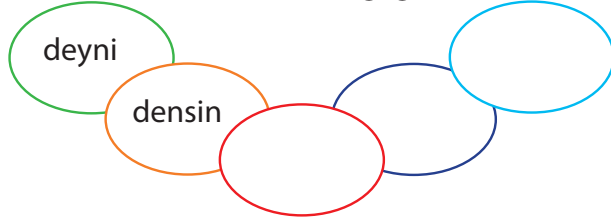
1. Ana topraan tozu yabancıluun altından paalı.
2. Arkadaşın islää, açan buluşêersın, kiyat – açan okuyêersın.
3. Bilän bilsin, bilmeyän üürensın.
4. Bilän desin, bilmeyän sussun.
5. İhtärların sözü – bilgi, söyleyişlerin – nasaat.
6. Laf acısı yaradan beter.

5. Ne türlü asoşağa var nicä uydurmaa lafa "Dil" ? Yazın lafları.

- *Ilerlediniz düşünmeklerini.*

Biz isteeriz üüenmää gagauz dilini...

Biz üüenecez gagauz dilini

6. Hazırlayın prezentağa "Türk oguzlar – bizim dedelerimiz".

§ 2. DERİNNETMÄK HEM SİSTEMALAMAK EN ÖNEMLİ HABERLERİ FONETİKADAN, LEKSİKADAN, FRAZEOLÖGİYADAN, STİLİSTİKADAN

Fonetika

- ses
- bukva
- vokal sesleri
- konson sesleri
- urgulu / urğusuz
- incä / kalın
- yımışak / çetin
- sesli / tutnuk
- uzun / kısa

Frazeologiya

- frazeologizmalar
- laf birleşmeleri
- başlankı maanası

Leksika

- laf
- leksika maanası
- dooru maana
- kıynaş maana
- bir maanalı / çok maanalı
- sinonimnär
- antonimnär
- omonimnär

Silistika

- söz stilleri
- publiştistik
- artistik
- bilim
- ofiştial-izmetçilik
- lafetmäk
- kolverim
- rapor

Fonetika – dilin bölümü, angısında üüreniler sözün sesleri, onnarın özelli hem dönmesi.

Leksika – dilin bölümü, angısında üüreniler toptan laflar, onnarın maanaları.

Frazeologiya – dilin üüreniler lafbirleşmeleri, angıların var maanası sade toplu birerdä sölenirkän. Frazeologizmaların laflarını yok nasıl ayırmaa, onnar taşlanmış gibi birerdä, ayırı-ayırı alırsak, onnarın maanası kaybeler.

Stilistika – dilin bölümü, angısında üüreniler literature dilin stilleri. Sözlär, tekstlär, yaratmalar düzülü türlü dil stillerinnän.

7. Yapın fonetika analizi bu laflara?

Kullanılêr, sölenêr, läözüm, zanaatçı, kısmetliyim, üüredici.

8. Açıklayın bu lafların maanalarını.

Diveç, esaplı, gamsız, saburlu, derinnetmää, duruş, arif.

➤ *Ayırıp iki laf, düzün bir sadä, bir dä katlı cümlä. Ayırıp iki laf, düzün bir sadä, bir dä katlı cümlä.*

9. Açıklayın bu frazeologizmaların maanalarını, çevirin ukrain dilinä.

Ayakça durmaa, bir ayak üstündä durmaa, dizçä durmaa, erindä durmaa, mum gibi uz durmaa, saat durdu, kapanda durmaa, bu sana islää durêr, nicä tiken üstündä durmaa, aazı durmêêr, ayaktan durmaa, lafinda durmaa.

10. Açıklayın sıradan bu söleyişin maanasını. Neylän ayırılêr frazeologizmalar söleyişlerdän.

Arif duşman, ahmak dosttan taa ii.

11. Argumentläyin, ani bu tekst artistik stilindä, söläyin onun dil kolaylıklarını.

Fukaara hem su adamı

Bir fukaara adam nacaanı su içinä kaçırmış, da kahırdan suyun kenarına oturmuş da aalarmış.

Su adamı işitmiş, canı acımış da bir altın nacak çıkarmış sorarak: “Bu nacak senin mi?”. Fukaara demiş: “Yok, diyl benim”.

Ozaman Su adamı bir gümüş nacak çıkarmış: “Bekim bu senindi?” Fukaara genä demiş, ani bu da onun diylmiş. Üçüncü kerä Su adamı bir haliz nacak çıkarmış. “Tä te bu nacak benimdir!” Su adamı demiş: “Sän ii adamsın, tamah hem yalancı diylsin. Al sana üçünü dä nacakları”.

Bir başka adam annamış bu işleri da atmış kendi nacaanı o su içinä, oturmuş da aalamaa çeketmiş o da. Su adamı bir altın nacak çıkarmış: “Bu nacak senin mi?” – sormuş. Bu tamah adam sevinmiş da birdän baarmış: “Benim! Benim!”

Su adamı ona demiş: “Sän ama tamahsın hem yalancıysın!” Da tez su içinä gitmiş, buna bişey vermemiş, kâr haliz nacaanı da.

Fukaara – бідний (укр.), бедный (рос.)

Tamah – скупий (укр.), жадный (рос.)

Yalancı – брехун (укр.), лгун (рос.)

- 12.** Iş tekstlän. Çevirin teksti ukrain dilindän gagauz dilinä. Yazın tefterlerinizä. Yaraştırın tekstleri. Argumentleyin lingvistlerin te bu bakışını, ani ukrain hem gagauz dilleri biri-birini zenginleder. Neçin insan läüzim her kerä ilerletsin, gözelletsin kendi sözünü?

Закопане золото

Мав батько трьох синів. Були вони дуже ліниві. Щоб їх прогудувати, батько тяжко працював, руки йому пухли. А сини ходили собі гуляти.

Працював батько, працював та й занедужав. Прийшли сини спитати, що він їм у спадок залишає. Тато мав мудру голову, подумав і каже: “Діти, шукайте в землі золото”.

Помер батько. Сини переїли все, що батько виростив, а нового нічого не садили й не сіяли. На другу зиму голодують ліниві брати.

Добули якомсь до весни й кинулися татового золота шукати. Перекопали весь город. Золота не знайшли, але довелося засіяти город картоплею. Скопали ниву. Золота не знайшли, але посіяли пшеницю. Вродила вона буйна, пишна, аж золота. Помолотили, намололи борошна, напекли смачного хліба.

І тут тільки брати зрозуміли, чому так сказав батько. Нічого немає для людини дорожчого, ніж зароблене власними руками, тому що гордість за свою працю цінніша за все на світі золото.

- 13.** A Açıklayın bu söyleşilerin maanalarını.

Akıllı adama da dost lâüzim; karşıladın adamı – selâm ver.

§ 3. DİLİN ÖNEMLİ PAYLARI: SÖZÜN SESLERİ, LAFIN MORFEMALARI, LAF, LAFBİRLEŞMELERİ, CÜMLELÄR, TEKST

14. Okuyun teksti. Belliedin onun stilini. Neyä görä belliettiniz? Söläyin, angı kolaylıklar „dirilttirer“ masalın süjeti? Her kerä mi bu priyom yakışıklı?

Altın beygir

(Gagauz halk masalı)

Vakitların birindä, kimsey bilmeer neredä, yaşaarmış bir padişaa. İlk karısı onun ölmüş. Sade bir oolu kalmış. İkinci karının da varmış bir kızı. Bu iki uşak pek beenmiş bırı-bırını. Ama padişaa karşı durarmış onnarın duygularına. İstemäzmiş onnar evlensinnär. O istäärmış onun oolu bir aşırı padişaaayın kızına evlensin, çünkü düşünärmış bu takım büülsün, genişletsin padişaalını. Ama Miti, padişaaayın oolu, kızı görmeyincä, hiç ekmek ta iyämizmiş, yarınki gününü onsuz görmäzmiş. Nereyi da gitmesin, ne dä yapmasa – Marinka onun önündä durarmış, kendi şen üzünnän hem kayıncık gibi levent boyunnan.

Bobasının istedii, neeti tamannanmasın deyni, Miti günün birindä kaçer evdän. Geçmiş, nekadar geçmiş vakıt, da yanaşmış askercilik etmä bir komuşu padişaaaya, angısı bu vakıt taman hazırlaarmış askerini Mitinin bobasına karşı kaldırmaa, çünkü başka türlü annaşamazmışlar.

Geler gün da Miti, üz başı, gider cenklän bobasına karşı. Ama ortalık dönmüş ölä, ani Miti esir düşer. Günün birindä bobası görmüş onu da tanımış.

Çok düşünmeyip, vermiş cellatlara izin kafasını kessinnär, kara ceerini hem üzüklü küçük parmacını getirissinnär ona. Padişaa oolunun sancılımlı prost ed ämemiş.

Padişaanın cellatları pek beenmişlär Mitiyi. Götürdüynan Mitiyi daa içina, ona açıklamışlar kendi neetlerini. Demişlar ölä:

– Pek canımız acıdı sana. İsteeriz seni saa brakmaa, canını kurtarmaa. Tä ardımıza geldi bir köpek. Onun kara ceerini götürecez padişaaaya. Duymayacak, ani diil senin. Senin sade küçük parmacını läazım olacek kesmää. Kayılsın mı?

Kim karez olur kendi canına?! Elbetki, Miti kayıl olmuş üzüklü küçük parmacını padişaaaya baaşlamaa da kendi canını kurtarmaa.

O köpää kesmişlär, ceerini çıkarmışlar. Mitinin sade küçük parmacını kesmişlär dä, ayırılcaazaman, bölä bir fikir vermişlär:

– Te o yolcaazdan git, daayın kenarına çıkınca. Orada san bir bordey görecän. O bordeydä bir kör dädu yaşêêr. Onun keçileri var. Gidecän ona, yalvaracan da o seni keçici kabledecek. Sän onun keçilerini otladacan taa ortalık dönmeyincä. Ortalık döndüynän, ev ä gelecän.

Miti gider o yolcaazdan bir gün, gider taa bir da bitki-bitkiyâ, etişer daayın kenarına. Orada çocuk görer bir bordey da dooru onun içinâ girer. Birkaç gün çocuk hiç bildirmemiş kendisini, ama dâdu duyarmış, ani içerdâ birkimsey var, çünkü o başlamış doyunmamaa, çünkü onun keçileri taman okadar süt verârmişlâr, nekadarlan dâdu ilerdân doyunarmış.

– Kim var burada? – sormuş dâdu. – Bân duyêrım, ani kimseydi var burada.

Ama çocuk sesetmâzmiş, susarmış.

– Kim var bordeydâ? – dâdu taa bir kerâ sormuş. – Korkmayın, bân bişey yapmayacam.

– Bân, dâdu, bân, – sesetmiş Miti bir köşedân.

– Kimsin sân yâ?

Annatmış Miti hepsini sıradan, nicâ işlâr olmuş da yalvarmış ona al-sın keçilerini gütmâä.

– Bân seni alacam, – demiş çocaa o dev gibi dâdu, – ama ilkin bân de-neyecâm senin kuvedini. Üç sopa uracam sana, dayanarsaydın, ozaman alacam.

Karşı durmaa – проти (укр.), против (рос.)

Duygu – почуття (укр.), чувства (рос.)

Esir – раб, невільник (укр.), раб, невольник (рос.)

15. Çevirin ukrain dilindän gagauz dilinä teksti. Argumentläyin, ani o publiştistik stilindä.

Дорогий образ

Кажуть, це було в Лівійській пустелі. Автобус із туристами мчав новою автострадою, що розсікала пустелю на два попелясто-жовтих крила. Над безкраім морем сипучих пісків підносилися де-не-де вже звичні піраміди, які, здавалося, своєю вічністю перевищують це піщане мовчання.

Водія попросив зупинитися високий чоловік. Шелестіли піски. Здивовано дивилися туристи на цього інтелігентного дивака, якому раптом заманулося зупинити автобус серед пустелі. Чоловік рішуче простував піщаними хвилями й зупинився біля піраміди. Усе це він зробив настільки просто й звично, немовбито все життя провів в одному з бедуїнських племен. Занадто зосереджений, заглиблений у себе, чоловік раптом заспівав. Це була українська пісня – відомий романс на слова Лесі Українки.

Туристи, висипавши з автобуса, слухали. Певно, рідко кому в житті доводилося слухати спів такої дивної експресії, такої розкутості й душевної якості – душа співака була наодинці не з Лівійською пустелею, а сам на сам з душею Лесі Українки. Треба було бути справжнім, непідробним актором, щоб зважитися на таку імпрові-

зацію – не злякатися штучності. Треба було мати такий голос, щоб викликати з пустелі душу поетеси і переконати вже не здивованих, а зачарованих випадкових супутників своїх в абсолютній необхідності такого виклику. Треба було любити так її – Лесю Українку. Цим актором був народний артист Борис Гмиря .

Борис Гмиря носив у душі образ поетеси завжди, але звучання гарячого вітру пустелі викликало його настільки відчутно й мимовільно, що він не міг не заспівати “Стояла я і слухала весну”

(І. Драч).

- 16. Ayırın dokuzuncu iştän lafları, payedin kısmınara, yapın onnarın transkriptiyasını.
- 17. Ayırın yukarkı iştän on laf, yazın tefterlerinizä, çizin lafların morfemalarını, belliedin, angı afikslär laf düzücü, angısı da laf diiştirici.
- 18. Düzün bu laflardan tekst. Argumentläyin, ani laf sözün en önemli payı.
Süüt, aaçlar, çiçektä, küpeciklär, yımışak, yalabamaa, güneş, uçanar, uçuşêêrlar, datlı. Burada, çal, tarla, cıvırlıga, su boyu.
Yukarı, kalkınmaa, çalgıcı, korkusuz, gözäl, şıralı, ses. Ilkyaz, türkücü, kalkınmaa, seslär, olmaa, türlü-türlü, maavilik, bu küçük, kuş, cancaazı, sevindirmää.
➤ ***Belliedin tekstin stilini.***
➤ ***Bulun artistik kolaylıklarını.***

19. Düzün bu lafbirleşmelerinnän tekst. Ne o tekst? Kurun tekstä plan, koyun adını.

Merkez basım evi, haberlemää, tipardan çıktı, çok meraklı, eni kiyat, gagauz halk masalları, rus dili.

Çevirmää, bu masallar, gagauz yazıcısı, anılmış Petri Çebotar.

Gagauz halkı, masal, çok hanidenki hem gezek, yok gagauz, bu dün-
nedä, bilmesin onnarı, annatma kendiyçä.

Gagauz folkloru, zengin folkloru için, sıkça annêr, bizim aydinnadıcı-
mız, Ay-boba Mihail Çakir, taa derindän, halk masalları, açıklêr derin-
dän, rus êtnografi Valentin Moşkov. Bunnarın çalışması, meraklı, derin,
özlü, şakalı, gülüşlü, käämil dil. Kalmadılar masallarımız, yazılma-
dık masal. Toplamaa yazmaa masalları en ii literatūra dili, uydurmaa
gözäl, çevirmää becerikli, gagauz halk masalları, korumaa gözellii, renk
hem özellik.

Inanmaa ürektän, bu kiyat, dalgalandırmaa okuyucuları, uyandır-
maa hepsini, aazdan yaratma, onun literatürası, enez düzüldü, bütünnä
kulturasına.

BILERSİNİZ MI SİZ!

Tekstin planını düzmää deyni läüzim:

- bölmää teksti birkaç paya onnarın maanasına görä,
- bulmaa o payların baş fikirlerini,
- baş fikirlerä koymaa birär kısıdan cümläylän ad yada teksttä bulmaa cümle-
leri, angıları payların baş fikirlerini gösterer,
- yazmaa o cümleleri, nicä planın punktlarını.

20. Okuyun cümleleri. Bu tekst mi? Argumentleyin. Belliedin onun söz stilini.

Okuyun artistik kiyatlarını!

Okumayı bilän insannara literatūra büyük fayda getirer. Boşuna kimär kerä demeerlär insannar biri-birinä: "Kim çok okuyêr, o çok biler".

Literatüradan üüreniler insanın yaşaması için, onun düşünmesi hem neetleri için, literatūra yaratmalarından annaşılêr istoriya oluşları, yazıcıların en derin fikirleri. Literatūra terbiyeler okuyucuları annamaa tabiatın güzelliini, zenginniini, sevmää ana tarafını, Vatanını, çalışmaa yaşamakta dooru yoldan gitmää hem ii adam olmaa, bümää, herbir milli insannarı severäk.

Literatūra yaratmaları uyandırêr şkolacıların üreendä derin duygular – cana yakın olmaa, ihtyarları, sakatları, yufkaları gücendirmemää, ha-vezlän üürenmää hem işlemää.

Literatūra bilgileri verer üürenicilerä yardım düzmää onnarın kendi bakışlarını bu dünnedä yaşamak için.

BILERSİNİZ MI SIZ!

Bir teksti kendiniz düzmää istäärsedyiniz, läüzim tutaysınız aklınızda, ani **tekst – o bir cümlä bölümü, grupası, angılarında cümlelär baalı biri-birinnän bir temaya görä hem öz fikirinä görä**. Cümlelerdä var gramatika kurallarına görä baalantı. Deyecez, herbir ikinci cümlä dayanêr birinci cümleinin maanasına hem verer eni informaşıya, angısı yardımneêr açıklamaa tekstin öz fikirini. Ölä yapêr üçüncü, dördüncü hem taa başka cümlelär da. İlkin olur yazmaa tekstin adını, planını, sora onnara görä yazmaa türlü oluşlar için, açıklamaa onun temasını, çeketmesini, temel payını, bitkisini.

Tekstin teması gösterer ne, nelär için annadilêr, angı problemalar kaldırılêr, açıklanêr.

Herbir temanın olur olsun **küçük mikrotemaları** da.

Tekstin öz fikiri gösterer, angı düşünmeyi isteer inandırmama avtor, angı çıkışı isteer yapmaa.

Öz fikiri kimär kerä baalı olêr tekstin adınan.

21. Düzün bir yaratma bu temaya görä.

Ana taraf,
Küsmä sän pek
Ooluna:
Düşä – kalka
Bän dönärim
Yoluna.

(Gavril Gaydarjı)

§ 4. TEMEL NORMALAR ANA DİLİNİN LİTERATURA SÖLEMEKLERİNDÄ

22. Okuyun teksti. Koyun tekstä ad. Belliedin temasını hem öz fikirini. Tekstin adı açıklêr temasını osaydı öz fikirini mi? Söleyin tekstin tipini hem stilini.

Andreev yılması, benim bakışıma – en islää sokak Kievda. Dik, bu-ruk, taşlı. Eni ev yok. Bir var sadä çok katlı. Öbürlär – bir-iki katlı. Derlär, ani burasını brakaceklar bölä. O ölä da kalacek çıtrannı yarlarlan, küçük meyvalıklarlan, taftalı basamaklarlan, yapışık yarlar boyuna ev-ceedlärän, verandalarlan, guguşluklarlan, asılı kurumak için çamaşır-larlan, yorgannarlan, köpeklärän, horozlarlan. Hep ölä kalaceklar tür-lü küçük tükänciklär, kimisi, elbetki, olaceklar ötää dooru kvartiracık.

Kimi erdä taa görünerlär duvarlarda eski adlar: Katrannı, Çölmekçi, Derici sokacı. Burada çok vakıt yaşadılar, işledilär türlü ustalar.

Tä bu – eski Kiev, geçmiş Kiev. Bu sokacıklar, yazık, kalêrlar siirek. Fotoalbumnarda, yavaş-yavaş kaybelerlär. Naafilä, naafilä...

Eer inärsän Andreev yılmadan aşaa, sora dönmää saa tarafa, o saat çıkacan sokacaa, neredä taa durêr Pokrov adına klisecik. Nicä o kalmış 1811 yıldan, yangından sora – bir Allaa biler. Burada taa var küçücük kıvrak evceezlär, angıları, yazık, git-gidä kaybelerlär.

Viktor Nekrasova görü
(Çevirdi Ivan Kior)

Andreev yılması – Андріївський узвіз (укр.), Андреевский спуск (рос.)

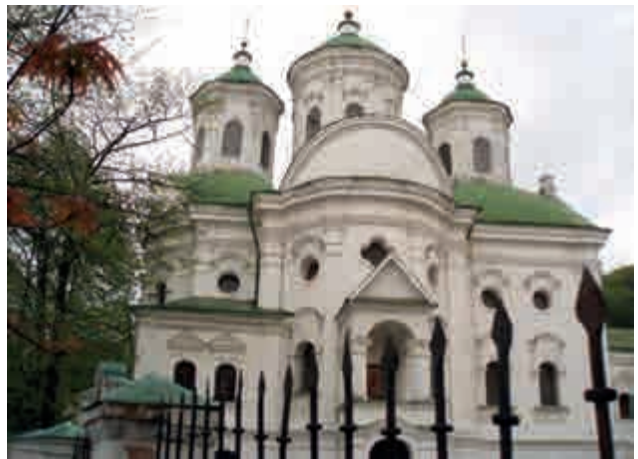
Çıtrannı yarlar – чагарники, зарослі кущів та інших рослин (укр.), заросли кустарников и других растений (рос.)

Geçmiş Kiev – старий Київ (укр.), старый Киев (рос.)

Naafilä – марно, даремно (укр.), напрасно (рос.)

Andreev yılması

Pokrov klisecik

Norma – bir mutlak temizlik, kural, örnek.

Gagauz literatür dili – o kabul edilmiş söz pratiğinde söylemek kuralları, dooru urgu koyması, laf kullanması; gramatika hem sintaksis formaların düzülmesi.

Literatür dili – o dil, angısı düzölmüş yazıcılar, bilim adamlar. Bu biliş publiştikanın artistik literatürünün dili. Literatür dilin öğrenmesi baalı literatüraylan, dilin istoriyasının, halkın kulturasının.

Gagauz orfografiyasının temelina koyulu fonematika hem fonetika printipleri, taa az kullanilêr başka orfografiya printipleri da. Fonematika printipinin özü onda, ani yazıda fonema gösteriler, bakmayarak razgeldii söleniş situatıyalarina:

tuz ~ tuzsuz ~ tuzçaaaz.

Makar kök morfemasında fonema <z> gerçekleşer ba [s] sestä, ba [ş] sestä, yazıda kök gösteriler birtakım. Bu durumda tuz morfemanın bukva düzeni fonema düzenina uygundur.

Fonematika printipinä görä kimi gramatika formalarında **y** hem **e** konsonnarın onündä her zaman <a> hem <ä> vokallar yazırlêr, makar onnar açık sölenilmeerlär pek açık:

alma ~ almayı ~ almacık; uşak ~ uşacık; hasta ~ hastayım ~ hastaydım.

Fonematika printipinä görä yazıda gösteriler sesli hem sessiz konsonnarın dönmesi: [b] – [p], [d] – [t], [g] – [k], [c] – [ç]:

dip – dibi, but – budu, renk – rengi, uç – ucu.

Ne söleeriz, işideriz onu da yazêrız (fonetika printipi) adlardan temellerdä hem afikslerdä [e] vokallan diişän [ä] vokalin erindä:

gecä ~ geceyi ~ gececik ~ gecelemek; bendä ~ bendeki; evlär ~ evleri.

Diferentiya printipinin temelina görä yazılar **at** ~ **ad** gibi laflar hem işliklär-omonimnär *etmää* “(варто, робути (укр.); стовит, делать (рос.)”, *etmää* “вистачати (укр.), хватать (рос.)”, angıları yazıda ayırlêrlar formalarinnan:

etmää: eder, edecek, edärdi; etmää: eter, etecek, etkidi.

23. Sesleyin teksti. Belliedin tekstin stilini hem tipini, temasını, öz fikirini.

Dan eri

Bir adam yollanmış etişmää dan erini. O gidärmış, dan eri da gidärmış ondan ötää, ama kalarmış hep ölä uzak, nicä yolun çeketmesindä. Adam inanarmış, ani dan erindä varmış nesoyso masallı saklılık, angısını natura taa kimseyä açmamış.

Adam karşı gelmiş yolunda türlü akıllı insannar, çok annamış hem tanımış, ama dan erinä yaklaşıpamaamış bir adım da.

Geçmiş yıllar, adam gezmiş-aktarmış bütün dünneyi, sora dönmüş geeri, te o erä, neredän başlamış yolunu. O duruklanmış bir bayırcıkta, neredän görmüş ilk sefer dan erini.

Birdän birä annamış. Dan eri hererdä! Adım aşırı!

Adam kısmetli gülümsemiş. Haliz da, ani hepsi gözelliklər, masallı minuniyalar yanımızda, lăázım sade açmaa gözlerini da görmää bu işi.

Dan eri – горизонт (укр., рос.)

Masallı saklılık – казкові таємниці (укр.), сказочные тайны (рос.)

Natura – природа (укр., рос.)

Ilk sefer – уперше (укр.), в первый раз (рос.)

Hererdä – скрізь, повсюди (укр.), всюду (рос.)

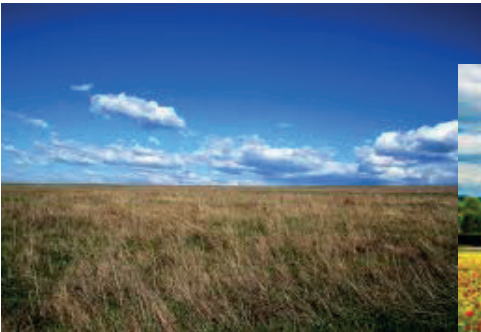
Adım aşırı – на кожному кроці (укр.), на каждом шагу (рос.)

Gözelliklər – прекрасне (укр.), прекрасное (рос.)

Masallık minuniyası – казкові дива (укр.), сказочные чудеса (рос.)

➤ **Yakışıklı mı bu ad teksttä?**

➤ **Bulun tekstin çeketmesini hem temel payını. Var mı tekstin bitkinci payı, ani onda yapılsın çıkışlar onun içindekisinä?**

24. Yaraştırın kendi bitkinci payınızı avtorun bitkinci payınan:
“... yapacez ölä, nicä bu akıllı adam. Oturmayacez erimizdä, er istärsëydik nesaydı açmaa eni kendinä deyni...”

25. Yapın fonetika analizi bu laflara.

Sesçeezi, ekinnerin, gülümsämeer, suumaa, yaamur, ötäända.

§ 5. YAZMAK NIŞANNARI

26. Sesläyin teksti. Tekstin adı açıklêê onun temasını mı, osa öz fikirini mi? söyleyin tekstin tipini hem stilini, argumentläyin çıkışınızı.

Deerlär, insannar nicä derelär. Nicä derelär akamêrlar, diiştirmedään kendi yolunu, hep ölä insan da yok nicä ileri dooru gitsin, diiştirmedään kendi tabeetini.

Örnek gibi alacez aacı. Durêr hep erindä, bir adım yapamêr, ama içindä bütün yıl, her gün yukarı-aşaa akêr yaşamak verän şıra, yıl-yıldan alkalar zeedelenerlär, kabuu olêr kaskatı, ceçin, suuklardan, ayazlardan patlêêr da başlêêr benzemää yaralı askerciyä.

Ilkyazın sa pufkurêrlar, sora patlêêrlar filizlär, pupkalar, duuêr yaalı körpecik yapracık, peydalanıp, seviner, sansın güler, hepsinä seläm verer: “Sabaa hayır olsun! Bakınız – bän duudum!” Ama... O da olacek vaktırlan kaskatı, kaybedecek benizini, olacek sarı, kırmızı da düşecek .

Ama biliner, ani nicä da diişilmesinnär aaçlar, hep kalaceklar kayın, meşä, ak aaç, salkım, kavak. Hep ölä genç alma ya da armut fidancı ihtâr olaceklar, nicä da körpä kavak olacek ihtâr gücenni kavak. Derä dä genişlenecek, daralacak, bekim heptän kuruyacek, ama su onda hep o su kalacek.

Sadä insan var nicä diiştirsin kendisini, temel, öz içindeklerini.

Yaban hayvandan, yırtıcı yabandan o olêr insan. Başlêêr annamaa, ne o islää, ne o prost, ne lääzım brakmaa yaşamakta, ne sa sıbıtmaa bir tarafa. Fikiri zeedelener, akılı peydalanêr, geler annamak. Başlêêr görmää dozdolay, kaavileşer.

Da olêr insan. Kendi tabeetinnän. Kendi kuvedinnän. Benzämeer kimseyä.

Ivan Kior

Tabeet – характер, норов (укр.), характер, нрав (рос.)

Askerci – воїн (укр.), воин (рос.)

Filiz – бруньки (укр.), почки (рос.)

Gücenik – сумний, зажурений (укр.), грустный, печальный (рос.)

Yaban hayvannarı – дикі тварини (укр.), дикие животные (рос.)

Annamak – поняття (укр.), понятие (рос.)

Alkalar – тут: річні кільця у стовбурах дерев (укр.), годовые кольца в стволах деревьев (рос.)

Bukvalar a, ä, e, ê, i, ı, o, ö, u, ü (10 bukva) kullanılêrlar gagauz dilindä vokal seslerini nişannamak için.

1. Bukva **ä** nişannêêr ön sıranın geniş dudaksız vokal fonemasını, angısı kullanılêr lafin ortasında ya da sonunda: *gecä, pidä, nemçä, pençerä, bizä, ölü, seftä, seslä, gitmä, gelmä, geläydi* h. b.
2. Bukva **ä** dä yazılêr kimi yabancı laflarda yımışak konsonnardan sora hem üz aderliklerindä 1-ci hem 2-ci üzlerdä: *düdu, tätü, bän, sän* h. b.
3. Bukva **e** nişannêêr ön sıranın yarı geniş dudaksız vokal fonemasını: *beş, çerdek, derö, demet, semer, tekerlek, gel, gerçek, gecä* h. b.
4. **Lafın çeketmesindä bukva e** kullanılêr yotlu vokal sesini göstennäk için, angısı söleniler gagauz dilinin erli aazların taa çoyunda yotlu seslän hepsi durumnarda, bakmadaan lafin etimologiyä fonema kuruluşuna: *eev (söleniler [yef]), ek (söleniler [yek]), er (söleniler [yer]), edi (söleniler [yedi]), eşil (söleniler [yeşil])*.
5. Bukva **e** kullanılar temeldeki [a] vokalından transform edilän [e] vokalin ya da diil bitki urgusuz kısımda afiksi göstermää deyni: *dem > dereyä, erdä > erdeki; tencerä > tencereyi > tencededä; pençerä > pençereyi > pençeredä; sälä > sälenmä ~ şälenmiş ~ säledi ~ säleyän; seslämä > seslämedik ~ seslämeyän ~ sesleyän*.
6. Bukva **ê**, sayılêr “aksan-tirkumfleks” orfografiya nişanınan bukva **e**, kullanılêr işliklerdä şindiki zamanda: *alêr, solêr, durêr, sayêr, koyêr, duyêr, tarêêr, iaşiyêr, kuruyêr, uuêr* h. b.

Not. Bukva **ê** kullanılar başka dillerdän alınma kimi laflarda: *hêys, mêy, Krêçun, “Hêy-hêy”* (adetin adı), *brêk* (sport termini) h. b., hem dä söylemektä dialekt özelliklerini göstermää deyni: *näbêyim, koşêcam, kriçmêya, yannêşık (näbayım, koşacam, kriçmaya, yannaşık erinä)* h. b.

7. Bukva **ö** nişanneer ön sıranın yarı geniş dudaklı vokal fonemasını, angısı kullanılar gagauz (türk) laflarında sade ilk kısımda: *ön, öküz, göl, bölmä, gäzäl* h. b.
8. Bukva **ü** nişannêêr ön sıranın dar dudaklı vokal fonemasını: *ük, ürek, gün, üürümää, gülüş, güllük, süpürgä* h. b.
9. Bukva **ı**, türk alfabesinin nişanına denk, nişannêêr ard sıranın vokal fonemasını: *ılica, ıciran, bıkmaa, sakınmaa, tırtıl, dartı, kırıntı, aldı* h. b.

Not. a, i, o, u bukvaların kullanılması maasuz açıklamak istämeer.

İkili *aa, ää, êê, ee, ıı, ii, oo, öö, uu, üü* bukvalar (10 bukva) kullanılarlar evelki gagauz hem yabancı laflarda hem morfemaların sınırında birincili hem ikincili uzun vokal seslerini nişannamaa deyni: *saat, saar, kaar, aaç, aaramaa, gelmää, läázım, käämil, ceer, eer, şiiir, diiren, diil, çii, dooru, ool, suuk, uur, büyük, üülen, üürenmää, tüü, büün; kemiin, sülüün, nacaan, köpään, kütüü, inää, bertii, karıı, balaa, delää, aalêêr, sesleer, sölämeer, almêêr*.

İkili bukva **öö** yazılêr sade lafta ötöögün. Uzun vokal sesi [öö] lafin kökündä yazıda gösterilmeer: *kör, öz*.

Uzun vokallar kendibaşına morfemalardır, temelin hem afiksin sınırında işliklerdä oluşluk çalımın şindiki zamanında [êê] vokaldan kaarä.

Bukvalar **b, c, ç, d, f, g, hj, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z** (21 bukva) kullanılêrlar konson fonemalarını göstermää deyni.

1. Bukva **c** nişannêr sesli damaklı yımışak afrikatayı: *ceviz, can, cambaz, çocuk, sıcak, sincir; acıkmaa, gelecek, geleceydi, gölcük* h. b.
2. Bukva **ç** nişannêr sessiz yımışak damaklı afrikatayı: *çapraz, çiçek, çekiç, geç, geçmää, biçinti* h. b.
3. Bukva **j** nişannêr sesli öndilli damaklı aralıkli konson fonemasını, angısı kullanılêr sade alınma laflarda: *jurnal, jeletka, jambon, slujba, masaj, Jenä, Bejenar* h. b.
4. Bukva **ř** (romın alfabetinin nişanına denk) nişannêr sessiz öndilli dişli afrikatayı, angısı taa sık kullanılêr alınma laflarda: *şir-şir, şınşar, şali, kiraşa, furku-şişa, kvartş, şink, aviaşiya, privatizaşiya, Kişa, Vanuşa, Galaş, Konstituişiya* h. b.
5. Bukva **y** (**yot**) nişannêr sonor ortadilli yımışak konson fonemayı: *yol, yıl, yaz, ayak, kayak, saygı, ay, koyêr, almayı, kalay, alaydık, biläydim, saklayacak, sesleyecek, bekleyän, koruyup, saklayarak, bekleyerek* h. b.

Not. Konson seslerini gösterän başka bukvaların kullanılması maasuz açıklamak istämeer.

GAGAUZ ALFABETİ			
Aa a ay ilim	Ää ay ay ilim	Bb bu bu buldu	Cc ca ca ca
Çç ç ç ç	Dd da da da	Ee e e e	Êê e e e
Ff fa fa fa	Gg ga ga ga	Hh ha ha ha	Ii i i i
İi i i i	Jj ja ja ja	Kk ka ka ka	Ll la la la
Mm ma ma ma	Nn na na na	Oo o o o	Öö o o o
Pp pa pa pa	Rr ra ra ra	Ss sa sa sa	Şş sa sa sa
Tt ta ta ta	şş ra ra ra	Uu u u u	Üü u u u
Vv va va va	Yy ya ya ya	Zz za za za	

27. Düzün plan bu tekstä, annadın plana görä tekstin içindekisini.

28. Yukarkı teksttän ayırın lafları da yazın laf diktandı, belli ederäk bukvaların hem seslerin sayısını.

29. Ayırın hep iştan 26 lafbirleşmelerini, angılarında var ikili konsonnar. Yazın tefterlerinizä.

30. Ayırın tekstän “Deerlär ...” lafları uzun vokallarlan. Birisinnän düzün sadä hem katlı cümlä.

31. 1) Düzün bir plan, yazarak, nicä terbietmää kendi tabeetini, diiştirmää prost kalitelerini.

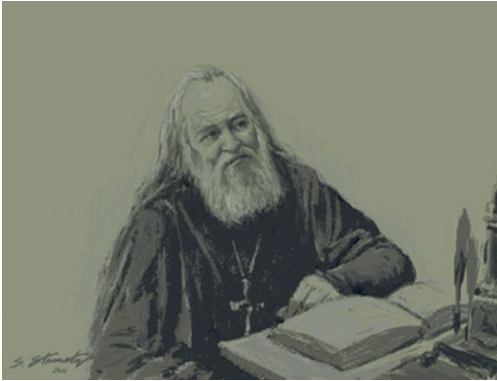
2) Doldurun kafesleri:

İİ TABEETİM	PROST TABEETİM

§ 6. KATLI OLMAKLAR YAZMAK URGUSUZ VOKALLARDA

32. Okuyun teksti. Belliedin onun janrasını. Açıklayın onun özelliini.

MIHAIL ÇAKİRİN KİYATLARI

Besarabianın kultura istoriyasında Mihail Çakirin büyük bir eri var. Doorudan demää, Mihail Çakir moldovannarın hem gagauzların aydınnadıcı. Bunu gösterer o da, ani Kişinövda var Mihail Çakir adına sokak, Moldovada, Romaniyada çıkan entiklopediyalarda var gagauzun Mihail Çakirin da adı. Sıradan erleştirerik M. Çakirin kiyatlarını, biz görüriz, ani ilkin o çıkarmış moldovannar için kiyatları, sora yazmış gagauz dilindä kiyatları, çevirmiş din kiyatlarını gagauz dilinä. Çakirin tiparladı kiyatların arasında: “Букоавна” (ruşça-moldovanca alfabet), “Okumak için kiyat”, “Rus dilini üürenmää çekedän moldovannara yardımcı”, “Rus dilinin üüredicisi gramatikadan bilgilärlän”, “Eski hem eni ayozlu istoriyanın isteriyası”, “Klisä isteriyası”, “Ruşça-moldovanca laflık”, “Moldovancanın kısa gramatikası”, “Besarabiyalı gagauzların istoriyası”, “Laflık gagauzça (türkçä) hem romanca (moldovanca) Besarabiyalı gagauzlar için”. Mihail Çak-

kir çevirmiş gagauz dilinä bölä dua kiyatlarını, nicä: “Psalmalar”, “Klişenin kısa istoriyası”, “Eni ayozların istoriyası”, “Eski ayozların istoriyası”, “Liturgiya”, “Çasoslov”, “Dualar”, “Akafist”.

Mihail Çakir çıkararmış küçük formatlı bir gazeta, angıcının adı “Hakikatın sesi”.

VOKAL SESLERİN DOORU YAZILMASI:

İlk kışımın düzülmesine göre lafta var nasıl olsun vokallar ya sade ön sıradan, ya da sade geerki sıradan. Bu durum, nicä bir kural, gösteriler yazıda:

1. Eer ilk kısımda varsa geerki sıradan vokal, ozaman öbür kısımlarda da adetçä olêrlar geerki sıradan vokallar (a, e, ı, o, u, aa, êê, uu, oo, üü): *ba-la-ban, tarak-lar, ko-yun-nar, yu-mak-lar-dan, yıl-dız-la-ra, yon-ga, doo-ru-luk, duu-maa, ool-la-rı, suuk-la-mış, sa-têr, pak-lêêr, duu-êr* h.b.
2. Eer ilk kısımda kullanıldıysa ön sıradan vokal, ozaman öbür kısımlarda da adetçä olêrlar ön sıradan vokallar (e, ö, i, ö, ü; ee, ää, ii, öö, üü): *de-mir-lär, direk-tä, tü-fek-çi, ör-dek-lär, gee-ri, ii-lik, üü-len, gö-tür-mää, gel-mää, de-lik-len-mää, ki-lim-ci-lik* h. b.

Gagauz dilindä vokal hem konson armoniyası bozulêr te bu razgelişerdä:

1. Kimi öz laflarda: *ani, şişman, inan, katmer, fistan, haydi, filan* h. b.;
2. Başka dillerdän alınma laflarda: *ateş, biyaz, kiyat, maşına, pilaf, progres, meydan, pelivan, kantina, minaret, kapitan, kalem, furkulişa, hırleţ, allelem, garip, Dionis, İvançu* h. b.;
3. Katlı laflarda: *birkaç, nekadar, nüünda, sanki, aniki, ilkyaz, her zaman, nezaman, kendibaşına* h. b.;
4. Mutlak gelecek zamanın afiksindä ard sıradan vokallarlan temelda hem bu formadan kurulu işlik formalarında: *alacek, alaceklar; doyacek, doyaceklar; alaceydt, doyaceydi; alaceymış, doyaceymış* h. b.

Garmoniyasız temellerin afikşaşiyasında afiksin vokali baalı kurulan temelin bitki kısımindaki vokalin kalitesinä: *inan-maa, inan-ma-maa, inan-maz-lik, kat-mer-le-mää, ateş-lik, kan-ti-na-da, İvan-çu-nun, biyaz-it-maa, ilk-yaz-m* h. b.

VOKALLARIN DOORU YAZILMASI **c, ç, y** KONSONNARDAN SORA:

<c', ç, y'> yımışak konsonnardan sora ard sıradan vokallar a, ê, o, u, ı sivişerlär ileri, ötmesinnän yaklaşıarak ön sıradan vokallara ä, e, ö, ü, i. Ama yazıda bu gösterilmeer.

1. Ard sıradan vokallarlan laflarda c, ç, y konsonnardan sora yazılar a, ê, o, ı, u (mutlak gelecek zamanın afiksindän kaarä): *can, çanta, cayıl, cambaz, sıcak, alaca, sırça, çok, kaçınıcı, şamarcık, moldovanca, çıkkmaa, yıl, yol, yıldız, koyer, doyer (ama: alacek, satacek)* h. b.
2. Ön sıradan vokallarlan laflarda c, ç, y konsonnardan sora yazılar ä, ö, ü, i: *gecä, gücü, derecik, cücä, gezecäm, küşücük, çiten, çilek, ökçä, türkçä, çölmek, çürük* h. b.

VOKAL DÖNMELERİNİN DOORU YAZILMASI

Formalarının kurulmasında, laf diişilmesindä hem kurulmasında vokal **ä**, düşärsä urgusuz duruma hem bulunarsa diil bitki kısımda, döner **e** vokalına, angısı gösteriler yazıda dayanak lafetimnerindä sölenmesinä görä.

Vokal dönmesi **ä>e** yazıda gösteriler aşaadaki durumnarda:

1. Son **ä** adlardan temellerin formalarında hem onnardan kurulu laflarda: *çizmä – çizmenin, çizmeyi, çizmedän; çizmelär, çizmecik, çizmecü; gecä – gecelär, gececik, gecelemää; şişä – şişelär, şişecik, şişelemää; tencerä – tencerenin, tencereyi, tencereyä, tencedä; pençerä-pençereyi, pençeredä; incä>incelemää>inceltmää, incecik; seftä>seftelik, seftelemää; zeedä>zeedelemää, zeedecä* h. b.
2. Erlik halı formasından kurulu laflarda: *evdä>evdeki, evdekilär; küüdä>küüdeki, küüdekilär; bendä>bendeki; sendä>sendeki; bizdä>bizdeki; sizdä>sizdeki; diptä>dipteki.*
3. İşliklerdä inkärlik formasının afiksindä, temeldän hem izin çalımlı formasından kaarä: *gel-me-mää, gel-me-er* (temel: *gelmä-*, izin ç.: *gelmä*); *i-me-mää, i-me-di* (temel: *im ä-*, izin ç.: *imä*); *iş-lä-me-mää, iş-lä-me-di, iş-lä-me-er* (temel: *işlämä-*, izin ç.: *işlämä*).
4. İşlik kuran afikslerdä (**-lä, -nä, -dä, -ä, -sä, -(üm)sä**)>**(-le, -ne, de, -e, -se, -(üm)se)** izin çalımlı formasından hem inkärlik formasından kaarä: *iş-le-mää, zeet-le-mää.*
5. **c** konsondan sora **a** hem **ä** dönerlär **e** bukvaya işliklerin 3-cü üzdä mutlak gelecek zamanda hem bu temeldän kurulu formalarda mutlak gelecek-geçmiş zamanda hem **-kan, -kän** afikslärlän bitän haliştenniklerdä:
görecäm – görecän – görecek (ä > e);
alacam – alacan – alacek (a > e);
göreceydim – göreceydin – göreceydi h. b.;
alaceydım – alaceydın – alaceydi h. b.;
göreceykän, gideceykän, alaceykan, yapaceykan h. b.
6. Çokluk sayısı afiksinin urgusuz formalarında **-lär> -ler, -när> -ner.**
gençlär – gençleri, gençlerä, gençlerdä;
piliçlär – piliçlerin, piliçlerä, piliçleri;
ekinnär – ekinnerim, ekinnerin, ekinneri h. b.
7. Afikslerdä **-mäk, -mä** işliktän adlıklarda lafların diişilmesindä, açan vokal durêr urgusuz kısımda:
demäk, demäm (benim), demän (senin) > demesi, demeleri (onun); düümäk > düümesi; ezmäk, ezmä, ezmesi; düümä > düümesi; eklemäk, eklemä > eklemesi, eklemeleri h. b.
8. Inkär iştennikleri **-mäz** afiksindä onnarın laf diişilmesindä, açan afiksin vokalı kalêr urgusuz:
işitmäz > işitmezin, işitmezä, işitmezi, işitmezlär;
görmäz > görmezin, görmezä, görmezi, görmezlär h. b.
9. Küçüldck afikstä **-cääz, -çääz:**
elcääz > elceezi, elceezlär; sesçääz > sesçeezi, sesçeezlär h. b.

10. Küçüldek afikstä **-cäk** lafların diişilmesindä (bu sayıda saabilik forması da):
düdücäk – düdücektä, düdücektän; delicäk > delicektä, delicektän;
pelicäk > peliceeni, peliceendä; üzücäk > üzüceemä, üzüceemi;
kemicäk > kemiceeni, kemiceendä h. b.

İşliin temelindän kurulu işliktän adlıklarda yazılêrlar afikslär -mak, -mäk (ama diil -mek); -ma, -mä (ama diil -me): *at-mak, alla-mak, gez-mäk, gezin-mäk; dol-ma, ula-ma, bul-ma, duu-ma, düü-mä, gel-mä, kes-mä, sepile-mä; imäk (proles), ekmäk (proşes), ama: ekmek (maasul).*

Laf diişilmesindä afiksin vokalı **ä** döner **e** vokalına, bu dönme ä gösteriler yazıda: *demäk > demeyi; gelmäk > gelmän, gelmesi; sürmä > sürmesi; kesmä > kesmesi h. b.*

a, ä vokalları c, y konsonnarın önündä

a vokalı **c** hem **y** konsonnarın önündä yazıda diişilmeer: *almayı, almacık; karayı, karacık; soraydım, soracam, soracedim; masayı; haftaylan; başçaya, başçayı; almayan h. b.*

ä vokalı **y** konsonnun önündä urgulu pozitiyada her zaman korunêr: *siläydım, geläydım, biläydım, nesläydım, testäydi, gecäydi, gecäymiş; laaläydi, laaläymiş h. b.*

Urgusuz kısımda **ä > e** dönmesi **y, c** konsonnarın önündä gösteriler yazıda: *laalä > laalecik; gecä > geceyi, gece-cik; sölä > söle-yäydım, söle-yecäm; söle-yän h. b.*

Uzun vokalların dooru yazılması

Vokalların uzunnuu gagauz dilindä gösteriler ikili bukvaylan aa, ää, êê, ii, ee, oo, öö, uu, üü.

Uzun vokallar kullanırlêr bir morfemada (birincili, ikincili, pozitiyalı) hem morfemaların sınırında, açan karşı gelêrlêr birtürlü vokallar (ikincilêr). Hem birincili (etimologik), hem dâ ikincili uzun vokallar gagauz dilindä kendibaşına fonemalardır (uzun êê vokaldan kaarä): *aaretlik, aalem, baarmaa, cumaa; yastıı, bıçaa, bacaa; nääni, käämil, inmää, köpää; gülcääz; saklêêr, paklêêr: sın; tımaa (sauşmaa); diil, diiren, iinä, eşii; hepsicii; beenmää, ceer; zeedä, üreemä, geeri; ooltun, dooru, loom, ötöögün; uur, uumaa, kuumaa, duumaa, yuurt, buu, tauu; küü, büün, üülen, düün, büü, üürenik, küçüü h. b.*

1. Arap-pers dillerindän alınma laflarda: *aaret, aalem, maaza, halä, hap, maavi, taazä, ceer, mısaafir, saat, fitkaara, maasuz, naafilä, lääzan, käämil, saabi, zaabit, islää, eer h. b.*

2. Öz türk laflarının köklerindä: *aaramaa, aaz (anatom.), aazlık; aaç (imemiş), kaar, kaaz, yaarm; geeri, geerilmää, diiren; aartmaa (kaldirtmaa) h. b. (ama: az-azalmaa, az-altmaa; acıkmaa) h. b.*

3. İkincili vokalları göstermää deyni: *aaç (fidan), baarmaa, ool, aalamaa, uumaa, yaa, aar, suumaa, suuk, buu, toom, sıır, diil, daa, düümää, üülen, üürenmäk, süüt, yaamur h. b.*

4. İnfinitivin afiksindä: *ak-maa, dur-maa, dit-mää, ses-le-mää h. b.*

5. Küçüldek afiksindä **-caaz, -cääz II -çaaz, -çääz:** *otçaaz, kuşçaaz, yolcaaz, yılcaaz, elcääz, ipçääz, sesçääz, gülcääz h. b.*

6. İnkâr işliklerinden kurulu haliştenniklerin afikslerindä -*ma-daan*, -*me-dään*:
almadaan, *bulmadaan*, *görmedään*, *geçmedään* h. b.

7. Morfemaların sınırında:

uşak > *uşam* > *uşaan* > *uşaa*;

sıklık > *sıklım* > *sıklaa* > *sıklı*;

ötää, *ötäända*, *ötäändan*; *nääni*;

geçik > *geçiin* > *geçää* > *geçii*; *beräänsi*, *beräända* h. b.

Uzunluk gösterilmeer kimi öz gagauz laflarında:

toz, *boz*, *zor*, *dünnä*; *cendem*, *cennet*, *piriz* (dieta), *mor*, *un*, *ad*, *ard*, *az* (diil yok),
kör (görmöz), *kör mezar*, *kör pınar*; *karmaa* – etimologik uzunnuu; *bölä*, *ölä*,
sölemää, *dermen*, *sabaa*, *feslen* – ikincili uzunluk.

33. Düzün laflarlan deliklenmä, direktä bir sadä bir da katlı cümlä. Yapın bu lafların vokallarına fonetika analizi.

34. Ayırın literatūra payından tekstlerdän lafları, angısinnarda “c”, “ç”, “y” konsonnarın aardına yazılêr *a(ä)*, *ê (e)*, *o(ö)*, *ı(i)*, *u(ü)*. Düzün laf diktandını da yazın tefterlernizä. Aazdan annadın onnarın dooru yazılması için.

35. Ayırın iştäñ №32 uzun vokallarlan lafları, annadın onun dooru yazılması için. Düzün bu lafların lafbirleşmelerini da yazın tefterlernizä.

36. Savaşın notalamaa kendi fonetika portretini. Bu iş için belliedin, nekadar dooru sölersiniz aşaa da yazılı lafları.

Mutlak, okuyucu, baalayıcı, lafbirleşmesi, birlik, parmaklamaa, atentli, patlayış, patriotizma, plastik, saurgun, simvollar, şükür etmä, tabeetli.

7. Yapın fonetika analizi bu laflara.

Sesçeezi, ekinlerin, gülümsämeer, suumaa, yaamur, ötäända.

§ 7. STİLİSTİK FORMALARI FONETİKADA

38. Okuyun teksti. Yapın analiz yaratmanın dilinä. Belliedin stili hem janrayı.

Bizim zenginimiz

Herbir halkta var kendi ayozlukları, nışannarı, peetli adlar – süretlär çiçeklerdä, aaçlarda. Kanada – ak aaç, Rusiyada – kayın, Ukrainada – süüt hem kalina. Zamannardan eveldän onnar göstererlär Ukrainanın üzünü, ruh kaavisini, halkın sevgisini ana topraana.

Meşä

Süüt aacı

Ak aacı

Kavak aacı

En çok sayardılar kalınayı. Herbir evin yanında büüyärdi kalina aacı. Insannar inanardılar, ani bu aaç getirer evä varlık hem hoşluk. Kızlar sevärtilär takmaa saçlara kalina çiçeklerini, duvarlara sa içerlerdä asardılar kalinanın kırmızı emişlerini. Ačan kışın gelärtilär en kaavi suuklar, bu emişlär yalın gibi yısıdardılar sansın içerleri.

Kalina – kız güzelliin hem inannın simvolu, ana sevgiliin hem fikirliin simvolu. Onun kırmızı emişleri sayılêrlar taa adam girginniin hem kahramannın simvolu.

Süüt – taa bir gözäl nişan Ukrainada. Süüt nicä bir raat, yavaş simvol, ani koruyêr insanın evini kahırdan, beladan. Hep ölä o gösterer, ani varsaydı gözäl umut uşaklarda – o umut aslıya çıkacak, olacek. Var taa iki aaç, ani göstererlär bizim ana topraan üzünü. Kavak hem meşä. Karıların güzelli, sevgili hep ölä yannaşık adamın kaaviliklän. Bu aaçlar vererlär bizä inan, ani yaşamak olacek çok yıla hastalıksız, käämil saalıklan.

(Mihail Yuhtaya görä)

Kayın aacı

Kalina

Ak aacı – клен (укр.), клён (рос.)
Kayın – береза (укр.), берёза (рос.)
Süüt – верба (укр., рос.)
Kalina – калина (укр., рос.)
Kavak – тополя (укр.), тополь (рос.)
Meşä – дуб (укр., рос.)
Umut – надія (укр.), надежда (рос.)

Asonans – vokal seslerin tekrarlanması artistik yaratmalarını gözelletmää deyni.

Aliteratiya – bir yada birkaç konsonun tekrarlanması.

Asonanslan aliteratiya kullanilêr maasus zeedeletmää deyni artistik ekspresiyasını. Örnek erinä, T. G. Şevçenkoda, yazdırarkana ilkyaz avşamını, okuyeriz: "Gümelär kirez altında uulêr..." [u-u-u].

Ses anaforası – ilk seslerin tekrarlanması – "Şu şakacı şaşêr" (T. Zanet)

Fonetikanın stilistika kolaylıkları gözellederlär, derinnederlär tekstın içindekilerini, kaavilederlär onu emoşional tarafından, vererlär ekspresiya hem demeklik, sözleşmäk olêr käämil êstetika tarafından.

Ses êpiforası – tekrarlamak bitkinci sesleri.

*Ne zamandır – bellisiz,
Gelmiş bizä dilimiz
Gelmiş yokkan sesimiz
Da yapmış bizi o biz.*

39. Okuyun poeziyayı. Nesoy kef olêr sizdä onun seslemesindän sora. Kullanın üürenilmiş fonetikanın stilistika kolaylıklarını.

İlk ilim ilinnetti,
İlk işlär ilerletti.

G. Gaydarji

40. Düzün da yazın tekst artistik stilindä, ani herbir laf çeketsin konson sesindän "p".

41. Okuyun cümleleri, bakın laflara, angıları ayırılı teksttän. Kaçırılmış vokalları koyun erlerinä.

Kşlr – uçar, blklr – üzär. Adetlär bnnn yıl yşr. Br yapêêr – bn çeker. Bb nasaatı – ltn, ana nasaatı – blg.

➤ *Düşünün, var mı nicä annamaa lafların maanasını, er kaçırılırsaydılar konsonnar? Angı seslär-vokallar, osaydı konsonnar mı düzerlär lafın maanasını?*

42. Düzün dialog, kullanarak lafetmäk stilini sözüñzdä.

1. Biz hem natura.
2. Gagauz halkın adetleri.

43. Düzün bir proekt "Lafetmäk stili".

44. Düzün tekst publiştistik stilindä bu resimä görä. Angı aktual problemayı açıklayacenz yaratmanızda?

§ 8. ÇOK ESKIDÄN GAGAUZ LAFLARI

45. Okuyun teksti.

Hak-oguzlar

Hanın merkezi-stupu kurulu. O bir taa büücäk bir küücäz, diil sade şatralar, ama avlar da, nicä oralı ruslarda, var kaavi kooruntu toprak kalesi, hendeklär derin, yapıcıklar bekçi askercilerä deyni. Bu merkezä hem onun dolayına yavaş-yavaş erleşer zanaatçılar, alışverişçilär ; açılêr eni alışverişçilik yolları Bizans kasabalarına hem Kafkazötesinä Der-

bent geçişindän, hem da rusi alışverişlik merkezlerinä.

İnsan, ilerlisi gibi, işlerinä bakêr: karılar, ihtiyarlar yapaa yıkêêrlar, paklêêrlar, derileri işlendirêrlär, giyim hazırlêêrlar, imeelik kaynêêr.

Uşaklar dışarda kaçıřêêrlar, oynêêrlar adetçä oynamaklarını – “bey-gircik”, “yumacak”, “güreş”, “kôr-çöpüş”...

Adamnar, gençlär hayvannarlan atlayacaklarda kaçınêrlar, derin alçaklarda beygirleri otladêrlar, koyun sürülerinui, keçi hem büyük hayvannarı.

Hakoguzların giyimneri hep niceydilär, ama kimi eniliklär dä var – kürklär meřinnär, kalpaklar koyun derisindän, sargılar, çarıklar; karılar fistan taşıyêrlar satınalınma rusilerdän yada başka satıcılardan; uşaklar kızgın havalarda çıplak kaçıřêêrlar... Nicä dä olsa, yaşamak sert burada da, diil kolay ecel açık kır içindä, her taraftan var kolay aman gelsin...

İhtiär Saltuk-aga toplamış avşamüstü dolayına genç çocukları da annadêr, üüredir. O bir üz yaşından zeedä, çok geçirmiş baba-aksakalhakoguz, çok kırlar gezmiş vatandaşlarının, bu erlerä gelincä, ölümnü düüřlerdä türlü duşmannarlan kavraşmış...

– Saltuk-aga, – danıřêêr çocukaklar, – biz näändanız, bizim hak-halkımız kimdir?

– Näändan mı? Elbetki oyandan, Orhon deresindän, Altaydan, nicä bana küçüklüümdä dedä-atam, üzetmiş yaşlı, annadardı!... Biz eski oguz türklerindeniz, Ařuna-beyin evladlarıyız, en girgin İstemi-kaganın, Oguzkaganın evladlarıyız!.. Hee, nesoy batır adamnarmış onnar, uşaklarım, onnarı kimsey enseyämäzmiř! Ne käämil devlet kurmuşlar onnar; girgin korunmuşlar çinnerdän, perslerdän, kâr vizansılardan da! Sora kuruldu bizim Oguzistan: onun hannarı arablara karşı çok girgin korudular ana yurtluumuzu... başka duşmannara da karşı bän dä...

Bizä ama zor bir ecel düştü: bizim hannarımız annaşamadılar, bozuştular, zerä bir bey, Selcük, başka dinä geçti, başka hannar da arabların hem kıpçakların tarafına kaldılar... Biz ama hakoguzlar diyıştirmedik ne dinimizi, ne adetlerimizi, ne halk senselemizi! Biz haliz oguzlar, hakoguzuz! Da okadar! Ama geldi sıra brakalım biz o sevgili ana yurtluumuzu, Oguzistanı, Aral denizin boylarını, dostlarım, da gözelim bu kırlara. Pek becerikli karar kestirdi bizim aydınını hanımız Uzordaş – geçirdi bizim yurtluumuzu burayı. şindi bu kırlar oldular bizim vatanımız! Biz kooladık buradan peçenekleri da oturduk onnarın erlerinä da bizim oldu bu kırlar! Yaşamakta öladir: biri öbürünün erini kaplar!

– Onnar, o peçeneklär, duşmandır bizä, – baardı bir çocukak, – bizim aylelerä üüřerlär!

– Ölä bu duşmannık, näbasın. Ama bizim batırlar onnarı sıraya koyarlar, korkmayın siz, haliz Oldan-batır!

– O Uzordaş-hanın ogulu ani?

– Haliz o, çocuklar, kaavi hem girgin.

– Biz dâ kaavi olacez, Saltuk-aga, sade büüyelim! Pek oya vakit geçer ama.

– Bânsä deyecäm, pek hızlı geçer vakıt...

– Bizä nekadâr taa tez lââzım kuvet, ki korumaa bizim eni yurtluumuzu!

– Elbet, benim çocuklarım. Kıpçaklar artık izlerimizä basêrlar şansorra. O köpek Cagayhan kaç kerä oldu bizi raatsızlêêr! Ilkyazın kendisi da girmişti bizä – may o ahmak kellesini kaybedeceydi! Ama aldirmêêr, şakal!

– Biz onu tepeleyecek! Biz hepimiz Oldan-batırın ordusuna girecek!

– Eh, o çiçek bozumnu kara-püsür suratına bir nacak çeksäm, o sarkık ta mayızlan dolu şkembesinä bir sivri kazık itirsäm da adını başka işitmeyim! Mındarlını ya-a! Dooru mu gençlär?

– Dooru-u! o bizim düşmanımız!

– Ama biz, hakoguzlar, lââzım birlik olalım da ozaman bir dâ düşman bizi enseyämeyecek!

Komuşularlan da annaşmamız olsun, ki zoorda olsun arkalaşmaa. Bän musaafir olduydum Uzordaş-hannan barabar urus knäzindä Vladimirdä, tä diil çoktan raametli oldu, Tanrı onu raatlıkta dinnendirsin,-- ne çok zenginliklär toplamışlar onnar, hem kuvetlik! Bir Tanrı! Şindi onnarın beyi Yaroslav, deerlär ona “Mudry”. Fikirli beydir...

Vatanımızı korumaa lââzım, çocuklar! Siz burada duudunuz! Burada dır sizin Vatanınız!

(Dionis Tanasoglu,

“Uzun Kervan” romandan parça)

➤ **Düzün plan tekstä, yazıp onu tefterä.**

➤ **Düzülü plana görä annadın teksti.**

Leksikanın var temel fondu. Bu fonda girer te o kök laflar, ani kullanılêrlar hergünkü yaşamakta, angılarının bizim dilimiz ayrılêr başka dillerdän. Bu laflara deniler gagauz dilinin öz, temel lafları. Onnar taa çoyu birkısımını:

git, al, gez, ev, ot, diş, çok...

46. Ayırın teksttän çok eskidän lafları. Düzün onnarlan cümlä. Yapın sintaksis analizi.

47. Aşaadaki lafları tefterlerä yazın, eni hem eski lafları payederäk iki bölümä.

<i>Eni laflar</i>	<i>Eski laflar</i>

Gün, üülen, üklü, avaz, gömeç, sebep, tamah, hemel, brigada, traktorcucu, buz dolabı, şofer, mekanik, at, kara, sarı, eşil, dut, armut, tokat, varmaa, gitmäâ, uçakçı, agronom, arkadaş, arheolog, astragan, kosmonavt, astar, aşçı, fren.

48. Düzün bir proekt temaya “Çarıklar gagauz halkın yaşamasında”.

§ 9. FONETİKANIN SİNONİM KOLAYLIKLARI

49. Okuyun teksti. Açıklayın temasını hem öz fikirini.

Pirogov

*Nikolay Ivanoviç
Pirogov*

Nikolay Ivanoviçä Pirogova insannar däardilär “yalpak doktor”. O bir **käämil talanlı** yılaççıdır hem **bilgi** adamdı. Duudu o Moskvada. Anası-bobası diildilär zengin, dädusu çok yıl çiftçiymiş. O küçüklüktän annamış, ne o **fukaaralık**. Biraz üürenmiş pansionda, ama **yoksuzluk** beterinä brakmış üürenmeyi. Ama bir kısmetli oluş yardım etmiş ona da o **kabul etmiş üüsek bilgi** da kendi **isteyişlerini, neetlerini** çıkarılmış üzä.

Onnarın evindä dayma musaafirmış anılmış doktor Muhin, universitet profesoru. Genç Nikolay büük havezlään seslärmış Muhini, bir laf kaçırılmazmış, siiredärmış, nicä bu yılaççı savaşarmış **koymaa ayaa** onun hasta kardaşını. Profesör Muhin yollandırmış 14-yaşında çocu versin ekzamen Moskva medițina fakultetindä universitettä. Nikolay **pek islää**, nicä taa büük yaşlı abiturientläär da, vermiş ekzamenneri.

Universiteti o başarmış **käämil**. Hirurg klinikaya o geldi işlemäa irmi iki yaşında da o saat söz tuttu kendi bilgi araştırmaklarınnan.

Nekadar operatiya o yaptı hospitallärdä, hasta evlerdä, klinikalarda?

Binnän insan o kurtardı, verdi onnara **eni yaşamak hastaliksız**.

Bölä **talanlı** doktoru yollandırdılar işlesin professor Yuryev (şindi Tartu) universitetinä. O pay aldı cenktä da, açan Kırimda gidärdi türk-rus cengi. O orada yaptı üzlän operatiya yaralı askercilerä.

*Uşak entiklopediyadan
Çevirdi Ivan Kior*

- *Annadın sıradan teksti.*
- *Nesoy eni informaçıyalar N.I.Pirogov için işittiniz?*

50. Tekstin ayırılma laflarına yazın sinonim.

Nicä sinonimnär zenginnederlär bizim dilimizi?

51. Düzün lafbirleşmesi, kullanarak epitetleri-sinonimneri:

Örnek:

Talantlı adam, **şannı** adam;

Yalpak laf, **käämil** laf...

52. Tekstän ayırılma lafları bölün kısımnara, koyun urgu.

53. Verilmiş lafbirleşmelerin erinä kullanın bir laflı sinonimneri. Kurun birär cümlä cevaplarlan. Yazın herbir cevaplan kurulu cümleleri tefterlerinizä, açıklayarak frazeologizmaları.

Sıbitmaa kafadan (unutmaa);

Aazı suylan dolu

Urdum duymaz

Sinek sızıran

Bol elli

54. Düzün prezentaçıya, annadarak anılmış adamnar için medičina tarafından.

§ 10. KATLI OLMAKLAR LAF KULLANMASINDA

55. Okuyun teksti. Neçin ona koymuşlar bu adı? Neyi o açıklêer? Kayılınsınız mı bu düşünmeklärän?

Yaşamak – en zengin iş dünnedä

Herbir insan benzemäz kimseyä biyaz dünnedä. Herbir insanda var kendi tabeeti, angısı, elbetki, ilerler diil sadä kendiycesinä, ama ayledä, anadan-bobadan, şkoladan, dostlardan. Biliner, ani dostluk, haliz dostluk – en paalı osa paasız baaşış.

Dostluk kimär kerä olêr taa kaavi hem inannı soy baalantılardan. En

çok onun faydasını var nicä duymaa, açan en zor kıpımnar, vakıtlar – cenktä, açan seni, yaralı, çıkarêrlar da kurtarêrlar. Haliz dostlar brak-mêêrlar belada yalnız. Tâ o büyük cenktä bendä bölä dostlar vardılar. Var onnar şindi da, raat yaşamakta.

Herbir kendi kiyadımı, sıracımı bän çok keret gözlederim, alıp fiki-rimä, ani bu yaratmalarımı okuyaceklar benim dostlarım da. Da bän is-teerim utanmamaa onnarın önnerindä, ki prost ya da diil doru yazılar için.

Hoş insan dünnedä vardı, var hem neetlenerim, olacak da taa çok, ne-kadar prost ya da bet. Dünnää salt ozaman olacak uslu, kısmetli, açan islää insannar çokluklan kurtaraceklar bizi prost zamannardan.

*Viktor Astafyeva görä
Çevirdi Ivan Kior*

TUTUNUZ AKLINIZDA

1. İştennik düzüler:

-**an**, -**än** afikslerin yardımınnan: *al-an, sor-an, koy-an, gör-än, biç-än, gid-än*;
-**yan**, -**yän** – *oyna-yan, kazı-yan, oku-yan, sole-yän, de-yän, i-yän*.

2. Hal iştennik düzüler:

-**ıp**, -**ip**, -**up**, -**üp** – *kat-ıp, bit-ip, kon-up, gör-üp*;
-**yıp**, -**yip**, -**yup**, -**yüp** – *kazı-yıp, de-yip, doku-yup, sürü-yüp* h.b.

56. Düzün iştenniklerin yardımınnan cümlä.

57. Düzün hal iştenniklerin yardımınnan cümlä.

58. Yazın işlikleri tefterlerä, düzüp onnarın yardımınnan iştennik, hal iştennik.

Lafet, yazabil, belli et, izmet et, al, bul, koy, kazı, yap, oku, gel, ver, düz.

İštennik	hal iştennik

59. Açıklayınız söyleyişlerin maanalarını.

1. Dooru kafadar hısım erinä sayılêr.
2. Dostlar sevinärkenä, duşmannara raat yok.
3. Dostunu aldattın – kendini aldattın.
4. Aldadıcı kafadar duşmandan beter.

60. Düzünüz:

- I – variant – sadä cümlä iştennik çevirtmesinnän;
II – variant – sadä cümlä hal iştennik çevirtmesinnän.

61. Düzün yaratma-miniatura temaya “Dostluk, sevda, aylä”.

§ 11. FRAZELOGİZMALARIN ROLÜ SÖZLEŞMEKTÄ

62. Okuyun teksti. Açıklayın onun temasını hem öz fikirini. Angı dil kolaylıkları yardım ederlär açıklamaa öz fikirini.

Bu ilkyaz geldi pek erken, ama oldu ölä prost tabeetli, nicä seslämeyän uşacık. İki gün – hava yımışak, gündüz düşer yaş kaar, gecä dondurêr, toprak olêr kaskatı, sabaalen – fuga. Kaar alçak erlerdä ufacık, onu kolay kaldırêr yukarı lüzgâr, saurdêêr da yollêêr uzaa-uzaa...

Kimi erdä kaarın üstü incecik kabucaklan örtülü – bu gecä ayozun işi.

Erken sabaalen serin, ama birazdan şaşıora yısıdêr güneşçik, kaar yavaş-yavaş başlêêr erimää, üülendä sa kaarcaaz zavallı kaybelmiş, da onun erinä – su, çamur, selceezlär aşaa kaçêrlar.

Çayırlarda, kuytu erlerdä işidiler köpeklerin sesleri. Onnar, aarayarkan kuytu, yatêrlar küçük yolcaazlarda, deliklerdä – kış onnarı pek zetleer. Nâbacan – olmayasın çorbacısız, evsiz hayvan. Ama köpeciklär da duyêrlar – sıcak havalalar tezdä geleceklär.

Toprak taa sınaşamêêr, suuklardan yavaş-yavaş döner sıcaklaa. Er, nicä insan, duyêr, otlar da sansın kokêrlar eni kokuları, da orada-burada kuru otlar arasından peydalanêrlar eşil çimenciklär.

Kimi erdä başlamışlar yakmaa bildirkı iirintileri, kuru otları, yaprakları. Tütün doldurêr küüyün içini, burnuya girer keskin koku. Hava yısınêr.

Yısınêr benim canım da, üreemä da olêr sıcak, raat...

Ivan Kior

Incecik kabucak – заметіль (укр.), пороша (рос.)

Frazeologizmalar gagauz dilindä yapêrlar sözüümü demekli, şıralı, zengin, deyni onnarın maanaları yardım ederlär bizä temsil etmäâ, da taa ii tutêrız aklımızda.

Frazeologizmaların rolü sözüümüzdä pek büyük.

63. Düzün bir yaratma-miniatura "Ilkyaz geldi bizim küüyümüzä". Kullanın kendi yazılı sözünüzde frazeologizma, lafbirleşmelerini kıynaş maanaylan, söleyişleri. Annadın onnarın rolü için teksttä.

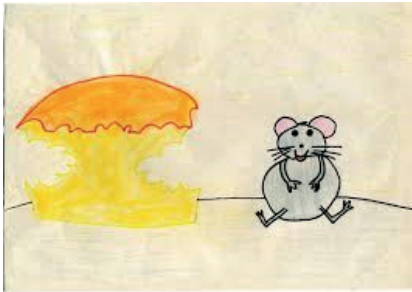
I variant	II variant	III variant	IV variant
Can acısı	Cendemä	Akıldan bozuk	Bir auç er
Ayaa koymaa	Yan bakmaa	Keskin fikirli	Sinek avlamaa
Kafa koparmaa	Aazına bakmaa	Aar başlı	Ayaktan dinmäa
Dik burnulu	Dört gözlän bak- maa	Gözləni çıkarmaa	Buazımda durēr
Dilini yutmaa	Kulaklarını açmaa	Koor almaa	Er içinä girmäa
Altın elli	Aarkafalı	Kaş altından bak- maa	Tersinä bokañçi
Aylak oturmaa	Aar elli	Anatar bulmaa ki- minsä üreenä	Boşuna lafetmäa
Peridän devä yapmaa	Aaçlıktan kulakları sarkmış	Annısında yazılı	Boş kafalı
Dibin dibindä	Kannı yaşlan aala- maa	Aşaa kalmaa	Kırık elli

64. Yazın frazeologizmaları, angıların içində var laf su.

Örnek:

Suya bakēr ...

65. Annayın resimnerdän, nesoy frazeologizmalar gösterili.

66. Bulun frazeologizma ukrain dilindä da çevirin onnarı gagauz dilinä, açıqlayarak onnarın maanalarını.

§ 12. LEKSİKOLOGİYANIN HEM FRAZELOGİYANIN STİLİSTİK FORMALARI

67. Okuyun teksti intonaŷıyaylan, ayırarak dayak lafları. Koyun teksrin adını. Nesoy problema aŷıklêer avtor?.

Bän pek çoktan yazmêêırım canımı sıkar işlär için. Ama ŷindi, bu av-şam, bän enidän aldım elimä yazalı da istedim aŷıklamaa üüreemi bu biyaz yaprakta.

Duyêırım kendimi yalnızlıkta, uzakta işidiler muzika sesi, ama genä da sansın yalnızım bütün dünnedä, çünkü benim yanımda yok benim sevgim.

Yalnızlık... Acaba kim taa biler bu lafin pelinni dadını. Bana gelir, ani lafin kötülüünü bilerim sade bän. Pek çok kısmetli eş görerim da bakıp onnara sevinerim, sansın kendi kısmetimä, ama açan annêêırım, ani bunnar sade benim düş gütmeklerim, ozaman gelir bana genä, ani yap-yalnızım dünnedä. Ama yok ne yapmaa, çünkü ölä erleştirmiş yaşamayı ecel.

Neçin bölä olêr yaşamakta? Neçin ecel ayırêr kısmetliyi? Neçin olêr ölä, açan seversin sän, sevmeerlär seni, ya da seni severlär, sendä sa hiç yok duygu? Neçin?

Yalnızlı duyêırım kendimi nicä mezar taşları, angılarını dikmişlär raametli olannara. Yalnızlıyım bän hem kefsizim, saaliksızım hem evsizin. Sansın... Sansın bu durum dipsiz, uçsuz hem kenarsız. Suskunnukta gök sansın gürüldemiş, çimçirik yaşamayı daatmış. Daadılmış olsa e yalnızlım benim hem yanımda olsun sevgim.

Ozaman yaşamak ta bizä başka türlü görünür.

Donçu Topal

yalnızlık – самотність (укр.), одиночество (рос.)

pelin – полин (укр.), полынь (рос.)

ecel – доля (укр.), судьба (рос.)

kısmetli – щасливий (укр.), счастливый (рос.)

duygu – почуття (укр.), чувства (рос.)

kefsiz – без настрою, у поганому гуморі (укр.), без настроения (рос.)

Leksikologiyanın stilistik formları yardım ederlər sıravardır açıqlamaa fikirleri, toplamaa tekst.

Leksika annayırları yazdırêrlar predmeti taa yakından, dolu sözünü zengin-derlər. Onnar kullanêrlar yaraştırmaa deyni predmetleri, kaliteleleri. Bunnar yapêrlar leksika tekrarlamaları (lafları hem lafbirleşmeleri), kullanarak bir köklü lafları; sinonimnär hem sinonim diiştirmekleri (sinonim hem yazdırma lafçevirtmeleri); antonimnär; laflar bir tematika grupasında.

- 68.** Belliedin, kaç tematika grupası kullanilêr iştä 62? Açıklayın onların rolünü. Annadın, neçin avtora lâazım oldu bölä yakından, dolu yazdırmaa. Angı laflar, sölemeklär tekrarlanêrlar teksttä? Belliedin tekrarlamanın çeşidini (*laflar, lafbirleşmeleri, bir köklü laflar*). Annadın, nicä onnar göstererlär tekstin ideyasını.

TUTUNUZ AKLINIZDA!

Baalayarak cümleleri artistik tekstindän, sinonimnär göstererlär özelliin stilistika rolünü. Nicä demeklik kolaylı, sinonimnär düzerlär süretlän dolu resimi, kaavilerlär teksti emoşional tarafından. .

- 69.** Koyun bu tekstin cümlelerinä yakışıklı sinonimneri da yazın. Sinonimneri çizin.

Gök oldu kurşum benizindä. Denizä çabuk ... büük yaamur. Yaamurun çizileri karşıldılar gökü hem eri. Büük yaamur ... denizin boyundan denizä. Yıldırım urdu nicä saçma patlatması. Dökmä demirdän top ... mermer taşından. Yahta ... ölä hızlı, sansın beygir kıçardadı.

Dayak lafları:

Tukurlandı, üzärdi, gelärdi, uçtu.

kurşum benizindä – грифельный (колір, укр.), грифельный (цвет, рос.) (тум: хмари кольору свинця (укр.), свинцовые тучи (рос.))

büük yaamur – гроза (укр., рос.)

dökmä demir – чавун (укр.), чугуn (рос.)

benizindä –

Tekrarlamak nicä bir leksika kolaylı lâazım olêr düzmää deyni tekst. Ama kimär keret tekrarlamak teksttä olêr stilistika yannişlı. Olmasın deyni bu yannişlık, lâazım sinonim diiştirmekleri.

- 70.** Okuyun tekstleri, belliedin stillerini. Okuyun tekrarlamaları. Angı teksttä onnar yakışıklı?

I. Benim kendi yavrularım olacak

Kartalın varmış üç yavrusu. Da istemiş o denemää – bakaceklar mı onnar ihtärlıkta onu osa bakmayaceklar mı. Alêr o birisini arkasına da üçer denizin ortasına. Da orada deer ona:

– Bän ihtärladıynan bakacan mı beni? Bakarsan – seni kenara geeri götürecäm. Bakmaasan – atêrim deniz içinä.

– Bakacan, bakacan! – baarmış yavru. – Sadä beni deniz içinä atma.

Kartal annamış, ani bu yavru onu bakmayacak da atmış onu deniz içinä.

Dönüp geeri, alêr ikinci yavruyu arkasına da genä üçer denizin ortasına. İkincisinä da hep ölä sorêr:

– Bän ihtärladıynan bakacan mı beni? Bakarsan – seni kenara geeri götürecäm. Bakmaasan – atêrim deniz içinä.

– Bakacan, bakacan! – baarmış ikinci yavru da. – Sadä beni deniz içinä atma. Kartal annamış, ani bu yavru da onu bakmayacak da atmış onu da deniz içinä. Dönüp geeri, alêr üçüncü yavruyu arkasına da genä üçer denizin ortasına. Hep ölä sorêr:

– Bän ihtärladıynan bakacan mı beni? Bakarsan – seni kenara geeri götürecem. Bakmaasan – atêrim deniz içinä.

– İstärsän at denizä, ama bakmaycam seni, – cuvap vermiş yavru.

– Neçin? – sormuş kartal.

– Neçin zerä benim kendi yavrularım olacek da onnarı lüzüm olacek bakayım! Kartal annamış, ani bu yavru ona doorusunu söleer, da götürmüş onu geeri yuvasına.

II. Zanaat ayırmaa hazırlanmak

Bän hazırlanêrim kendimä zanaat ayırmaa. Küçüktän üürenerim yapmaa o işleri, angılar üreemä uyêr. Herzaman hava sıcak olduynan, bän büyük batünä yardım ederim türlü işleri yapmaa: eşil kartofilerin sıralarından hardalları yolmaa, harmanın boyunda otları kurutmaa, pınardan su hızlı getirmää. Haftada üç kerä biz su dökeriz patlacannarın biberlerin, hıyarların köklerinä. Bizim pınarın suyu hiç diil acı. Büyümnerä hep lüzüm su taşımaa, ozaman onnar tez kökleşerlär. Bu işleri bän büyük havezlän yapırım. Pek severim başça çiçeklerini otlardan kurtarmaa, fidannarın köklerini kazmaa, onnarın kimisini batümnan bilä haşlamaa. Sade bir iş hiç kalibimä uymêr – kartofilerdän böcekleri toplamaa. Bu işi canım çekmeer yapmaa diil haylazlıktan, bän bu böceklerdän iirenerim. Gazetada okudum bir haber, ki bu böcekleri öldürmää deyni, eni ilaç çıkmış.

 71. Düzün bir tekst bilim stilindä.

§ 13. SÖZ PAYLARIN SİSTEMASI

72. Okuyun teksti. Belliedin temasını hem öz fikirini. Annadın sıradan içindekisini.

Diveç

Çok-çok yıl savaştı köpek izmet etmää çorbacısına. Okadar sesläärmış, inanarmış çorbacısını, ani varmış nicä onun için canını da versin. Ama bir günü köpek pek başlamış darsımaa: onu pek çekmiş, makar ki bir kerä boşansın. O düşüner:

– Bunca vakit bän yaşêêrim da hep sincirdäyim.

Ozaman, ne kuvedi varsa, çekeder köpek sinciri dartmaa. Ötäâ-buyanı – kopmêêr sincir. Darta-darta kakılı kazı er içindän çıkarêr da ölä: sincir ensesindä, erdä sürüneräk, kazık ta sincirdä herbir moloza ilişeräk, çıkêr köpek tokat aralıundan sokaa.

İki gün o hiç evä gelmemiş. Üçüncü günü geler, darsımıştı. Aman tamen o günnerdä kaybelmişti iki tauk. Çorbacısı üfkeli aul içindä gezardı. Köpää taa gördüynän, o başlêêr yaklaşmaa ona, kavrêr sincirin ucundan kazı da urêr köpään belinä, açêr tokadı da itirer onu sokaa dooru...

Onun urmasından köpek, çirkin kıvrılarak, baarêr. Çorbacısı sakatlamıştı belini, ama köpek hızlanmêêr onu dalamaa. Ona birdän-birä inan gelmeer, ani bu işlär ne oldu – hepsi aslı.

Köpää yalan geler, ani onun kırık beli, ani läázım braksın evini da gitsin. Ama çorbacı çirkin seslän baarêr:

– Git, görmeyim seni.

Köpek çıkêr sokaa, oturêr tokadın yanında, can acısından başlêêr ulumaa, seftä gözlerindän yaş akêr. Sora kalkêêr, bitki sefer çevirer kafasını evinä dooru da kırık bellän, sincir ensesindä, sürüneräk, gider serbestli yoluna.

Olga Radova

73. Düzün shema-salkım “Morfologiya – bölüm söz payları için”. Argumentläyin cuvabınızı örneklärlän, ayırarak onnarı tekstän. Neyä görä belliedersiniz söz paylarını.

74. Tekstän ayrılmış lafları yazın direciklerä.

75. Ayırın tekstän bir katlı cümlä, da yapın ona dolu sintaksis analizi.

Gagauzlarda gagauzluu uyandırmaa deyni ilk adımlar

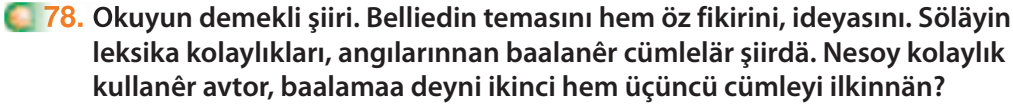
XX asirin başında Besarabiyada ilk kerä yazılı gagauzça laf peydalanêr. Gagauzlann büyük aydınadıcısı M. Çakir 1907-ci yıldan başlayarak tiparlêr “Hakikatin sesi” gazetasını (ukr. “Голос істини”) hem bir sıra din kiyatlarını. Bununnan o kendi milletini koyêr başka halklarlan bir sıraya. Bu aydınık işinä görä gagauzların arasında M.Çakir XX asirin lideri oldu.

Açıklayalım, ani 1918-ci yıla kadar M. Çakir gagauz dilinde araştırmalarını hem çevirmelerini yazdı eski rus bukvalannan, 1918-ci yılda, açan Besarabiya geçti Romın kuvetleri altına, o ömürünün bitkisinä kadar yazdı latin alfabesinde, romın dili orfografiyasına görä. Elbetki, gagauzların bir yazı grafikasından başka yazı grafikasına geçmeleri sarsıttı, örseletti diil sade onların gramatikasını, orfoepiyasını, sintaksisini, ama onların bilincini dä.

Herşeydän ilerdä gider insan bilinci.

§ 14. STİLİSTİK FORMALARI MORFOLOGİYADA

ALEKSANDROVKA

Bän durêrim yamaç üstündä
Da bakêrim senin üzünä.
Ilkyazın pek sän gözälsin –
Kär benzeersin telli gelinä!
Aleksandrovka, Aleksandrovka,
Sän beni duudurdun dünneyä.
Aleksandrovka, Aleksandrovka,
Küüyümü unutmam birkerä!
Çok erlär bän gezdım, aktardım,
Uzakta vakıt pek zor geçer.
Neredä dä olsam, dostlarım,
Burayı kär magnitlän çeker.
Burada uşaklım hem evim,
Hem paalı anacım bobacım.
Burada ilk lafi söledim

Hem da ilk adımı bän yaptım.
Aleksandrovka, Aleksandrovka,
Gözümdä kâr uçêrsın benim!
Aleksandrovka, Aleksandrovka,
Düşümä pek çoktan sän girdin.
Burada benim ilk dostlarım,
Sandıkta durêr ilk kiyadım.
Onnarı unutmaa yok nicä,
Zerä gün olur nicä gecä.
Küüyümdän taa gözäl dunnedä
Hiç bulamadım bän birerdä!
Büük duygu doldurêr üreemi:
Küçüktän bän severim seni!
Aleksandrovka, Aleksandrovka,
Bän seni birzaman unutmam!
Aleksandrovka, Aleksandrovka,
Kâr ölürüm – sendän atılmam!

Konstantin Vasilioglu

Tekstlär baalanêrlar bölä morfologiya kolaylıklarınnan:

- Üz hem gösterici aderliklêrlän;
- Zaman hem er işhallıklarlan;
- Nişannıkların hem işhallıkların yaraştırmak uurlarınnan;
- Baalayıcılarlan hem baalayıcı laflarlan cümlenin başlantısında.

Morfologiya kolaylıkların rolü teksttä:

Gösterêrlär adlıkların maanalarını, angılarını diiştirêrlär, yardım ederlär olmasın leksika tekrarlaması.

Taa konkret gösterêrlär vakıdı hem eri, neredä geçêrlär oluşlar.

Kullanılêrlar yaraştırmak için, ayırmaa deyni predmetleri, oluşları. Akşent yapêrlar cümlenin fikirinä, ayırêrlar eni etapı iletletmää deyni tekstin temasını.

79. Bulun şiiirdä işlikleri, yazın onnarı tefterlerä, belliederäk çalımını hem zamanını.

80. Düzün dialog-diskusiya (9-10) replikadan, söleyeräk kendi ilgi olmanı problemaya, angısını kaldırêr avtor lirika yaratmasında. Nesoy morfologiya kolaylıklarınnan baaladınız replikaları?

81. Açınız parazentaları, koyarak işlikleri läüzımnı zamanına.

Kâr kuşlar da kendi dilindä (*lafet*).

Evdä güneş ta taa pek (*yıstı*).

Diil laflan, ama kendi zaametinnän sevdanı Vatana (*göster*).

Kaavi dostluu nacak ta (*kes*).
Fena adamın dostu da (*yok*).
Bilgi adamın gözlerini (*aç*).

- 82. Koyun cümleleri sıravardı, yazın teksti tefterlerinizä. Çizin morfolojiya kolaylıklarını, angılarının baalanêr cümlêlär teksttä.

§ 15. KATLI OLMAKLAR SÖZ PAYLARIN DOORU YAZILMASINDA

- 83. Okuyun teksti. Nesoy problema açıklêr S. Bulgar statyasında “Gagauz ustası”?

GAGAUZ USTASI

(Önsöz)

Halk yaşamasının kulturaşı okadar zengin, ani onu yok nicä yannaştırmaa başka işlêrlân. Kimsey taa üürenämedi onu baştan-başakadar. Herbir halkın kulturaşı – o bir bütün dünnää. Üz yıllar içindä insan-nar kurmuşlar kendi kulturaşını. Hepsi, ne var kulturada, geler esaba. Halk kulturada herbir işin var eri hem vakıdı. Onda yok uydurma. Adetlär, sıralar, yortular – hepsi onnar raşional hem lääzımını. Nicä bir usta rendeler taftayı, paklêr onu, yalabidêr, ölä dä halk kulturanın parçaları gözâl hem tamannı. Diil lääzım unutmaa, ani halk kulturanın dingili – ritma, halk kulturaşında var sıra, angıları verer can halkın kulturaşına. Halk kulturaşı – o diri bir kategoriya.

Lääzım sölemää, ani halk kulturaşında büyük rol oynêrlar ustalar. Herbir işin var kendi ustası. O usta olêr örnek başkalarına da. Halk yaşamasında angı tarafını da alma: taftada usta, çilingir-demirci, başçıvancı, ev yapmaa ustası, pınar kazmaa ustası – pınarcı, soba yapmaa ustası, islää çoban olmaa – o da bir ustalık, ev yapmaa – büyük bir ustalık. Ama kayık yapmaa da var ustalar, onnarın yanında balıkçılık ustalı da lääzım olsun. Eveldän varmış çölmekçilär, angıları yaparmışlar kırmızı topraktan türlü çanaklar hem çölmeklär. E ne kadar laap kalmış bizim dilimizdä, angıları gösterêrlär eski zanaatları: dermenci – kim un üüdärmış dermendä, yaki da varmış kendi dermeni, düvenci – o insan, ani yaparmış düven, taşçı – taş kesärmış.

Elbetki, islää biliner istoriyadan, ani gagauzlarda en büyük usta – o çiftçilik ustalı.

Stepan Bulgar

düven – кремнієва молотильня (укр.), кремниевая молотилка (рос.)

SÖZ PAYLARININ DOORU YAZILMASI

Genel kurallar

Gagauz dilindä söz payları gösterili sadä (köklü ya da diil düzülü), düzülü, katlı, katlı kısaltma hem toplama laflarları:

Sadä: *ot, kaar, sari, beş, on, kapu.*

Düzülü: *kasabalı, gençlik, gözlük.*

Katlı: *kızkardaş, onbeş, beşkatlı, lafetmää, alabilmää.*

Toplama: *cuvap etmää, karşı gelmää, oruç tutmaa.*

Birleşik yazılmaklar

Birleşik yazılêrlar:

1. Katlı kısaltma laflar (taa çoyu alınma), angıları kurulu kısaltılmış hem bütün temelin birleşmesinnän: *avtobaza, avtokolona, avtokar, medinstitut, elektromotor, meteostanfiya, videokamera, avtostañfiya, telestudiya, geopolitika, pedpraktika* h. b.
2. Katlı adlıklar hem nişannıklar, angıların ilk payı – sayı sayılı birinci onnuktan, yazılı bukvaylan (1-10): *beşyılık, üçtonnuk, dörtkilalık; beşköşeli, iıçkatlı, dokuzkafalı* h. b.
3. Katlı laflar, angıların payları maanasız oldular: *binin, bıldır, nasıl, nääni, şansora (<şindidän sora), herkez, bişey, bişey, köstenkelä, körköstebek, vazgeçmää, zapetmää, metetmää, suacı, kaynata, kaynanaf/kayınna, kaybelmää, kaybetmää* h. b.
4. Katlı adlıklar hem nişannıklar, kurulu iki laftan, ama bir annamak göstererlär: *kızkardaş, kırkayak, göktaş, delikanni, karagöz, açığöz, ilkyaz* h. b.
5. Katlı laflar hem geografiya adları, angıların söz payı adlık ya da nişannık, kurulu bellilikçi laf birleşmelerindän: *Altıparmak, Karaçoban, Yasıbaş, Karastan, Karapunarlı, Karabiber, Kazayak, Karakurt, Beşalma, Beşgöz, Tatarpınar, Taşpınar, Ördেকburnu, Şikirlikitay, Selioglu, Dermenderö* h. b.
6. Yaşamak erlerinin adları, angıların ikinci payında var laf küü: *Başküü, Eniküü, Doluküü, Tülüküü, Çeşmäküü.*
7. Subslantiv iştennikleri, angıları kurulu katlı hem toplama işliklerdän: *siiredän, lafedän, razgelän, metedän; karşıgelän, kendigelän, tersincibecerän, olabilän* h. b.

Ayrı yazılmaklar

Ayrı yazılêrlar:

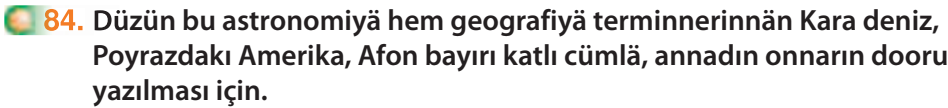
1. Adetçä adlıklar – terminnär, angıları kurulu bir annama nişannayan izafet birleşmelerindän: *ana dili, vokal uyumu, tatar üzümü, kuş erii, büürek sinä, tarta kuşu, bel kemii, çam sakızı, cam böcä, er alması, kuş üzümü, su yılanı, çörek otu, yıldız takımı, poy otu* h. b.
2. Toplama astronomiya hem geografiya terminneri: *büük Araba (yıldız takımı), Sabaa Yıldızı, Saman Yolu, Orta Aziya, Kara deniz, Poyrazdaki Amerika, Eni Çumay, Eski Troyan, Alaca Manastır, Afon Bayırı* h. b.
3. Kalendar hem halk yortularının toplama adları: *Eni yıl, Babu günü, Canavar yortuları, Küçük Paskellä, Ak perşembä, Piinir haftası* h. b.

4. Ayların hem hafta günlerinin toplama adları: *büük ay (yanvar), gücük ay (fevral), harman ayı (avgust), sali günü (sali), pazertesi (pazar ertesi), cumertesi (cumaa ertesi)* h. b.
5. Toplama işliklär, angıların semantika adlık temeli var nasıl kullanılsın kendi-başına: *betva etmää, cuvap etmää, yardım etmää, karşı gelmää, aklına getirmää, yavklu olmaa, şen olmaa, seläm vermää, zarar yapmaa, imdat vermää* h. b.

Çizgicik (delis) aşırı yazılmak

Çizgicik aşırı yazılêrlar:

1. Çiftli leksikalaşmış laf birleşmeleri:
 - bir lafın bütündän tekrarlanması: *çok-çok, birär-birär, bişey-bişey, sokak-sokak, çift-çift, alalı-alan, ikişär-ikişär, adım-adım, gelip-gelip, tuta-tuta, damnaya-damnaya, sakına-sakına* h. b.;
 - bir lafın ya da bir temelın türlü gramatika formalarında ya da türlü gramatika gösterilerinnän tekrarlanması: *yan-yana, git-gidä, istär-istemäz, gün-gündän, çoktan-çoktanına, az-azbuçuk, laf-laftan* h. b.;
 - sinonimni ya da antonimni lafların birleşmesi: *nası-nicä, çaarış-baarış, gecä-gündüz, büyü-küçü, düşä-kalka, ilk-seftä, kurt-kuş, derä-tepä* h. b.;
 - terminologiya karakterli çiftli laf birleşmeleri: *ana-boba, karı-koca, gelin-güvää, çanak-çölmek, alış-veriş, soruş-cuvap* h. b.;
 - iki lafın birleşmesi, angıların ikincisindä yok kendibaşına maana: *ufak-tefek, çirük-mürük, kırk-mırk, soy-sop, terzi-merzi, çarık-marık, iiri-büürü* h. b.
2. Katlı sesuydurucu laflar hem duygucular: *hopa-hopu, pıt-pıt, çatır-çıtır, nani-nani, ha-ha-ha, of-of, e-he-he, trak-trak, dum-dum-dum* h. b.
3. Katlı laflar, angıların ilk payı – tıfraylan yazılan sayılık: *40-yıllık (aaç), 10-yıllık (ev), 15-kilometralık (yol), 5-katlı (şkola), 3-ayaklı (sofra)* h. b.
4. Belli edilän laf, angısının ardına gider birkisimni eklembellilik hem katlı masal hem mif personajlarının adları: *Todır-pelivan, Cadı-Babu, Gogucu-Mogucu* h. b.
5. Katlı işliklär, angıların ilk payı – *-ip, -ip, -up, -üp* afikslärlän bitän haliştennik ya da izin çalımlı forması, ya da laf, angısının yok kendibaşına leksika maanası: *alıp-satmaa (denemää), gidip-gelmää, atlayıp-oynamaa, tutup-diiümä* h. b.
6. Katlı işliklär, angıların ilk payı – işliin kökü, ikinci payı sa – hep o lafın infinitiv forması: *kaç-kaçınmaa, baar-baarınmaa, bak-bakınmaa, gez-gezinmää*.

-

ADLIK

Yazılêrlar birleşik

Katlı adlıklar-terminnär, kurulu bellilikçi lafbirleşmelerindän, angıları nişannêrlar bir annama: *kızkardaş, kırkayak, karabaş (kuş), karabaa (lırsına), delikanni, günbatısı (сторона світу), günduusu (сторона світу), ilkyaz, karagöz, kabakulak (hastalık), içgüveelik, danaburnusu (böcek), karakuş (sırcık), karasu (çöşmä)* h. b.

Katlı adlıklar, angıların payları fonetika hem leksika uurunda diil kendibaşı-na: *kaynana//kayınna, kaynata, körköstebek, köstenkelä, baykuş, alabaş, dişindirik, pazertesi, cumertesi, gülfatma* h. b.

Katlı hem toplama işliklerdän kurulu adlıklar: *afetmäk, lafetmäk, siiretmäk, yazabilmäk, metetmäk, karşıgelmäk, cuvapetmäk, vaatizetmäk* h. b.

Katlı adlıklar, angıların ilk payı – bukvaylan yazılı sayı sayılı: *üçköşelik, beştonnuk, binbaşı, irmibeşlik (ama: irmi beşlik)* h. b.

Yazılêrlar ayırı

Adetçä terminologiya birleşmeleri, angıları sayılêrlar izafet konstruktıyaları hem nişannêrlar bir annamayı: *demir yol, köpek üzümü, çam sakızı, giin tutulması, ayak kabı, çay otu, baa böcää, paskellä böcää, tavşam piiniri, sır kuyruu, kuzu kulaa, keçi sakalı (ot), diş otu* h. b.

Masal hem mif personajlarının katlı adları, angıları sayılêrlar bellilikçi lafbirleşmeleri: *Su Anası, Cadı Babusu, Cuma Babusu, Suuk Ana, Dünnää Cözeli, Taş Yuuran, Gürgen Kıvradan, Kara Arap, Topal Şeytan, Topal Yabanı* h. b.

Toplama astronomiya termineri, angıları çekilerlär ikilaflı bellilikçi lafbirleşmelerindän: *Saman Yolu, Kervan Yıldızı, Biiük Araba, Küçük Araba* h. b.

Toplama geografiya adları: *Kara deniz, Karpat bayırları, Balkan yarıadası, Ak deniz, Varna koltuu, Babadak daayı, Poyrazdaki Buzlu okean* h. b.

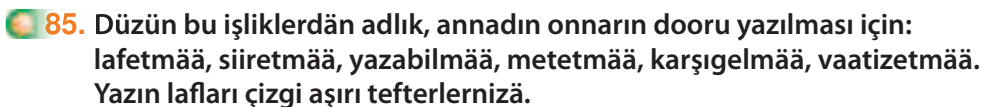
Laflar Ay, Sveli ayozların adlarınnan: *Ay Boba, Ay Vasil, Ay Yordan, Ay İliya, Sveti Petri, Sveti İvan, Sveti Görgi* h. b.

Yazılêrlar çizgicik (defis) aşırı

Çiftli lafbirleşmeleri-terminnär hem iki sinonim ya da antonim laflarının idiomatik birleşmeleri: *ana-boba, karı-koca, çanak-çölmek, çaarış-baarış, kurtkuş, yaamur-çamur, bayır-çayır, bayır-tepä, çayır-çimen.*

Masal hem mif personajlarının katlı adları: *Er-Su, Er-Gök, Kelcä-Külcä, Dimitraş-Pıtıraş, Ayı t-Kulak, Katır-Kulak* h. b.

Yaşamak erlerinin (tradişiyaya görä) katlı adları, toponimnär hem mifologiya toponimneri: *Çok-Maydan, Satılık-Hacı, Kara-Marin, Çukur-Mincir, Çadır-Lun-ga, Geçit-Köprü, Uzi-El.*

-

NIŞANNIK

Birleşik yazılêrlar

Katlı hem toplama geografiya adlarından kurulu nişannıklar, angıları çekilerlär ikilaflı bellilikçi lafbirleşmelerindän hem göstererlär yaşamak erini: *kazayaklı, eniküülü, beşalmalı, tatarpınarlı, enitomaylı, beşgözlü (kopkuylu), karadenizli, deliormannı* h. b.

Sayıluın hem düzülü adlıktan nişannıın birleşmesinnän katlı nişannıklar afiksiärlän -lı, -li, -lu, -lü// -nı, -ni, -nu, -nü: *üçbaşlı ev, ediküleli saray, ikidemirli puluk, dokuzkafalı balaur* h. b.

Yazılêrlar ayırı

Katlı nişannıklar, angıları kurulu türlü morfologiva komponentlerdän, nicä katlı epitetlär:

1. Sadä nişannık hem düzülü nişannık birleşmesi afikslärlän *-lı, -li, -lu, -lü//-nı, -ni, -nu, -nü: sarı saçlı, kısa boylu, uzun sakallı, büyük kafalı, kısa enni, şen üzlü, kara bıyıklı, sivri burnulu, geniş arkalı* h. b.

2. İki düzülü nişannık birleşmesi: *kirli suratlı, yırtık enni, açık aazlı, kakma kulaklı, tıksık güüdeli, yalabık tırnaklı, bozuk ürekli, buruşuk konçlu* h. b.

3. Adlık hem sadä nişannık birleşmesi: *kömür kara, zift kara, kan kırmızı, öt eşil, süt biyaz* h. b.

4. Adlık hem düzülü nişannık birleşmesi, afikslärlän *-lı, -li, -lu, -lü//-nı, -ni, -nu, -nü: kan içli, kaun içli, şeytan kannı, deri yakalı, altın elli, güven gözlü, deniir dişli, taş ürekli* h. b.

5. Sayılık hem düzülü adlık. afikslärlän *-lık, -tik, -luk, -lük//-nık, -nik, -nuk, -nük: iki hektarlık (pay), üçgünnük (iş), altı aylık (kurs), on aylık (uşak)* h. b.

Adlık her hem adlıklı nişannık birleşmesindän kurulan katlı niş annıklar, afikslärlän *-kı, -ki, -ku, -kü: herzamankı, hergünkü* h. b.

Nişannıkların yaraştırma uurları: *taa büyük, taa biyaz, taa sivri; en büyük, en biyaz, en sivri* h. b.

Çizgicik (defis) aşırı yazılêrlar

Lafların bütün temeli tekrarlanmasınnan kurulan nişannıklar: *türlü-türlü, balaban-balaban, ufak-ufak, büyük-büyük, iiri-iiri* h. b.

Nişannıklar, angıları kurulu lafın bütün temeli ya da bir payının kekrarlanmasınnan: *sap-sarı, kıp-kırmızı, gepä-geç, bim-biyaz, dop-dolu, sip-silmä, çürük-mürük* h. b.

Katlı nişannıklar, angıları nişannêr renk benizlerinin, datları hem predmetlerin türlü formalarını: *koyu-kırmızı, kara-eşil, açık-maavi, sarı-eşil, acı-tatlı, işi-tatlı, yası-tombarlak* h. b.

Katlı nişannıklar, angıların ilk payı – tıfraylan yazılı sayı sayılı: *4-katlı ev, 100-sayfal kıyat* h. b.

87. Düzün bu nişannıkların (katlı epitetlärän) cümlä: *kısa boylu, uzun sakallı, kısa enni, şen üzlü. Annadın nişannıkların dooru yazılması için aazdan.*

SAYILIK

Sayıllıkların kök temeli strukturası:

1. Birinci onnuktan sayıllıklar: *bir, iki, üç, dört, beş, altı, edi, sekiz, dokuz, on;*

2. Bütün onnuklar: *irmi, otuz, kırk, elli, altmış, etmiş, seksän, doksan;*

3. Üz, bin hem milletlär arasında kullanılan birkaç laf: *milion, miliard, trilion.*

Not. Yukarda gösterilän laflar kullanılêrlar nicä temel hepsi düzülü sayıllıkların kurulmasında.

Birleşik yazılêrlar

Katlı sayı sayıllıkları ikinci onnuktan (11-19): *onbir (11), oniki (12), onüç (13), ondört (14), onbeş (15), onaltı (16), onedi (17), onsekiz (18), ondokuz (19).*

Bütün üzlükleri nişannayan katlı sayı sayılıkları (200-900): iküz (200), üçüz (300), dörtüz (400), beşüz (500), altıüz (600), ediüz (700), sekizüz (800), dokuzüz (900).

İkinci onnuk sayı sayılıklarından hem üzlüklerdänı kurulu sıra sayılıkları: on-birinci, onbeşinci, üçüzüncü, sekizüinci.

Ayin yazılêrlar

Toplama sayılıklar: irmi bir (21), otuz edi (37), ikiüz otuz beş (235), bin beşüz (1500), bin dokuzüz doksan dördüncü (yıl), üz elli bin (gagauz), iki bin ondördüncü (yıl), dört milion (can), edi miliard (lira) h. b.

88. Ayırın bu cümlelerdän sayılıkları da annadın onun dooru yazılması için.

Onsekiz yaşında insanın canı sade işlää için düş güder. Bin dokuzüz doksan dördüncü yılda duudu benim büyük oolum. O durardı otuz edinci sırada. Bän kazandım seftä sekizüz rubli. Şindi çoyuna milion kazanmaa – bişey tutmêr. On-onbeş kişi vardı benim önümdä. İrmi bir kişi zararlanmış bu çirkin avariya.

Buçuk lafı yardımınan kurulu sayılıklar: bir buçuk, beş buçuk, doksan iki buçuk, bin ikiüz seksän edi buçuk h. b.

Bölmä sayılıklar: $\frac{3}{4}$ (dörttä üç), $2\frac{3}{5}$ (iki bütün hem beştä üç), 0,25 (üzdä irmi beş); 1,75 (bir bütün hem üzdü etmiş beş), $\frac{5}{2}$ (beştän ikinci payı) h. b.

Çizgicik (defis) aşırı yazılêrlar

İki sadä, katlı ya da toplama sayı hem sıra sayılıkları, angıları nişannêrlar yaklaşık ölçüleri: bir-iki, beş-altı, on-onbeş, onbeş-onaltı, ikiüz-üçüz, on-onbeş bin, irmi beş-irmi altı, beşinci-altıncı, onuncu-onbirincü h. b.

Katlı sıra sayılıkları, angıların ilk payı tıfraylan yazılı: 150-nci, 5000-incü/5-bininci, 30-bininci, 15-milionuncu, 17-miliardıncı h. b.

Sıra sayılıkları, angıları tıfraylan gramatika göstergesinnän yazılı: 5-incü, 24-üncü, 56-ncü, 143-üncü, 127-ncü, 10-uncu h. b.

Not. Var nasıl ta kısıdan da yazmaa: 3-cü, 5-ci, 6-cı, 10-cu.

Laf ikilemesindän kurulu paylaştıran sayılıklar: birär-birär, ikişär-ikişär, onar-onar, beşär-altışär, onar-onbeşär h. b.

ADERLIK

Üz aderlikleri, angıları kullanılêrlar büyüklerä, saygılı insannara, yabancılara hatırlı danışmak için ya da onnarı anarkan yazılêrlar büyük bukvyayan:

2-ci üz: b. s. Canabin

– ç. s. Canabiniz

3-cü üz: b. s. Canabi (si)

– ç. s. Canabileri

Not. "Hatırlık" aderlii Canabin (hepsi üz hem hal formalarında) büyük bukvyayan azilêr: Canabin, Canabini, Canabinä; Canabiniz, Canabinizi, Canabinizä.

Yazılêrlar birleşik

Katlı aderliklär, angıları kurulu *bu, o, ne* aderlikleri yardımınan: *busoy, osoy, butakını (adam), bütürlü (iş), nésoy, netakım (kiyat), nétürlü (insan), nékadar, bu-kadar (kişi): naşey (naşey bu?)* h. b.

Katlı aderliklär, angıları kurulu maanasını kaybedän bir sayılı hem her aderlii yardımınan: *birkaç, birkimsey, birbişey, bişey, bişéy (< bir şey): herbir, herbiri, herkez, hertürlü (mal)* h. b.

Ne aderlii işiin birleşmiş temelinnän: *näpmaa (< ne yapmaa), näbacam, nä-bacan, näbacek* h. b.

-Sa, -sä// -saydı, -şeydi afiksleri yardımınan kurulu bellisiz aderliklär: *kimsä / kimseydi; nesä / neşeydi* h. b.

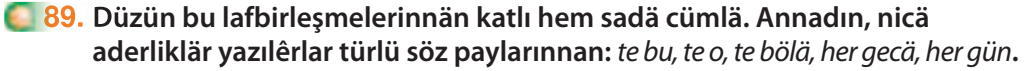
Ayrın yazılêrlar

Katlı aderliklär, angıları kurulu gösterici paycı *te* hem aderliklär *bu, o, şu, bölä, ölä* birleşmesinnän: *te bu, te o, te şu, te bölä, te ölä (< tölä)* h. b.

Bellilikçi aderlik *her* adlarlan: *her gecä, her kış, her gün, her avşam* h. b.

Çizgicik (defis) aşırı yazılêrlar

Bellisiz aderliklär, angıları – çiftli laflar ya da tekrarlanmaklar: *şu-bu, şunu-bunu, şuna-buna, filan-pişman, filan-fişman; bişey-bişey, bişeydän-bişeyä, kendi-kendinä, biri-birinä, biri-birindän, biri-birinnän* h. b.

-

İŞHALLIK

Yazılêrlar birleşik

İşliklär, angıların semantikali ad temeli birleşmiş yardımcı payınan: *lafet-mää, afetmää, zapetmää, altetmää, kabletmää, kaybetmää, metetmää, siiret-mää, razgelmää, yoketmää, saletmää, eletmää, payetmää, zänetmää, hesapal-maa* h. b.

Katlı işhallıklar, angıları kurulu *bu, o, ne, her* aderlikleri yardımınan: *büün, bıyıl/buyıl (ama: bu yıl), burada/burda, buyanı, orada/orda/ néredä/nérdä, nääni, näända, näändan, nétakım, nékadar, nézaman, néçin, ozaman (ama: o zaman), ösaat (ama: o saat), hérzaman, hérerä, hérkerä, kimikerä* h. b.

Katlı işhallıklar, angıları kurulu *bir* sayılı yardımınan: *biraz, birazdana, birer-dä, bireri, birtakım* h. b.

Katlı işhallıklar, angıların temelindä ilk payı *-beeri (> beri), ötää (> ötä)* lafları yardımınan kurulu: *berääna, beräända, beräändan, ötääna, ötäända, ötäändan, ötöögün, öteeyıl* h. b.

Birleşik yazırlar işhallıklar: *isteyiptä, başaşaa, enikunu, dışanna, içänna, altänna, do/ayanna/dolayanına, dolayanda/dolayanında, kendibaşına* h. b.

Ayrı yazılêrlar

Katlı işhallıklar, angıları kurulu türlü söz payları birleşmesinnän: *bir kerä, kimär kerä, bir sestä, bir aazda* h. b.

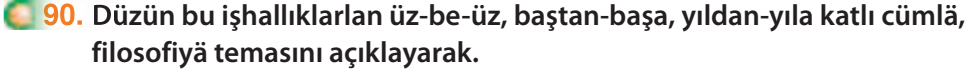
Katlı işhallıklar, angıları kurulu adtan hem ardaftan: *geeri dooru, ileri dooru, ötää dooru, gerää gibi* h. b.

Çizgicik (defis) aşırı yazılêrlar

Çizgicik aşırı yazılêrlar katlı işhallıklar, angıları kurulu:

1. Sadâ işhallık temeli tekrarlanmasınan: *hemen-hemen, may-may, yavaş-yavaş, çok-çok, yakın-yakın, gücülâ-gücülâ, taman-taman, henez-henez, ancak-ancak, dayma-dayma* h. b.
2. Türlü söz paylarından lafların tekrarlanmasınan birtürlü ya da başka-başka imatika göstergesinnän: *adım-adım, kat-kat, parça-parça, başka-başka, azar-azar, güüs-güüsä, gın-gündän, yıldan-yıla, yıl-yıldan, başa-baş, baştan-baş, el-eldän, yan-yana, istär-istemäz, birä-bir, yıl-ba-yıl, diz-be-diz, üz-be-iiz, cet-be-cet* h. b.
3. Türlü laflar birleşmesinnän, angıları kurêrlar katlı işhallıkları (çiftli laflar): *gecä-gündüz, avşam-sabaa, büün-yaarın, ileri-geeri, ilk-seftä, nasi-nicä, oyani-buyanı, ötää-beeri, arada-saatta, arada-sırada, ötänna-béräänna, orada-burada, şurada-burada, aykırı-buykuru, param-parça, daran-peran* h. b.

Kimi işhallıkların dooru yazılmasını lâüzim aklında tutmaa: *şindidän sora/şansora; sabaalen, çin-sabaalen, avşamnen; zorlan, zünnän, ardınnan, öleliklän; üzükoynu, hakına, tezlää, siirek* h. b.

-

İŞLİK

Katlı hem düzülü işliklerin dooru yazılması

Yazılêrlar birleşik

İşliklär, angıların semantikalı ad temeli birleşmiş yardımcı payınan: *lafetmää, afetmää, zapetmää, altetmää, kabletmää, kaybetmää, metetmää, siiretmää, razgelmää, yoketmää, saletmää, eletmää, payetmää, zänetmää, hesapalmama* h. b.

Katlı işliklerdä halıştennikli semantika temeli yazılêr birleşik işliklärän bitmää, vermää: *yazabilmää, tutabilmää, alabilmää, yapabilmää, yazıvermää, kapıvermää, üfleyivermää, saklayıvermää* h. b.

Ayın yazılêrlar

Yardımcı payından ayın yazılar katlı semantika adlardan toplama işliklerin temeli: *betva etmää, belli etnää, cuvap etmää, hesap etmää, izmet etmää, yardım etmää, prost etmää, karşı gelmää, aklına getirmää, yavklu olmaa, kayıl olmaa, yok olmaa, pay olmaa, şen olmaa, çiçek açmaa, aklında tutmaa, zarar yapmaa, seläm vermää, don kalmaa* h. b.

Çizgicik (defis) aşırı yazılêrlar

Katlı işliklär, angıların ilk payı – halıştenniklär -ip, -ip, -up, -tip afikslärän ya da işlik izin çalımı forması: *alıp-gitmää, uçup-gitmää, aılayıp-oynamaa, gidip-gelmää, dönüp-gitmää, açıp-örtmää, açılıp-örtünmää, tutup-düümää, alıp-satmaa (hesapalmama), dön-dönmää, dur-demää, kaç-kaçınmaa* h. b.

91. Yazın bu lafbirleşmelerini teftirlernizä. Annadın onnarın dooru yazılması için. Düzün cümlä.

Çürüyer erdä, örüyer yavaş-yavaş, saayersınız keçiyi, yaayerlar çarşafı, koruyersin canını, soluyerım sıkı-sıkı, taşıyêrsın cantamı, büüyeriz gün-gündän, düüyerim cannarı, iyersin yavaş-yavaş.

İŞLİKLERİN ÜZ FORMALARININ DOORU YAZILMASI

İşliklerin dooru yazılması

İşliklerin şindiki zaman formasını kurmaa deyni kullanêrlar afikslär -êr, -er, -(y)êr, -(y)er. Şindiki zaman formasını kuran gramatika temeli uyür izin çalı-
mı formasına: *al-, bul-, yap-, koy-, sakla-, işlä-, kazı-, saa-, kuu-, dîni-, de-, i-;*
al, bul, yap, koy, sakla, işlä, kazı, saa, kuu, düü, de, i h. b.

Afiks -êr şindiki zaman formasında yazılêr ard sıradan vokallarlan bitän işliklerdä:

1. Temeli konsonnan bitän:

almaa (al-): al-êr-im, al-êr-sm, al-êr, al-êr-ız, al-êr-sınız, al-êr-lar;
çalmaa (çal-): çal-ir-im, çal-êr-sın, çal-êr, çal-êr-ız, çal-êr-sınız, çal-êr-lar h. b.

2. Temeli **y (yollan)** bitän:

saymaa (say-): say-êr-un, say-êr-sın, say-êr, say-êr-in, say-êr-sınız, say-êr-lar;
kıymaa (kıy-): kıy-êr-im, kıy-êr-sın, kıy-êr, kıy-êr-ız, kıy-êr-sınız, kıy-êr-lar;
duymaa (duy-): duy-êr-im, duy-êr-sın, duy-êr, duy-êr-ız, duy-êr-sınız, duy-êr-lar;
uymaa (uy-): uy-êr-im, uy-êr-sın, uy-êr, uy-êr-ız, uy-êr-sınız, uy-êr-lar h. b.

3. Temeli geniş, ard sıradan **[a]** vokallan bitän:

saklamaa (sakla-): saklê-êr-im, saklê-êr-sın, saklê-êr, saklê-êr-ız, saklê-êr-sınız, saklê-êr-lar;
aalamaa (adla-): aalê-êr-im, aalê-êr-sın, aalê-êr, aalê-êr-ız, aalê-êr-sınız, aalê-êr-lar;
otlamaa (otla-): otlê-êr-im, ollê-êr-sm, otlê-êr, otlê-êr-ız, otlê-êr-smiz, otlê-êr-lar;
boyamaa (boya-): boyê-êr-im, boyê-êr-sın, boyê-êr, boyê-êr-ız, boyê-êr-sınız, boyê-êr-lar h. b.

4. Temeli uzun dar vokallarlan [uu] bitän, birkısımını temellän **[u]**:

duumaa (duu-): duu-êr-im, duu-êr-sın, duu-êr, duu-êr-ız, duu-êr-sınız, duu-êr-lar;
buumaa (buu-): buu-êr-im, buu-êr-sın, buu-êr, buu-êr-ız, buu-êr-sınız, buu-êr-lar;
suumaa (suu-): suu-êr-im, suu-êr-sın, suu-êr, suu-êr-ız, suu-êr-sınız, suu-êr-lar;
uumaa(uu-): uu-êr-im, uu-êr-sın, uu-êr, uu-êr-ız, uu-êr-sınız, uu-êr-lar;
tumaa (tıı-): tıı-êr-im, tıı-êr-sm, tıı-êr, tıı-êr-ız, tıı-êr-sınız, tıı-êr-lar h. b.

Afiks -er şindiki zaman formasında yazılêr ön sıradan vokallarlan bitän işliklerdä:

1. Temeli konsonnan bitän:

gelmää (gel-): gel-er-im, gel-er-sın, gel-er, gel-er-ız, gel-er-sın ız, gel-er-lär;
dinmää(din-): din-er-im, din-er-sın, din-er, din-er-ız, din-er-sınız, din-er-lär;
gülmää(gül-): giil-er-im, gül-er-sın, gül-er, gül-er-ız, gül-er-lär; böl-mää(böl-): böl-er-im, böl-er-sın, böl-er, böl-er-ız, böl-er-sınız, böl-er-lär;
kesmää(kes-): kes-er-im, kes-er-sın, kes-er, kes-er-ız, kes-er-sınız, kes-er-lär;
örmää (ör-): ör-er-im, ör-er-sın, ör-er, ör-er-ız, ör-er-sınız, ör-er-lär h. b.

2. Temeli geniş ön sıradan vokallan [ä] bitän, angısı döner [e] vokalina:
seslemää (seslä-): sesle-er-im, sesle-er-sin, sesle-er, sesle-er-iz, sesle-er-siniz,
sesle-er-lör;
işlemää (işlä-): işle-er-im, işle-er-sin, işle-er, işle-er-iz, işle-er-siniz, işle-er-lär;
beklemää (beklä-): bekle-er-im, bekle-er-sin, bekle-er, bekle-er-iz, bekle-er-siniz,
bekle-er-lär h. b.

Afiks y(-êr) şindiki zaman formasında yazılêr işliklerdä:

1. Temeli uzun aa vokallan bitän birkısımnı laflarda:
saamaa (saa-): saa-yêr-im, saa-yêr-sin, saa-yêr, saa-yêr-iz, saa-yêr-sınız,
saa-yêr-lar;
yaamaa (yaa-): yaa-yêr-im, yaa-yêr-sin, yaa-yêr, yaa-yêr-iz, yaa-yêr-sınız,
yaa-yêr-lar h. b.
2. Sadä dar u, ı vokallarlan bitän:
okumaa (oku-): oku-yêr-im, oku-yêr-sin, oku-yêr, oku-yêr-iz, oku-yêr-sınız,
oku-yêr-lar;
korumaa (koru-): koru-yêr-im, koru-yêr-sin, koru-yêr, koru-yêr-iz, koru-yêr-sınız,
koru-yêr-lar;
solumaa (solu-): solu-yêr-im, solu-yêr-sin, solu-yêr, solu-yêr-iz, solu-yêr-sınız,
solu-yêr-lar;
kaşımaa (kaşı-): kaşı-yêr-im, kaşı-yêr-sin, kaşı-yêr, kaşı-yêr-iz, kaşı-yêr-sınız,
kaşı-yêr-lar;
taşımaa (taşı-): taşı-yêr-im, taşı-yêr-sin, taşı-yêr, taşı-yêr-iz, taşı-yêr-sınız,
taşı-yêr-lar h. b.

Afiks -(y)er şindiki zaman formasında yazılêr işliklerdä:

1. Çok kısımni laflarda, angıların temel forması ön sıradan dar ü, i vokallan biter:
örümää (örü-): örü-yer-im, örü-yer-sin, örü-yer, örü-yer-iz, örü-yer-siniz, örü-yer-lär;
erimää (eri-): eri-yer-im, eri-yer-sin, eri-yer, eri-yer-iz, eri-yer-siniz, eri-yer-lär;
çürümää (çürü-): çürü-yer-im, çürü-yer-sin, çürü-yer, çürü-yer-iz, çürü-yer-siniz,
çürü-yer-lär h. b.
2. Birkısımnı laflarda, angıların temel forması ön sıradan uzun üü, ii vokallarlan biter:
büümää (büü-): büü-yer-im, büü-yer-sin, büü-yer, büü-yer-iz, büü-yer-siniz,
büü-yer-lär h. b.;
düümää (düü-): düü-yer-im, düü-yer-sin, düü-yer, düü-yer-iz, düü-yer-siniz,
düü-yer-lär;
giiimää (gii-): gii-yer-im, gii-yer-sin, gii-yer, gii-yer-iz, gii-yer-siniz, gii-yer-lär;
diiimää (dii-): dii-yer-im, dii-yer-sin, dii-yer, dii-yer-iz, dii-yer-siniz, dii-yer-lär.
3. Birkısımnı işliktä: imää (i-): i-yer-im, i-yer-sin, i-yer, i-yer-iz, i-yer-siniz, i-yer-lär h. b.

İşliklerin gelecek zaman formasında dooru yazılması

Mutlak gelecek zaman afiksinin var iki variantı **-(y)acek // -(y)ecek**, angıların da **c** konsonundan sora her zaman yazılêr **e** vokali: *al-açek, dad-acek, bıd-acek, koş-acek; başla-yacek, koru-yacek, saa-yacek, gel-ecek, dön-ecek, eş-ecek, sesle-ecek, döşe-ecek, sürü-yecek* h. b.

Afiks -acek // -ecek yazılêr işliin temellcrindän sora, angıları biter konsonan hem uzun uu, u vokallarınnan: *kat-acek, kes-ecek, gül-ecek, dur-acek, sev-ecek, kırı-l-acek; kuu-acam, kuu-acan, kuu-acek, tıı-acam, tn-acan, tıı-acek* h. b.

1. İşliklerdä konsonnan bitän ard sıradan vokallı temellerdän sora mutlak gelecek zaman formasında yazılêr afiks **-acek**:

al-: al-aca-m, al-aca-n, al-acek, al-ace-z, al-ace-niz, al-acek-lar h. b.

cek zaman formasında yazılêr afiks **-ecek**:

gel-: gel-ecä-m, gel-ecä-n, gel-ecek, gel-ece-z, gel-ece-niz, gel-ecek-lär h. b.

Afiks -yacek// -yecek yazılêr vokallan bitän temellerdan sora:

sakla-vacek, kuru-vacek, sesle-yecek, söle-yecek, çürü-yecek; kalma-yacek, deme-yecek; biiü-yecek, dii-yecek, i-yecek.

1. İşliklerdä ard sıradan **a, ı, u, aa** vokallarla bitän temellerdän sora mutlak gelecek zaman formasında yazılêr afiks **-yacek**:

kapla-: kapla-yaca-m, kapla-yaca-n, kapla-yacek,

kapla-yace-z, kapla-yace-niz, kapla-yacek-lar;

kaşı-: kaşı-yaca-m, kaşı-yaca-n, kaşı-yacek, kaşı-yace-z,

kaşı-yace-lar, kaşı-yacek-lar:

koru-: koru-yaca-m, koru-yaca-n, koru-yacek, koru-yace-z,

koru-yace-niz, koru-yacek-lar:

saa-: saa-yaca-m, saa-yaca-n, saa-yacek, saa-yace-z, saa-yace-niz,

saa-yacek-lar h. b.

Not. Formaların "diil taman" variantlar afikslärlän: *kapla-yca-nı, kapla-ycek, saa-ca-m, saa-cek, koru-yca-m, koru-ycek, kaşı-yca-m, kaşı-ycek* h. b. – paradigmanın stilistika tipidir hem sözün lafetmäk stilinein payıdır.

2. İşliklerdä ön sıradan **e, i, ü, ii, üü** vokallarla bitän temellerdän sora mutlak gelecek zaman formasında yazılêr afiks **-yecek**:

eri-: eri-yecä-m, eri-yecä-n, eri-yecek; eri-yece-z, eri-yece-niz, eri-yecek-lär;

i-: i-yecä-m, i-yecä-n, i-yecek: i-yece-z, i-yece-niz, i-yecek-lar:

sürü-: sürü-yecä-m, sürü-yecä-n, sürü-yecek; sürü-yece-z, sürü-yece-niz,

sürü-yecek-lär;

dii-: dii-yecä-m, dii-yecä-n, dii-yecek, dii-yece-z, dii-yece-niz, dii-yecek-lär;

büü-: büü-yecä-m, biiü-yecä-n, biiü-yecek, biiü-yece-z, biiü-yece-niz, büü-yecek-lör;

de-: de-yecä-m, de-yecä-n. de-yecek, de-yece-z, de-yece-niz, de-yecek-lör h. b.

3. Temeli ön sıradan **[d]** vokallan bitän işliklerdän mutlak gelecek zamanın formasını kurarkan, temeldeki vokal döner **[e]** vokalina, da bu dönmäk gösteriler yazıda:

işlä-: işle-yecä-m, işle-yecä-n, işle-yecek; işle-yece-z, işle-yece-niz, işle-yecek-lär h. b.

4. Mutlak gelecek zamanın inkärlık formasında afikstä **-mä** ön sıradan **[ä]** vokali döner **[e]** vokalina, da bu dönmäk gösteriler yazıda **(-me)**:

seslämä-: sesläme-yecä-m, sesläme-yecä-n, sesläme-yecek h. b.

2. Gelecek-geçmiş zamanın formalarında (geçmiş neet zamanı), angıları kurulu mutlak gelecek zamanın temelindän afiksleri **k** konsonun düşme-sinnän, yazılêr: *al-acey-dı-m, al-acey-dı-n, al-acey-dı; kes-ecey-di-m, kes-ecey-di-n, kes-ecey-di, sakla-yacey-dı-m, sakla-yacey-dı-n, sakla-yacey-dı; sesle-yecey-di-m, sesle-yecey-di-n, sesle-yecey-di; deme-yecey-di-m,*

deme-yecey-di-n, deme-yecey-di; i-yecey-di-m. i-yecey-di-n, i-yecey-di;
büü-yecey-di-m, büü-yecey-di-n, büü-yecey-di;
ama: kuu-acey-di-m, kuu-acey-di-n, kuu-acey-di; tu-acey-di-m, tu-acey-di-n,
tu-acey-di h. b.

Bellisiz gelecek zamanın temel formalarında yazılêr afikslêr -r, -ar, -ür:

sakla-r, kal-ar, lul-ar, ol-ar (ama: modal laf otur), bul-ar, say-ar, bulun-ar,
annad-ar; duu-ar; saa-yar; bil-är, gel-är, gör-är, gül-är, düşün-är, etiş-är; dii-yär,
gii-yär, büü-yär h. b.

1. Ard sıradan **[a], [ı], [u]** vokallarlan bitän temellerdän sora yazılêrlar **-yar// -r** afiksin variantları: başla-yar // başla-r, sakla-yar // sakla-r; taşı-yar // laşı-r, tanı-yar // tanı-r; oku-yar // oku-r; kurtı-yar // kuru-r h. b.

2. Ön sıradan **[ä], [i], [ü]** vokallarlan bitän çok kısmını temellerdän sora yazılêrlar bellisiz gelecek zamanın **-yär// -r** afiksin variantları: sesle-yür//seslä-r, eri-yär//eri-r, ürü-yär//ürü-r, kürü-yär//kürü-r h. b.

3. Ön sıradan **[i], [ii], [üü]** vokallarlan bitän bir kısmını temellerdän sora yazılêrlar bellisiz gelecek zamanda yazılêr afiks **-yär:**

imää (temel i-): i-yär; diimää (tem. dii-): dii-yär;

giimää (tem. gii-): gii-yär;

büümää (temel büü-): büü-yär, büü-yür;

düümää (temel düü-): düü-yär // düü-yür h. b.

4. Uzun **[uu]** vokallan bitän temeldän sora bellisiz gelecek zamanda yazılêr afiks **-yar:** saamaa (temel saa-): saa-yar; yaamaa (temel yaa-): yaa-yar h. b.

5. Uzun **[uu], [ıı]** vokallarlan bitän temellerdän sora bellisiz gelecek zamanda yazılêr afiks **-ar:** duu-ar, buu-ar, uu-ar, suu-ar, tıı-ar h. b.

6. **Demää** işliin bellisiz gelecek zaman forması işleer hem yazılêr de temelin dän: de-yär-im, de-yär-sin, de-yär, de-yär-iz, de-yär-sin-iz, de-yär-lär h. b.

7. Mutlak gelecek zaman inkärlik formasının var iki paralel variantı **-r// -z** afikslän ya da afiksiz (1-ci üzdä b. s.). Hem dä zaman afiksi atladılmış 1-ci üzdä b. s. forması läüzim sayılısın baş forma, **-z** afiksi, nicä dä **-r** afiksi, teklif ediler sade 3-cü üzdä birlik hem çokluk sayılarında:

olmamaa (temel olma-): ol-ma-r-im, ol-ma-r-sin, ol-ma-r // ol-ma-z, ol-ma-r-iz, ol-ma-r-sımz, ol-ma-r-lar // ol-ma-z-lar h. b.

gitmemää (temel gitmä-): git-mä-m/git-mä-r-im, git-mä-r-iz, git-mä-r-sin, git-mä-r-siniz, git-mä-r/git-mä-z, git-mä-r-lär/git-mä-z-lär h. b.

Bellisiz gelecek zamanın kullanılêr hem olamazlık forması, hem dä inkärlik forması: yazamamaa (temel yazama-): yazama-m/yazama-r-im, yazama-r-sin, yazama-r/yazama-z, yazama-r-iz, yazama-r-sınız, yazama-r-lar/yazama-z-lar h. b.

İŞLİN BELLİSİZ FORMALARININ DOORU YAZILMASI

İnfinativ

. İşliin infinitiv forması vokal garmoniyasına görä yazıda gösteriler **-maa, -mää** afikslerinnän: at-maa, atla-maa, atlat-maa, dur-maa, durgut-maa, gez-mää, dişle-mää, cuvap et-mää, karşı gel-mää h. b.

İştenniklerin dooru yazılması

İştenniklär şindiki-geçmiş zamanda yazılêrlar:

1. **-an, -än** afikslerinnän, eer onnar kuruluysa konsonnan bitän temellerdän: *al-an, sor-an, tut-an, koy-an, dad-an; gör-än, biç-än, gid-än, ez-än, bit-än* h. b.
2. **-yan, -yän** afikslerinnän, eer onnar kuruluysa vokallan bitän temellerdän (uzun *uu* vokallan bitän temeldän kaarä): *oyna-yan, kazi-yan, oku-yan, saa-yan, tıı-yan; söle-yän, de-yän, eri-yän, i-yän, sürü-yän, gii-yän, düü-yän; alma-yan, alama-yan; bekläme-yän, bekleyäme-yän* h. b.
3. **-an** afikslän, eer onnar kuruluysa uzun *uu* vokallan bilän temellerdän: *duu-an, kuu-an, suu-an, buu-an, uu-an* h. b.

Halıştenniklerin dooru yazılması

Halıştenniklerin çoyu kurulêr işliin temelindän **-(y)ıp, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp** afikslerinin yardımınnan hem yazılêrlar:

1. **-ıp, -ip, -up, -üp** afisklerinnän, eer onnar kuruluysa işliin konsonnarlan bitän temellerindän: *kal-ıp, dad-ıp, tut-up, duy-up, koy-ıtp, gid-ip, bit-ip, ez-ip, gör-üp* h. b.
2. **-yıp, -yip, -yup, -yüp** afisklerinnän, eer onnar kuruluysa işliin vokallarlan bitän temellcrindän (uzun *uu* vokallan bitän temellerdän kaarä): *oyna-yıp, kazi-yıp, doku-yup, saa-yıp, tıı-yıp; de-yıp, eri-yıp, pürü-yiip, gii-yıp, diiü-yüp* h. b.
3. **-ıp, -up** afisklerinnän, eer onnar kuruluysa uzun *uu, ıı* vokallan bitän temellerdän: *duu-up, kuu-up, suu-up, buu-up, tıı-ıp, uu-up* h. b.

Uzun vokallan yazılêr halıştenniklär:

1. **-ma-daan, -me-dään** afikslärlän bitän, angıları nişanneclar inkärlik aktını: *sormadaan, bulmadaan, koymadaan; bitmedään, görmedään, medään; (aina dolu forma: almadiynan, gitmediynän, yapmadiynan, tütmediynän)* h. b.
2. **-dıcaan, -dicään, -tıcaan, -ticään** afikslärlän bilän: *aldıcaan, geldicään, kattıcaan. kesticään, bıılducaan, luttucaan, Keçlicään* h. b.

-(y)ınca, -(y)incä, -(y)unca, -(y)üncä afikslärlän bitän halıştenniklerdä yazılêr:

1. Afiks **-yınca, -yincä, -yunca, -yüncä** y (yot) bukveylan vokallan bitän temellerdän sora, uzun *uu* hem *u* vokallardan kaarä: *kapla-yınca, söle-yincä, de-yincä, taşı-yınca, eri-yincä, i-yincä* h. b.
2. Afiks **-ınca, -incä, -unca, -üncä** konsonnan hem uzun **[hu], [h]** vokallan bitän temellerdän sora yotsuz (y): *al-ınca, bul-unca, gör-üncä, kuu-unca; lıı-ınca, uu-unca, buu-unca, duu-unca* h. b.
3. **-(y)mca, -(y)incä, -(y)unca, -(y)üncä** afikslärlän bitän halıştenniklerin formasında singarmonizma zakonuna görä yazılêr bukva **a** ya da **ä**: *bık-ınca, kapa-yınca, gel-incä, de-yincä, kop-unca. doy-unca, süün-üncä, biiü-yüncä* h. b.

Singarmonizma kanonuna görä vokallar **a** hem **ä** yazılêrlar:

1. **-dıkça/l-dikçä, -tıkça//tikçä** afikslärlän bitän halıştenniklär: *aldıkça, buldukça, geldikçä, idikçä; kaptıkça, tuttukça, çektikçä, büüttükçä; başladıkça, söledikçä, giidikçä; düüdiikçä, biiüdükçä, uudukça, tıdıkça, kuudukça* h. b.

2. Haliştenniklerin **-kan// -kän** afikslerindä: *alar-kan, gelär-kän, kazar-kan, kesär-kän: almış-kan, gelmiş-kän, kazmış-kan, kesmiş-kän; alacey-kan, gelecey-kän, kazacey-kan, kesecey-kän* h. b.

Çizgicik aşırı yazılêr tekrarlamaktan kurulu haliştenniklär: *kana-kana, salına-salına, baka-baka, aalaya-aalaya, görä-görä, yana-yana* h. b.

92. Düzün bu temel formasından işliklerdän infinitiv forması. Yazın onnarı teftelerinizä. İkisinnän düzün cümlä.

Atlas, karşı gel, dur, gez, cuvap et, getirt, yazdır, ver, soy, annat, sölä, işlä, al.

YARDIMCI SÖZ PAYLARI HEM MODAL LAFLAR

Yardımcı söz payları (ardlaflar, baalayıcılar, paycıklar, modal laflar) o laflarlan, angılarına onnar baalı, yazılêrlar ayırı.

Ardlafların dooru yazılması

Adların hal formalarından kullanılan ardlaflar yazılêrlar ayırı: *için (adam için), gibi (sizin gibi), görä (buna görä), kadar (şkolaya kadar), çak (çak orayı //orayı çak: çak ozaman), kaarä (evdekilerdän kaarä), karşı (duşmannara karşı), dooru (evä dooru), sora (yaamurdan sora), başka (bunnardan başka), beeri (bildirdan beeri), ileri (üç gün ileri), deyni (kardaşıma deyni)* h. b.

Ardlaflar **-lan, -län// -nan, -nän; -dan, -dan, -dak, -däk belli edilän laflarlan vazılêrlar birleşik hem tamannêrlar afiks funksiyasını:** *kiyatlan, demirlän, almaylan, testeräylän, adamnan, bizimnän; avşamadan/avşamadak, kıradan/kıradak, üülenädän/üülenädäk* h. b.

Singarmonizma zakonnarına sıraylan yamanêrlar ardlaflar-afikslär **-lan, -län// -nan, -nün hem **-dan, -dän// -dak, -dük:**** *kırlan, göllän, odunnan, günnän, avşamadan,üülenädän, daayadak, dizädäk, küüyädäk* h. b.

Baalayıcıların dooru yazılması

Koordinativ baalayıcılar: *hem, da, da/dä (enklitik), ama, ya... ya; ya... ya da; ya da; hem dä; eki, osa/osaydı; ne... ne, hep, ba... ba.*

Vani hem Koli; Vani hem dä Koli; ya Vani, ya Koli; ya Vani, ya da Koli; Vani ya da Koli; Vani osa Koli; Vani osaydı Koli; ne Vani, ne Koli; ba i, ba Koli; Koli hep gelecek; Koli dä hep gelecek h. b.

Not. Ayırdıcı baalayıcıyı **osa//osaydı** diil läüzim karıştırmaa o aderlii hem karşıtlayıcı enklitik *sa//saydı* baalayıcısı birleşmesinnän: *Kendin migelecän osa yol-layım ardına Ur maşına mı? (DK) Bekledik bir saat, o sa gelmedi.*

Subordinativ baalayıcıları yazılêrlar birleşik hem ayırı:

1. Birleşik yazılêrlar katlı baalayıcılar *aniki, neçinki, eki, makarki.*

2. Ayırı yazılêrlar toplama baalayıcılar: *makar ani, neçin deyni.*

Ayırı yazılêrlar toplama baalayıcılar, angıları kurulu enklitik baalayıcıların yardımınan: *da, dä, ta, tä: hem dä, hep tä, eki dä, ya dä.*

Paycıkların dooru yazılması

1. Paycıklar yardım ederlär kurmaa türlü söz paylarının gramatika formalarını hem her zaman yazılêrlar ayırı o laflardan, angılarına onnar baalı:

Buldun mu? (*Soruş*)

Biler miysin, ne hepsindän bet bu diinnedä? (*D. Kara Çoban*)

Kız mıysin, tatar mıysin, şefteli satar mıysin? (*Maani*)

Diil islää kavgalaşmaa. (*İnkärlik*)

Ko oynasın uşak. (*Oluşluk çal.*)

Mamu en paalı bizä. (*Yaraştırmak uuru*)

Kardaşım taa üüsek bendän. (*Yaraştırmak uuru*)

Tä geldi sıcak günnär!

Te bu adamı pek benzederim bizim däduya.

Modal paycıklar vererlär laflara hem cümlelerä türlü modal hem duygu nüanslarını da yazılêrlar her zaman ayırı:

Ya göster kiyadını!

Na bir çiçek sana.

Hadi gidelim.

Helä bak sän ona!

Te şindi gelecäm.

Ha tutunalım kol-kola!

Modal lafların dooru yazılması

Modal laflar göstererlär lafedän kişinin gerçeklerä davranışını hem lafedän kişinin söledii işlerä duygulu davranışını. Modal laflar yazılêrlar ayırı: *acaba, sanki, hiç, haliz, beki/bekim, yazık, naafilä, aile/allem/allele/ allelem, zer, elbetki, belliki, mutlak, bezbollahi* h. b.

Sanki haber etmedilär mi?

Acaba ne olacek?

Hiç bişey işidilmeer.

Allem, şaşırđık yolu.

Beki, gelecäm tezdä.

Ölä, zer.

Elbetki, geç oldu...

Vallaa, etiştirömüzdim bay Zaarinin ardına.

Görgilär, bezbollahi, taa erken yola çıkabildilär.

93. Düzün bu laflardan sadä hem katlı cümlä. Annadın, nicä yazılêr ardlaflar laflarlan.

Sizin gibi, buna görä, duşmannara karşı, bildirdän beeri, üç gün ile-ri, kardaşıma deyni, avşamadan, üülenädän, o sa gelmedi, neçin deyni uzak, hem da sän, ya dä sabaa.

94. Ayırın teksttän lafbirleşmelerini, yazın onnarı tefterlerä, çizün onnarın orfogrammalarını.

95. Düzün laf diktandını, göstereräk katlı olmaları söz payların dooru yazılmasında.

§ 16. TAMANNAMAK BECERMEKLERİ DİL ANALİZİN YAPMASINDA, KULLANMAK ÜRENİLMİŞ DİLİN FORMALARINI AAZDAN HEM YAZMAK SÖLEMEKLERDÄ

96. Okuyun demekli Ivan Krılovun basnäsını “Canavar hem Turna”. Nesoy moral açıklêêr avtor yaratmasında? Okuyun o sıracıkları.

CANAVAR HEM TURNA

Ki canavar tamaa heptän,
Bilerlär hepsi küçüktän:
Açan bir av-bişey tütêr,
Kemiklän karışık yudêr.
Ne dâ soluk alsın...
Bir dâ tä, kısmetinä,
Bir Turna tez konmuş erä.
Yaban açan onu görêr,
Tekerlener, yuvarlanêr,
Ki annasın, yardım etsin,
Şu ölümdän ki kurtarsın.

Canavarın buazına
Burnusunu bu kuş sokêr,
Buuşêr, düüner, kemii i kapêr.
Sora zeeti için ödek isteer.
– Sän, Turna, ne? –
Yaban başlêêr baarmaa, –
Bu dünnedä bıktın hep yaşamaa?
Ödek sana? Ya bak sän akılı!
E ani sän buazımdan
Uzun o gaganı
Ahmak da kafanı
Bütüncenä tä çıkardın, –
Ödek o diil mi, ki aldın?
Cendem olasın başımdan!
Vazgeç hem sän bu akıldan!
Da bak, başka sän çıkma önümä,
Başka da düşmä gözümä!

*İ. Krılov
Çevirdi K. Kreşu*

TUTUNUZ AKLINIZDA!

1. Fonetika analizi

1. Kısım, urgu;
2. Vokal sesleri: kalın \ incä; kısa \ uzun ; urgulu \ urgunsuz;
3. Konson sesleri: sesli \ tutnuq; çetin \ yımışak;
4. Kaç bukva hem ses.

Yaamur – yaa-mur

y – [y] – kon., sesli, yımışak;

aa – [a] – vokal, kalın, uzun, urgunsuz;

m – [m] – kon., sesli, çetin;

u – [u] – vok., kalın, urgulu, kısa;

r – [r] – kon., sesli,

6 bukva, 5 ses.

Ellär – el-lär

e – [e] – vok., incä, kısa, urgunsuz;

l } [l] – kon., sesli, yımışak;

ä – [ä] – vok., incä, kısa, urgulu;

r – [r] – kon., sesli, yımışak ;

5 bukva, 4 ses.

2. Morfologiya analizi – (adlık)

I. Söz payı. Maanası.

II. Morfologiya nişannarı:

temel forma (birlik sayısı temel hal); *adetçä mi osa kendili mi; cannı mı osa cansız mı;* (diil mi saabilik formasında); *hallanmak tipi, hal, sayı.*

III. Sintaksis funktiyası

Yazılı analiz.

I. *lkyaz – adl.(ne?)*

II. *T.f. – ilkyaz, adetçä, cansız, konsonnan bitän, birlik sayısında temel halda.*

III. *(ne?) ilkyaz.*

3. Morfologiya analizi – (işlik)

I. Söz payı. Maanası.

II. Morfologiya nişannarı:

Temel forma (ne yap?); bölüm; sadä\düzülü\ katlı; geçär\geçmüz; çalım; üz; sayı; zaman;

III. Sintaksis funktiyası.

Yazılı analiz.

I. *Geldi – işlik*

II. *T.f. – gel, afiks di – diştirici, sadä,geçär, oluşluk çalımında, üçüncü üzdä, birlik sayısında, mutlak geçmiş zamanda,halizlik formasında.*

III. *(ne yaptı?) geldi – cümledä predikat olêr.*

97. Yapın fonetika analizi verilmiş laflara.

Yudêr, buulsun, ölsün, baarsın, yabanı.

98. Yapın morfologiya analizi verilmiş laflara.

Kemiklän, buazında; buulsun, yuvarlanêr.

99. Yapın sintaksis analizi verilmiş cümleyä.

Açan bir av-bişey tutêr, kemiklän karışık yudêr.

Bir canavar koyun imiş, buazında kemik kalmış.

100. Ne o basnä? Cuvap edin bu soruša, yazıp onu tefterlerä:

- 1) Yapın sintaksis analizi bu cümleyä;
- 2) Yapın morfologiya analizi bir adlaa bir da işlää;
- 3) Yapın fonetika analizi kendibaşına ayıran lafa.

§ 17. DOORU SÖLEMENİN HEM DOORU YAZILMANIN BİLGİLERİN EDENMESİ

101. Okuyun tekstleri demekli. Gösterin onnarın öz fikirini. Bulunuz cümbüş elementlerini.

Karabin hem yaban domuzu

Durêr askerci karaulda. Gecä uzun. Herersi daa. Uyuqlêêr askerci. Kayêr karabini erä.

Olêr bir şamata, askerci daptur geler, açêr gözlerini.

Düş gibi görer bir yaban domuzu, domuz kaçêr, onunnan sürüner bir karabin. Bir dä yok olêrlar karannık daa içindä.

Askerci uuêr gözlerini – ne bu bana göründü? Açan bakêr – karabin yok.

Gelerlär onu diiştirmää. Neredä karabin?

– Yaban domuzu aldı.

– Sän uşakmıydın?

Susêr askerci. Ne sölesin?

...Siz inanêrsınız mı bunu? Bän inanmêêrım.

Karabin – автомат (укр., рос.)

Askerci – солдат (укр., рос.)

Franțuzka

Vaniylän Peti oldular dost askerciliktä. Geler Peti musaafirlää dostuna.

Üülendän sora brakêrlar onu dinnenmää – yolu diildi pek yakın. Uyuqlamış çocuk.

Vaninin kızkardaşları hem onnarın surataları düşünmüşlär yapmaa bir zarar.

Aldılar onnar bir franțuzka, koparttılar onun ucunu hem bu yakar erinnän diidirttilär Petinin aazına.

Düş mü siiredecän?

Genç olan firlêêr erindän, kavrêêr o bibericii, islää uuêr dişlerini da takışêr kızların ardına.

Angı birini tutarsaydı – öper yanacı. Bunnar baarêrlar, ama yok ne yapmaa – ateşlän oyunulmêêr.

Surata – приятелька, подруга (укр.), подружка (рос.)

Franțuzka, çuşka – пекучий перец (укр.), горький перец (рос.)

(*Annatma toplumundan “Bir dizi boncuk”,
Tamara Korneevna Pavlenko*)

KONSONNARIN DOORU YAZILMASI

Sondaki **p, t, ç** konsonnar vokalların ya da sonor konsonun hem vokalin arasında sesli olêrlar da dönerlär **b, d, c** konsonnara. Bir lafin bölä gramatika formaları yazılêrlar sölenmesinä görä:

P-B kap – kabım – kabı – kaplar;
dip – dibi – diplär – dipçääz;
cög – cöbüm – cöbii – cöplär;
cuvap – cuvabım – cuvaba – cuvaplar h. b.

T-D git – gidecek – gidiniz – gitmäâ;
dat – dadanmaa – dalsız;
yarat – yaradıcı – yaratmaa;
dört – dördü – dörtlemäâ;
şirit – şiridi – şiritlär – şiritçik h. b.

Not. International laflarda üniversitet, komitet, parlament, reglament, segment, student, deputat, advokat, sertifikat, pasport, avtoritet, sekret, asistent, doçent/ doçent, parket, şement h b. sondaki **t** vokaller arasında sesli olmêêr hem yazıda korunêr: universitet – universiteti, komitet – komiteti, deputat – deputatın, advokat – advokata.

C-Ç uç- ucu – ucunda – uçta;
tıkaç – tıkaçı – tıkaçında – tıkaçta;
çekiç – çekici – çekicindä – çekiçlär;
aaç – aacı – aaca – aaçlar;
genç – genci – gencin – gençlik h. b.

Kimi birkısımnı lallarda p, t, ç konsonnar sesli olmeerlar:

ip – ipi – ipti – iptan – iplär;
ot – otu – ota – otları – otlar;
pat – patı – pata – patları – patlar;
sırt – sırtı – sırtta – sırttan – sırtlar;
sort – şortu – şorta – sorttan – şortlar;
et (yaanı) – etin – etä – eti – etlär;
saç – saçın – saça – saçı – saçlar;
kaç – kaçı – kaça;
iç – için – içä – içi – içtä;
tuş – tuşun – tuşa – tuşu – tuşlar h. b.

Kimi laflarda sondaki k konsonu (n konsondan sora) oler sesli:

cenk – cengi – cengä – cenkçi; renk – rengi – rengä – renkli h. b.

Sondaki **k** korunêr laflarda:

ük – ükün – ükä – ükü – üklük;
gök – gökün – gökä – gökü – göktä;
tük – tükün – tükä – tükü – tüktä, tüklän;
ok – okun – oka – oku – oklar;
tok – tokun – toka – toku – toktan h. b.

Kuraldan dışarı: çok – çoyu – çoyuna.

Alınma laflarda sondaki konsonnar **b, d, z, g söylemektä sessiz olêrlar. Bu sessizleşmäk orfografiyada gösterilmeer. Ama bölä laflara eklener sessiz konsondan çekedän hal afiksleri:**

klub – klubu – kluba – klubta;
stog – stogu – stogta – stogtan;
popaz – popazı – popazlar – popazsız;
zavod – zavodu – zavodta – zavodlar h. b.

Z konsonun sessizleşmesi lafların sonunda hem sessiz konsonarın önündä lafın ortasında (adetçä **s, ç konsonnarın önündä) yazıda gösterilmeer, sayılêr, hep okadar z konson yazılêr:**

biz – bizi – bizsiz; siz – sizsiz;
kız – kızı – kızım – kızsız – kızçaaz;
horoz – horoza – horozsuz – horozçuk;
gezmää – gez – gezsinnär;
düzmää – düz – düzsünnär h. b.

Sondaki **z** konsonun yazmakta korunması geçer hem işlik formalarına, hem adlıkların predikatlık formalarına: *gideriz – gidecez, alêriz – alacez; istemüz, olmaz, tükenmüz; yolcu yuz, yolcuysunuz, kismetliyiz, kismetliysiniz* h. b.

V konsonun dooru yazılması

V konson taa sık işidiler yufka, geçer u vokala ya da düşer. Durumnarın taa çoyunda bu diişilmeklär yazıda gösterilmeerlär.

1. Bukva **v** läüzim kalsın laflarda: *avcı, avlanmaa; suva (evi suvamaa), suvamaa, suvazlamaa; tavşam, avşam, avşamnamaa; duvar, duvarcık, duvarcı; savsak; kav; giivää, düvä, çüven, düven* h. b.
2. Bukva **v** yazılmêêr laflarda: *suan, kuan, duak, tank, aul, duan, kaun, sua (diil derin), suamaa (ennerini), sauşmaa, autmaa, aurt, kauş, kauşmaa, saurmaa, saurgun, kaurmaa, kaurma* h. b.

H konsonun dooru yazılması

Yufkaca söylenän h konsonun dooru yazılması baalı aşıadıkı kurallara.

1. Kökteki **h** konsonu kalêr yazıda laflarda:

1) *lafların çeketmesindä: hava, hayır, haygır, hatır, havez, hepsi, hızlı, hayvan, hamur, hamut, hazır, haber, hıyar, hergelä, hal, hep, heptän, halver/hayver, horoz, hem // hem da, hacı (hacılık edän); harman, haşlak, haşlama, hafta, hasta, haylak, hardal, haylaz, haram, haranı (büiik çüven), herek, hobur, hasır, hasret, hiştir, hesap, hendek, halka, haymana, haydut, helal, halva, halvifa, harfak, huzurluk, hotar, hırlef* h. b.

- 2) lafın ortasında: *kahır, ahır, mahkul (yavaş, uslu), ahenk, ahmak*.
2. Lafların çeketmesindä **h** yazılmêêr: *aş, aşçı; ani, angi, angısı; acı // acımsı; aslı; en (izmetçi laf), engeç, eer (baalayıcı), endezä, elbet // elbetki, oloy; izmet, arpa, astar, armut, arşın, ayva, oruç, ıstırmaa (bildirmää), ıstırmaa h. b.*
3. Lafın ortasında **h** konsonu ya düşer, ya da onu yuder önündeki vokal da sıkça onunnan barabar kurer ikincili uzun vokal: *laana, yaanı, raamet, raametli, maasuz, zaamet, pelivan, anatar h. b.*
4. Sondaki **h** yazılmêêr, onu yudêr önündeki vokal da onunnan barabar kurer ikincili uzun vokal lafın sonunda: *sabaa, islää; (ama: siläh, şah).*

Not. Kimi arap-pers dillerindän alınma laflar var nasıl variantlı yazılısın: *padişaa // padişah; günaa // günah, günahker; Allaa // Allah, Allahım.*

Gagauz dilindä ön sıradaki vokallar lafın çeketmesindä yotlu sölenler, sayilêr, kapanêrlar protetik yotlan (y) ya da (taa siirek) enidän üzä çıkêr etimologiyalı y. Ama yazıda aazdan sözün bu tendençiyaları gösterilmeêrlär: *er, el (kol), el (liizgâr), el (yabancı kişi), ev, edek, elek, emeni, ela, ek, elken, elli, elsimää, em, emmää, ekmää, ekmek, eki; ibrik, iilik, iisik, iışı, iilmää, iiri, iyä, ikona, ikram, ilaç, ilerki; ön, öbürü, ödek, ödül, ördek, öz, ökçä, ölçü, örnek, ötää, örtü, özek, öt (anatom.), ötmää; ün, üzük, üzmaa, ütü, üülen, üürenmää, üz (surat), üz (sayı), üzbaşı, üklük, üsük, üüsek h. b.*

Bukva y (yot) lafın ortasında

Adlardan söz paylarında

Şindiki, mutlak geçmiş, bellisiz geçmiş zamannarda predikatlık afikslerinin önündä (vokallan bitän temeldän sora) adlardan söz paylarında peydalanêr hem yazılêr protetik y: *üüreniçiyim, iştäyiz, akıllıysınız, dooruysun; eskiydi, karaydı, oydu, dooruydu, sürüydü, ölüymüş; tertipliydi, kireçliymiş, tozluymuş, kürü-lüymüş; evdäydi, iştäymiş, burasıydı, boşunaydı, moldovancaydı h. b.*

Adlardan söz paylarının vokallan bitän kurulmasında -sa, -sä sankilik afikslerin önündä peydalanêr protetik y, angısı gösteriler yazıda: *iiriysä, hastaysa, öläysä, kirlıysä, küllüysä, gagauzçaysa, tersinäysä, kırdaysa, oradaysa, kendindäysä, kızıysan, ooluysan, gözalcäysä, tuzlucaysa, erindäysä h. b.*

Adlardan söz payların zamana baalı formasında -kan, -kän afikslerin önündü: *taazäykän, ustaykan, birerdäykän, tavandaykan, sinidäykän, bizdcıykän, kavıykän h. b.*

Var hem yok predikatlık laflarının sankilik formasında: *varsaydı, yoksaydı.*

İkili konsonnarın dooru yazılması

Gagauz laflarında ikili konsonnar peydalanêrlar morfemaların sınırında temelin (kökün) hem afiksin arasında, açan yannaşık durêrlar birtürlü konsonnar ya da razgeler progresiv asimilätiyaya:

attım (<at+af. -tim), kollu (<kol+af. -lu), assın (<as+af. -sın), yummaa (<yum+af. -maa), duttan (<dut+af. -tan), şennik (<şen+af. -nik), odunnuk (<odun+af. -nuk) h. b.

AFİKSLERİN DOORU YAZILMASI

Afikslerin dooru yazılması temellener vokal hem konson garmoniyasına hem progresiv asimilâtiyaya. Bu üzerä gagauz dilindä afikslerin var birkaç variantı, angılarını läüzüm göstermää yazıda. Afikslär lafin kökännän hem temelinnän yazılar birleşik.

Vokallar uurnda afikslerin var iki, dört hem altı fonetika variantları vokalları: **-a, -ä, -ı, -i, -u, -ü.**

1. İkivariantlı afikslär:

- lar, -lär// -nar, -när: *alma-lar, erik-lär, odun-nar, gün-när;*
- maa, -mää: *bul-maa, gel-mää; -mak, -mäk: bul-mak, gel-mäk;*
- ma, -mä: *bul-ma, gel-mä;*
- ma, -mä// -me: *al-ma, gel-mä, gel-me-mää (işlik);*
- ca, -cä: *sarı-ca, eşil-cä;*
- (y)êr, -(y)er: *al-êr, kap-le-êr, koy-êr, gel-er, ses-le-er;*
- la, -lä (-le)// -na, -nä (-ne): *baş-la, iş-lä, iş-le-mää;*
- a, -ä, -ya, -yä: *adam-a, ev-ä, alma-ya, dere-yä (adl.);*
- a, -ä, -ya, -yä: *bata-bata, kana-kana, gülä-giilä, işleyä-işleyä;*
- al-a-bilmää, işle-yä-bilmää (işlik):*
- (y)an, -(y)än: *al-an, gel-än; başla-yan, sesle-yän;*
- r; -ar, -är: *şıla-r; ak-ar, gid-är;*
- (y)acek, -(y)ecek: *yak-acek, yat-acek, dön-ecek, i-yecek; kazı-yacek, kaşı-yacek;*
- ma-dık, -me-dik: *boyan-ma-dık, sürül-me-dik;*
- ma-daan, -me-dään: *al-ma-daan, gör-me-dään;*
- (y)arak, -(y)eräk: *sus-arak, çekiş-eräk; damna-yarak, işle-yeräk;*
- kan(a), -kän(ä): *yazar-kan, gelär-kän; yazmış-kan, gelmiş-kän; alacey-kan, girecey-kän;*
- da, -dä// -ta, -tä: *adam-da, ev-dä; tokat-ta, set-tä;*
- dan, -dän// -tan, -tän: *adam-dan, ev-dän; pat-tan, piliç-tän,*
- an, -än, -yan, -yän: *al-an, gel-än, koru-yan, söle-yän, sürü-yän.*

2. Dörtvariantlı afikslär:

- lı, -li, -lu, -lü// -nı, -ni, -nu, -nü: *para-lı, ev-li; su-lu, ök-lü; saman-nı, tiken-ni, limon-nu, görüm-nü;*
- sız, -siz, -suz, -süz: *para-sız, ev-siz; su-suz, püskül-süz;*
- cı, -ci, -cu, -cü// -çı, -çi, -çu, -çü: *fıçı-cı, dermen-ci, yol-cu, kömür-cü, kalpak-çı, çiçek-çi, pamuk-çu, süt-çü;*
- (ı)ncı, -(i)nci, -(u)ncu, -(ü)ncü: *altı-ncı, kırk-ıncı, edi-nci, beş-inci, dokuz-uncu, üz-üncü;*
- (y)mca(k), -(y)incä(k), -(y)unca(k), -(y)üncä(k): *al-ınca(k), gel-incä(k); bul-unca(k), sür-iincä(k), başla-yınca(k), söle-yincä(k).*

3. Altivariantlı afikslär:

- (y)ı, -(y)i, -(y)u, -(y)ii, -a, -ä (G. H.): *adam-ı, ev-i, kol-u, giil-ü, karı-yı, kedi-yi, tolu-yu, ütüyii, uşa-a, ürä-ä.*

Konsonnar uurnda söylenmesinä hem yazılmasına görä afikslerin var iki variantı, sesliärlän hem sessizlärlän:

-da, -ta, -dä, -tä: kır-da, uşak-ta; biz-dä, ürek-tä;
 -gan, -kan, -gin, -kın, -gin, -kin, -gun, -kun, gün, -kün: baar-gan, acız-gan, çalış-kan; er-gin, kay-gın, diiş-kün, saur-gun, düz-gün, çis-kin;
 -ca// -ça, -cä// -çä: moldovan-ca, türkmen-cä; gagauz-ça, türk-çä;
 -cı// çı, -ci// çı, -cu// -çu, -cü// -çü: satı-cı, gemi-ci, odun-cu, ödiil-cü; kalpak-çı, izmet-çi, karpuz-çu, kârk-çü;
 -caaz// -çaaz, -cääz// -çääz: bal-caaz, gül-cääz; ot-çaaz, süt-çääz;
 -dıkça// -tıkça, -dikçä// tikçä, -dukça// -tukça, -dükçä// -tükçä: al-dıkça, gel-dikçä, bul-dukça, gör-dükçä; bak-tıkça, git-tikçä, tut-tukça, tüt-tükçä;
 -dıynan// tıynan, -diynän// -tiynän, -duynan// -tuynan, -düynän// -tüynän: al-dıynan, gel-diyän, bul-duynan, gör-düynän; bak-tıynan, git-tiynän, tut-tuynan, tüt-tüynän;
 -dıcaan// -tıcaan, -dicään// -ticään, -ducaan// -tucaan, -diicään// -tücään: al-dıcaan, gel-dicään, bul-ducaan, gör-dücään; bak-tıcaan, git-ticään, tut-tucaan, tüt-tücään;
 -cık// -çık, -cik// -çık, -cuk// -çuk, -cük// -çük: alma-cık, gölme-cık, odun-cuk, gölcük; kolaç-çık, şirit-çık, kuzu-cuk, üzüm-cük, horoz-çuk, öküz-çük.

2. Dörtvariantlı afikslär:

-lı, -li, -lu, -lü// -nı, -ni, -nu, -nü: para-lı, ev-li; su-lu, ök-lü; saman-nı, tiken-ni, limon-nu, görüm-nü;
 -sız, -siz, -suz, -süz: para-sız, ev-siz; su-suz, püskül-süz;
 -cı, -ci, -cu, -cü// -çı, -çi, -çu, -çü: fıçı-cı, dermen-ci, yol-cu, kömür-cü, kalpak-çı, çiçek-çi, pamuk-çu, süt-çü;
 -(ı)ncı, -(i)nci, -(u)ncu, -(ü)ncü: altı-ncı, kırk-ıncı, edi-nci, beş-inci, dokuz-uncu, üz-üncü;
 -(y)mca(k), -(y)incä(k), -(y)unca(k), -(y)üncä(k): al-ınca(k), gel-incä(k); bul-unca(k), sür-üncä(k), başla-yınca(k), söle-yincä(k).

3. Altivariantlı afikslär:

-(y)ı, -(y)i, -(y)u, -(y)ü, -a, -ä (G. H.): adam-ı, ev-i, kol-u, gül-ü, karı-yı, kedi-yi, tolu-yu, ütü-yii, uşa-a, ürä-ä.

Afikslerin çeketnesindä I konsonu m, n konsonnarlar bitän temellerdän sora geçer n konsonuna. Kurulêrlar birleşmeklär mn, nn, angıları gösterilerlär yazıda:

-lar>-nar; -lär>-när: adam-nar, olan-nar; üzüm-när, gün-när;
 -lık>-nık; -lik>-nik: adam-nık, kuan-nık; çim-nik, geren-nik;
 -luk>-mık; -lük>-niik: kum-nuk, on-nuk; ölüm-nük, tütün-nük;
 -la, -lä>-na, -nä; -//, -li>-nı, -ni: adım-na, ben-nä; suan-nı, kan-nı, güyim-ni;
 -lu, -lü>-nu, -nü: kurum-nu, sayım-nı, görüm-nü, önem-ni h. b.

Progressiv asimilätiya kanonuna görä başlankı I / konsonu m, n konsonnarından sora geçer n konsonuna ardlaflarda -lan, -län, angıları gerçekleştirlerlär afiks funktiyasını da: -lan, -nan, -län, -nän. Hepsı başka fonetika şartlarında afiksin temel çeşidi korunêr:

-kumnan (<kum-län), unnan (<un-lan), günnän (<gün-län), üzümünän (<üzüm-lan), ama: otları, taşları, gülleri, havayları h. b.

Urgusuz paycık **-sa> -sä**, angısı soruş-ilişiklik laflarından kurêr bellisiz aderlikleri hem işhallıklarını, gerçekleştire afiks fonkşiyasını hem yazılêr birleşik: *nezamansa* (<*nezaman-sa*), *nesoysa* (< *nesoy-sa*), *nekadarsa* (<*nekadar-sa*), *kaçsa* (<*kaç-sa*) h. b.

Y konsonun önündä, genel kurala görä, **a** korunêr, ama vokal **ä** döner **e** vokalarlan: *kaçsaydı*, *nekadarsaydı*, *nezamansaydı*, *nesoysaydı*, *kimseydi*, *neşeydi*, *kiminseydi*, *kimdäseydi*, *neredäseydi* h. b.

102. Koyun verilmiş laflara urgu.

Sadä, bilmeycä, lafetmä, lafetmää, Canabiniz, Ivangeliya, vaatizedici, buaz, hristian, bilimci, türkolog, talmaç, çevirici, koruyucu, malär, kuyumcu, dülgör, marangoz, arabacı, terzi, kürkçü, zaamet, zaabit, zanaat.

103. Koyunuz kaçırılmış bukvaları, annadın orfogramaları için.

Cuva...ım, tu...un, popa...sız, zavo...lar, horo...çuk, su...an, ka...un, (h)ava, ya(a)rın, bom(boş), bim(biyaz), pam(pak), adam...ar, üzüm...är, nezaman(sa), gi(i)yimni.

104. Annadın kendi küüyünüzün bir kahramanı için. Annatmanızdan ayırın lafları, angılarının dooru yazılmasını zor tutmaa aklında.

§ 18. PRAKTİK RİTORİKANIN ELEMENTLERİ. SÖZ ALMANIN TEHNİK HAZIRLANMASI. MATERİAL TOPLANMASI, ONUN FİKİRLENMESİ, KONSPEKT TEMEL LAFLARA

105. Okuyun teksti demekli. Bulun lafları, angıların maanalarını sizä zor annamaa. Danışın sözlää.

Haber, ani mongollar neetlenerlär yollanmaa Batı tarafına, o saat uçtu Kıpçak kelemeyä, nicä bora, angısı nicä lüzgersiz yaz günündä hızlı geçer düzlüktä, kaldırıp tozdan direk, çıkarıp gümeleri köklän, aktarıp prost kurulu diil sıkılı yurtaları. Herbir tarafa daaldılar habercilər, kışlıktan kışlaa götürüp haberleri büyük neetlär için, angılar diiştireceklär onnarın uslu yaşamaklarını. Toplanêrlar uzun yola kipçäk halkın oniki dizi.

Nazar-Kärizek geçti kavakların boyundan, angıları büüyärdilər Seyhun derenin kenarlarında. Yaamurlardan sora derenin suları diildilər

duruk. Onun önündä açıldı geniş kenarsız düzlük. Herbir taraftan, alaylayıp, geçärdilär atlılar, yannaşık adımnardılar üklü çuvallarlan yıvılı ikikamburlu develär. Onnara yakın yayan gidärdilär karılar uşaklarlan.

Çıplak çıraklar haydardılar sır hem koyun sürülerini. Ne sa fasıldı bu büyük geniş kenarsız düzlüktä. O sansın kaynaardı, şamata kaldırdı uyanıp uzun uykudan.

*Vasiliy Yan. "Batıy" romandan parça
Çevirdi Ivan Kior*

Kıpçaklar, kıpçaklar – türk kökündän büyük halk, angısı bulunardı, kaplaardı erleri Aral denizdän taa Dnepr deresinädän. Rus evelki yazılarda onnara deyardilär polovtı. Evropa gezicileri onnara deyardilär kumannar. Bu erlerä dä deyardilär Kıpçak kelemesi ya Kumaniyä.

Yurta, şatra – юрта, шатро (укр., житло більшості кочових народів (племен) Сходу (татар, монголів); юрта, шатёр (рос.) – жилище большинства кочевых народов (племен) Востока (татар, монголов).

- *Istoriyanın angı period için gider söz teksttä?*
- *Belliedin tekstin stilini, yapın analiz onun dil kolaylıklarına.*
- *Nesoy janraya çekiler bu tekst? Argumentleyin.*
- *Paylaştırın teksti, koyarak soruş herbir payına.*

106. Okuyun teksti. Söläyinonun temasını hem öz fikirini.

Gözäl sözüni istoriyası çekeder Eski Greçiyada. Orator incezanaatlı bilärdilär Egipetta, Asiriyada, Vavilonda, ama peydalanmış o Êladada. Auditoriyä önündä sözleşmäk önemliymiş politika adamnara, üristlara, neçinki ona görä sayarmışlar insanı üürenmiş. V asirin başlantısında peydalanmışlar sofistlar – bu üüredicilär gözäl sözleşmää deyni. Onnara ödärmişlär para. Seftä çeketmişlär yazmaa orator sözlerini, angları ozamanadan varmışlar sade aazdan formada.

Sofistlerä çekiler evelki anılmış oratorcu – Gorgiy Leontindan.

Taa geç yaşarmış Demosfen. O lafedärmiş, doldurup aazına taşçaazları. Yapmaa deyni sesini taa kaavi, gidärmiş deniz boyuna, açan dalgalar kalkınarmışlar yukarı, olsun şamata, da orada üüsek-üüsek seslän anadarmış. Kaaviletmä deyni soluunu, okuyarmış şiirleri demekli, kalkınarkana bayırlara.

Rimin anılmış ritoru – Mark Tului Țițeron. O bir fikaara ayledänmiş, ama, şükür ederäk orator talandına, kabul etmiş şannık, girmiş senada, olmuş konsul.

Eer siz bir kerä işittiyseniz Lina Kostenkonun auditoriyanın önündä sözleşmesini, denedeniz, ani o herkerä – dialog zallan. Karılara deyni – başka söz, adamnara deyni – taa da başka. O becerärdi bulmaa kontakt her türlü auditoriyalan. Onun annatmaları becerikli, şakalı, derin. Pek islää öter sesi, nezaman läözüm var intonațiya, pauza. Ölä açığöz sesleersin, ani hiç aklına da gelmeer fikirini başka işlär. Lina Kostenko annadêr, sansın taşçaazların arasından, çöşmedän, su akêr.

Stilistikanın aspektin biri- üürenmää demekli kolaylıkları, dilin resurslarını. Stilistika üüreder dil ustalına.

Bilmää derindän dili – becermää kullanmaa söz stillerini.

Stilistikanın en önemli aspekti – üürenmää düzmää aazdan hem yazmak sözlerini türlü stillerdä, üürenmää kullanmaa dooru literatura dilini.

Stilistika – ilerlenmiş bilim, angısı üüreniler iki taraftan:

• Praktik stilistikası – yapêr analiz payların erli erinä, dooru kullanmasını diil sade lafların, ama lafçevirtmelerin, gramatika formaların hem türlü konstruktıyaların;

• Stilistika funkțiya tarafından üürener dilin stillerini.

Stilistikaylan barabar gider sözün kulturası – becermäk, demekli, êmojional, kısıdan açıklamaa kendi fikirlerini dilin kolaylıklarınnan.

107. Okuyun tekstleri, araştırın onnarı. Var nicä mi demää, ani onnarda annadilêr bir iş için? Belliedin stilini hem tipini.

I. Ilkyaz Bucakta

Günnär gün-gündän uzêêr,
Yısınêr toprak,
Dallarda peydalanêr
İlk eşil yaprak.
Çayırlar eşil – kadfä,
Fidannar – çiçek.
Payacannar yalabêêr,
Nicä bir ipek.
Sıyırıklar aaçlarda
Çirtmasız çalêr.

Kuzular hem olaklar
Zum-zum-zum oynêêr.
Karannıktan karannaadan
Kırda insannar.
Traktorlar kırda uuldêêr,
Nicä kuannar.
Küü içindä uşaklar
Gününä kaçar.
Pek gözäldir Bucakta
Ilkyazın, dostlar!

Kosti Vasilioglu

II. Ilkyaz. Nofrey dädu dinnener meyva başçasında. O beener bu güneşli zamanı. Taa çok sever bereketli güzü. Bu vakıt aaçlar dolêr olmuş meyvalarlan.

Dädunun başçada en sevgili aacı var. O hepsindän kıvrak bir armut aacı. Dädu sever onun şıralı armutlarını da. Onnar sap-sarı hem baldan tatlı olêrlar.

Şindi ihtâr onun altında bulunêr. Aaç çiçektän bim-biyaz, gelindän gözâl. Gün şılamasından, çiçek kokusundan dädu uyukladı.

Çeketti görmää düş.

Te gider o geniş uzun derenin boyundan...

Todur Zanet

08. Hazırlayın referat stilistikanın istoriyasından.

§ 19. SÖZ OLMANIN STRUKTURASI: TEMA, İÇİNDEKİSİ, NEET KOYMASI, KULMİNAŦIYA, TEMEL FİKİRLERİN TEKRARLAMASI, LAKONİZMA, ŞAKALAŞMAK, İRONİYA

109. Okuyun demekli teksti. Belliedin tipini, stilini, janrasını. Argumentleyin söyleyişinizi

Dünnedä var çok meraklı iş: käämil devletlär, geniş derelär, üüsek bayırlar, kenarsız daalar, kızgın kumnuklar, buzlu – kaarlı taraflar. Biz, elbetki, yok nicä hepsini görelim, çok erlerä gidelim. Deerlär: “Yok nicä kaplamaa kaplayanmayı”. Biz bunu annêêrız yufka neetlän – umutlan kendi kendimizä saklı söylemää: “Bulunsun bir büülü sopacık ya da altın balıcağ da çıksınnar aslıya bu neetlär – umutlar-isteyişlär”.

Ölä, biz pek islää annêêrız hepsini: uyacak ne sa yaşamakta – neet o saat var nicä neettän olsun haliz, aslı. Tä bölä yaşêêrız, bekleriz, umutlanêrız.

Ama dünnedä herbir insanda var er, angısı en paalı, en paasız, en gözâl, en sıcak, en yakın – bu ana topraa, Vatan, ana tarafı. Neredä o bulunêr – üülen tarafında osa batıda, gün duusunda ya poyrazda – bu diil öz. Bu er – büülü er. Sän burada duudun, büüdün, ananın türkülerini sesledin, bobanın kucaanda oturdum, şıralı salkım çiçeklerini koktum, diil derin derecihtë yıkandım, malinin elindän sıcak ekmek idin, dost buldun, kuvet aldın, insan oldun... Var mı nicä bu topraa beenmemää, korumaa, kötülemaa?!

Dünnedä binnän halk. Kimisi – miliardtan zeedä, kimisi sa – küçük, ama hepsi onnar – zenginnik. Onnar yaşêêrlar ölä erlerdä, neredä sadä sıcak güneş kızdırêr bütün yıl, var halklar, angıları kaardan kaarä bişey görmeerlär.

Dünnää – bizim zenginimiz. Insannar benzeerlär biri birinä, ama her-
bir insan – bir, nicä da Vatan. Yok nasıl olsun çok. Nicä ömür, nicä ana.
Bu – en paalı-paasız kısmet yaşamakta.

Ivan Kior

Söz olmanın hazırlanmak etapları:

1. Tema ayırması. Bellietmäk neetleri, tipi, stili, janrasını.
2. Plan düzmäk.
3. Uydurmak material temaya hem plana görä türlü yazmaktan.
4. Açıklamak sözün mektubunu hem sesleyenlerin tiplerini.
5. Material düşünmekleri, baalantıların belliedilmesi, kontrol faktlara, iş tekstlän.
6. Baş payın stilistika donaltması (tabiat koyulması, materialın dooru erleşmesi).
7. Düzmää söz olmanın çeketmesini hem bitkisini.
8. İş tekstin yanlışlıklarınnan.
9. Düzmää kontakt sesleyenlän.

110. Düzün türlü temalara görä söz olmalarını, annadarak Ukrainanın en gözäl erleri için.

Odesa opera teatrusu

Vilkovo kasabanın sokaa

*Akerman
kaləsi*

TUTUNUZ AKLINIZDA!

Proektin strukturası:

1. Tema, onun açıklanması.
2. Problema, angısına danışmış proektin avtoru.
3. Neredän alınmış informațiya ayırılma temaya.
4. Avtorun çıkışı.

Proektin prezentațiyası.

1. Problemanın belliedilmesi.
2. Gipoteza.
3. Gipotezanın koorunması.
4. Çıkış.
5. Cuvaplar soruşlara.

111. Düzün proekt bu temalara görä:

- 1) Kısmet – canın durumu.
- 2) Laf – anatar, angısınnan açılêr can eri.
- 3) Dil – halkın istoriyası.
- 4) Baas tutmakta enseer te o, kim becerer düşünmää.

112. Okuyun teksti.

Delfin

Evelki eski vakıtlarda insannar delfinnär için çok hem türlü legendalar kurmuşlular... Delfinnär sayıldardı Allahın hem ayozların aralıksız yoldaşları.

Ama delfinnär halizdän – denizin büyük hayvannarı, anguları balıklara benzeerlär hem üzerlär may herbir denizin sularında. Delfinnär – kit

hayvannarın aylesindän çekilerlär, onnar kitlerin arasında en küçük hayvanıdır.

Onnarın uzunnuu – sade üç metraya kadar. Delfinnerin dişleri pek sivri, iyerlär, doyunêrlar küçük balıçaklarlan. Delfinnär, nasıl da kit aylesindä bulunan başka hayvannar, su içindä büyük sürü düzerlär da topluca birerdä denizlerin sularında üzerlär. Deniz dalgaların altında kimär kerä binnärlän delfin sürülerini var nicä karşılamaa.

Delfinnär pek ii, kâr dost-çasına, biri-birinnän yaşêêrlar. Herzaman, zor hala düş-tüynän, onnar yardım ederlär biri-birinä. Hasta olannarı, yufkaları kaldırêrlar suyun üstünä, buulmasınnar deyni hem biraz soluk alsınnar. Bu soluk kimär-kerä delfinnerin kimisini ölümdän kurtarêr. Butürlü yapêrlar delfinnär buulan insannara da. Açan

onnar görerlär, ani deniz içindä adam soluk alamêêr da buulmaa çeker, gelerlär yardıma: nicä kendi deniz kardaşlarını, adamı deniz üstünä kaldırıp, buulmaktan kurtarêrlar.

Bilim izmetçileri denemişlär, ani delfinnär, incä sestän kaarä, çıkarêrlar aazlarından çoktörlü başka seslär dä; maasuz aparatların yardımınnan delfinnerin “laf signallarını” seslemişlär da sora onnarı magnetofona yazmışlar. Delfinnerdä var pek çok türlü “laflar”. Onnar pek ii annêêrlar insanın buyurmasını, izin vermesini, onuştan onnarı kolay terbietmäâ...

Geçän yıllarda Sişiliyada-oradaki Ak denizin adasında, delfinin biri “dostlaşmış” bir küçük çocuklan, da delfin her sabaa kendi arkasında, üzeräk, götürürmiş çocu u şkolaya. Delfinnär üzerlär pek hızlı, ölä, nicä trennär hızlı gider demir yollarda. Delfinnär pek hızlı üzerlär onuştan, ki onnarın derileri bölä kurulu: yalabık, çetin, kayar. Onnarın derileri kolay aralêêrlar deniz sularını, sansın buz üstündä kayêrlar. Delfinnerin derilerindän örnek alıp, bilim izmetçileri düzmüşlär deniz altındaki kayıklara biraz maasuz rezina kabuu. Bu kabuklarlan onnar sarmışlar deniz suların altında üzän kayıkları. Bu üzerä onnarın üzmesi su altında taa çabuk oldu. Delfinnerä büünkü günnerdä dä araştırmak yapılêr.

Ak deniz – Середземне море (укр.), Средиземное море (рос.)

Tren – потяг (укр.), поезд (рос.)

Bilim izmetçileri – вчені, дослідники, наукові працівники (укр.), ученые, исследователи, научные работники (рос.)

Söz ilerletmesi

§ 1. KONSPEKT SÖLEYİŞLERÄ, ANGILARI İŞİDİLERLÄR

1. Yapın konspekt üredicinin lektiyesına. Danışın sözlüklerä, açıklayarak seftä karşıgelän lafların maanalarını. Ayırın teksti “Literatura okumaklarından”.

Konspekt – ölä bir toplu, kışadan, sistemalı annatmak yada yazmak bilim teks-tlerin içindekilerini, kışadan açıklamak nesoyşa problema, soruş. Konspekt lää-zım oler sıkça ekzamina hazırlanarkana.

Konspekt yapmaa deyni lääzım çok okumaa, düşünmää, ama aaz yazmaa. Bu hazırlanmış iş geçtii gibi çok vakıt, yardım eder getirmää aklına bu kabul edil-miş ileri bilgileri.

Konspektta gösteriler avtorun ideyaları. Bu diil sade titatalar, bu – eni yaratma. Konspektta veriler faktlar, adlar, datalar, shemalar, resimnär açıklanmış temaya görä.

Konspektta lääzım ayırmaa adını, önemli kuralları, formulaları, çıkışları çizmäk-län, türlü renklerdä yazallarlan ayırmaklan.

Konspekt yapıler statyaya, referada, kiyada, angısnarda veriler informatiya, ma-terial bilim tarafından.

Konspektin çeşitleri:

- plan-konspekt;
- plan-shema;
- konspekt teksta görä;
- serbestli;
- konspekt temaya görä;
- grafika konspekti.

2. Var nicä mı yapmaa konspekt romana yada şiirä? Var nicä mı yapmaa konspekt romanın yada şiirin analizlerinä? Neçin?

3. Çevirin bu teksti ukrain dilindän gagauz dilinä. Yapın konspekt hazırlanmış tekstä.

MARUNEVİÇ MARIYA VASİLYEVNA

(1937-2004)

Марія Василівна Маруневич – учена, гагау-зознавець, докторка історичних наук, завіду-вачка кафедри суспільних наук Комратського університету, директорка Центру наукових досліджень та методичних робіт Гагаузії, ав-торка 37 наукових праць, громадська і полі-тична діячка.

Марія Маруневич народилася 25 жовтня 1937 року в Комраті, у багатодітній родині гагаузького селянина Василя Васіліогло. Її дитинство, як і більшості ровесників, було сповнене злиднів і негараздів: війна, післявоєнний занепад, страшний голод 1946-го року, тиф, смерть матері, братів і сестер, бідність.

Мати маленької Марійки, жінка чуйна, добра і безвідмовна, заразилася від померлої сусідки тифом і незабаром померла. Рано залишившись без материнської опіки й турботи, маленька дівочка зазнала усіх негараздів, які, проте, виховали в ній надзвичайну твердість і силу духу.

З дитинства Марія була дуже допитливою і старанною, з живим і гострим розумом. У 1952 році, закінчивши 7 класів, вона вирішила продовжити навчання і вступила до педучилища. "Мене завжди вабило до знань, – пригадувала пізніше Марія Василівна. – У науку я йшла, інтуїтивно відчуючи, що це саме те, що потрібно для справи. Мені здавалося, що я народилася з цим. І воно, сокровенне, рухало мною через голодне і холодне існування з ранього дитинства понині". Викладачі одразу ж звернули увагу на здібну дівчину і порадили продовжувати навчання.

Дорослішаючи, Марія Маруневич випромінювала те яскраве світло, який з кожним разом притягує все сильніше. Життя довкола неї кипіло й нуртувало, і не тому, що вона жила в неспокійний час. Просто вона хотіла багато знати й уміти і завжди до цього прагнула.

Щодо своєї наукової діяльності Маруневич писала так: "Академія наук Молдови стала для мене і моїх колег-гагаузнавців справжньою альма матір. Двадцять дев'ять з половиною років – термін чималий. Були книги, статті, конференції, експедиції. Була складна й відповідальна робота вченого".

Ще одна сторінка з її життя – це створення жіночого руху в Гагаузії і безпосередня участь у ньому. Вона стійко вела за собою гагаузьких жінок, захищаючи їхні права та свободи. Не раз брала участь у делегаціях від імені гагаузьких жінок на різних форумах зібрання жінок тюркського світу. На одному з них було проголошено про створення загальнотюркської жіночої організації, куди увійшли зокрема й жінки Гагаузії.

У 1998 році в газеті "Вести Гагаузії" було надруковано інтерв'ю з цією жінкою, де на питання кореспондента про плани на майбутнє Марія Василівна відповіла: "У мене є мрія: організувати розвиток науки за всіма напрямками народного життя, головне – дослідження історії та культури гагаузів". Марія Маруневич втілила свою мрію в життя. Влітку 2001 року Національний центр наукових досліджень було відкрито, але занадто високою була його ціна.

4.

Yapın konspekt geografiya, istoriya, yada literatura paragrafına.

§ 2. KONTROL TAKRİNİN YAZILMASI

GAGAUZLAR

Da yaşarmış gagauzlar yurtluunda, Balkanda, uslu hem doorulukta. Hayvan bakarmışlar, çiftçilii işläärmişlär, bakırcılık ta yaparmışlar. Onnarın da varmış küüleri, kasabaları, nicä Kavarna, Varna, Balçık... Varmış kendi devleti dä, da başmış onnara Bey. Çok kısmetli olmuş Araslan-bey. O çok çalışmış korumaa gagauz yurtluunu.

Tä gelmiş onnarın üstünä Vizanti padişaaı cenklän. Araslan-bey düzgün askerinnän kalkêr karşı. Ama pek zormuş bu küçük beylik karşı dursun. E-e, ne çirkin düüşlär olmuş ozamannar! Araslan-bey verilmäzmiş, insan da yardım edärmiş askerlää korumaa gagauz yurtluunu... Düşman ama hep ilerläärmiş. Araslan-bey izin vermiş hepsi insannar çekilsinnär bayırlar içinä, daalıklar içinä.

Zengin beylär hem popazlar ama başlamışlar homurdanmaa, ki lää-zımmış gök Allahına Tangriya bir büyük kurban getirmää. Zerä başka türlü enseyämeyeceymişlär. Hem ani Araslan-bey kurbanına versinmiş kendi oolunu, gözäl hem girgin askerciyi Eymuru. Bey läözüm olmuş kayıl olsun, zerä insan inanarmış, ani bu kurban yardım edeceymiş. Eymur da inanarmış. Da açık üreklän kabletmiş, ki kurbanına koysun kendisini. O da pek sevärmiş yurtluunu hem dä istäärmış kurtarmaa onu düşmandan. Da tä kurbanı getireceklär bir bayır tepesindä gökä yakın sabaaya karşı. Yakaceklar bir büyük ateş ceviz dallarından da orada yanacak. Hepsi dä bekleyecek, ki Tangri Allaa kabletsin bu kurbanı da yardım etsin.

Avşamdan Eymur girmiş beygir damına da prost olmuş onun beygirinnän Karamannan. Sora prost olmuş hepsinnän, topraklan, yaşamaklan... Sabaaya karşı onu uyutmuşlar maasuz içkiylän da götürmüşlär bayır tepesinä. Ateş hazırmış. Popazlar sölemişlär fasıl duvalar, kandillemişlär günnüklän, serpmişlär “ayozlu suylan”... Da yanmış Eymur, kül olmuş. Hepsi dä inanmış, ani onun canı çıkmış yukarı gök-lerä Tangri Allaya. Araslan-beyin ama canı yanmış acıdan hem kahırdan. Bu duygularlan hem inanan askerlär hem insan urmuşlar düşmanı geeri. Beylär hem popazlar demişlär, ani Tangri Allaa kabletmişmiş kurbanı da yardım etmişmiş...

§ 3. ÇEVİRMÄK

БЕРЕГ ДИТИНСТВА

Я – син свого часу і весь належу сучасникам своїм. Коли ж обертаюсь я часом до криниці, з якої пив колись воду, і до моєї білої привітної хатини, посилаю їм у далеке минуле своє благословіння, я роблю ту лише “помилку”, яку роблять і робитимуть, скільки й світ стоятиме, душі народні живі всіх епох і народів, згадуючи про незабутні чари дитинства.

Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє.

Майже все вже розтануло в далеких мареві часу, як сон. Одна лише Десна зосталася нетлінною у стомленій уяві. Свята, чиста ріка моїх дитячих незабутніх літ і мрій.

Благословенна будь, моя незаймана дівце Десно, що, згадуючи тебе вже много літ, я завжди добрішав, почував себе невичерпно багатим і щедрим. Так багато дала ти мені подарунків на все життя.

Далека красо моя! Щасливий я, що народився на твоєму березі, що пив у незабутні роки твою м'яку, веселу, сиву воду, ходив босий по твоїх казкових висипах, слухав рибальських розмов на твоїх човнах і казання старих про давнину, що лічив у тобі зорі на перекинутому небі, що й досі, дивлячись часом униз, не втратив щастя бачити оті зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах *(За О. Довженком)*.

МАРУСЯ ЧУРАЙ

Є прадавні скарби, що намертво лежать у землі, і є живі скарби, що йдуть по землі від покоління до покоління, огортаючи глибинним чаром людську душу. До таких національних скарбів належить і наша лірична пісня.

Погортайте сторінки сивих віків, вчитайтесь в прості і хвилюючі слова пісень, віднайдіть золоті ключі мелодій – і вам відкриється багато поетичних таємниць, ви почуете голоси великих творців, імена яких розгубила історія, і ми навряд чи знайдемо багато сіячів, чия поетична нива, ставши народною, квітує по всій землі українській.

І тільки тоді, крізь тумани часу, окреслиться схожа на легенду постать творця. До таких славнозвісних постатей і належить народна поетеса Маруся Чурай.

Народжена для любові, вона не знала її радощів і всі свої надії, все своє любляче серце по краплині сточила в неперевершені пісні, що й зараз бентежно озиваються в наших серцях і вражають нас глибиною і щирістю висловленого в них почуття, чарівністю мелодій.

І зацвіла, закрасувала калиною на лугах нашого мелосу творчість народної поетеси.

Три віки ходить пісня Марусі Чурай по нашій землі, три віки любові вже подарувала дівчина людям. А попереду – вічність, бо велика любов і велика творчість – невмирущі *(За М. Стельмахом)*.

УСМІШКА

Не даремно говорять, що люди – ніби дзеркало. Усміхайся – і світ вертатиме тобі усмішку. Якщо ж хмуритимешся на людей – вони хмуритимуться на тебе. Це одна з мудростей, яка має велике значення у спілкуванні з людьми. Посмішка – це найдієвіша зброя, за допомогою якої найлегше проникнути крізь панцир інших «я». Дружня усмішка усуває настороженість або агресивність, долає всілякі перешкоди у спілкуванні з людьми.

Якщо досі ви не користувалися цим засобом, щоб завоювати симпатії людей, спробуйте провести такий дослід. Усміхайтеся до кожного, з ким маєте намір установити контакти, і ви переконаєтеся, що усмішка настроює розмову на зовсім інший лад. І люди навкруги здаватимуться вам приязнішими, доброзичливішими. Усмішка може повністю змінити атмосферу довкола вас. Ви побачите, що вона піднімає настрій не тільки вашого оточення, а й ваш власний. Гідним подиву психологічним явищем є те, що не тільки внутрішній стан людини впливає на зовнішні його вияви, а й ті чи інші зовнішні вияви незабаром створюють відповідний внутрішній стан. Іронізуйте над собою, посміхайтеся, і поступово ваш настрій неодмінно покращиться. Зрозуміло, що все своє життя ми не можемо ходити усміхненими. Тут, звичайно, багато залежить від ситуації та обставин, але не слід забувати, що людина – господар свого настрою (*За І. Томаном*).

РІДНА МОВА

Людина може володіти кількома мовами, залежно від її здібностей, нахилів і прагнень. Але найкраще, найдосконаліше вона має володіти рідною мовою. Рідна мова – це невід'ємна частка Батьківщини, голос народу й чарівний інструмент, на звуки якого відгукуються найтонші й найніжніші струни людської душі.

Є мови більш і менш розвинені, є мови, що своїм чарівним звучанням здобули світову славу. Та наймилішою і найдорожчою для людини є її рідна мова. Бо рідна мова не тільки зберігає світлі спогади з життя людини й зв'язує її з сучасниками. В ній чується голос предків, відлунюють перегорнені сторінки історії свого народу. Вона є тим найдорожчим і найміцнішим зв'язком, що з'єднує усі покоління народу в одне велике історичне живе ціле. Мова народу – це саме життя.

Український народ завжди ставився з великою пошаною, вірою й любов'ю до своєї мови, яка була йому на тернистих шляхах поневіряння в сумній минувшині і за єдину зброю, і за єдину втіху. Нашою мелодійною, співучою мовою милувались іноземці, що побували в Україні.

Ми повинні цінувати нашу мову – нетлінний скарб українського народу, що його наші предки зберегли, незважаючи на всілякі заборони й утиски, передавши нам у спадщину (*За Б. Антоненком-Давидовичем*).

§ 4. YARATMALI TAKRİRİ EKLENTİSİNİN

- 7. Okuyun teksti demekli. Belliedin paylarını. Koyun ad tekstä. Düzün plan. Açıklayın temasını hem öz fikirini. Yazın sıradan takriri.**

Insana lääzım dayma dikkat bakışlan baksın kendi yaşamasına. Bunsuz yok nicä büüsün adamın kendilii. Lev Nikolaeviç Tolstoy söledi, ani herbir insanda "...hep gider en öz fikirlemäk: ölä mi yaşêêrım, esaplêêrım kendimi..." Esaplamaa kendini hiç diil geç, her keret faydalı, lääzım salt başlamaa. Sadä kendi insan var nicä bulsun onun yannişlıklarını, angılar, bekim, kuvet vereceklär yaşamak yolunda. Doru sölerlär, ani kaybettiyän inanı kendinä, yaşamakta peydalanêr çok bela. İnsanın kendilii çekeder kenditerbietmektän, kendikaaviletmektän, kendiilerlemektän.

Insan yaşamêêr boşlukta. O sayêr dolayda yaşayan insannarın notalarını, alêr onlardan bilim, üürener, uz yol bulêr yaşamasında.

Sözleşmäk yardım eder insana olmaa taa islää, taa fikirli, akıllı.

Herbir insan – bütün dünnä, angısınnan o duuêr hem öler. Bütün dünnä tarihi yaşêr dildä.

Insan ölümsüz ozamanadan, nekadar yaşêêr millet, halk. Evlad dizleri yollêêrlar yıl yıldan, asir asirdän dili, adetleri, dini. Ama hepsindän üüsek – lafetmäk, söz zenginii. Dil düzer halkı, halk – dilin düzücüsü.

Zamannardan kaldı bir öz kanon, ani dil, sözleşmäk – bizim koruyucularımız.

*A. Petrovskiyä görä
Çevirdi Ivan Kior*

Esaplamaa – тут: перевіряти, оцінювати (укр.); здесь: проверять, оценивать (рос.)

Boşluk – тут: порожнеча, вакуум (укр.); здесь: пустота, вакуум (рос.)

Bütüdünnä tarihi – всевітня історія (укр.); всемирная история (рос.)

Evlad dizleri – покоління (укр.), поколения (рос.)

- 8. Okuduynan teksti cuvav edin soruşa: "Yaşamanın özünü nedä görersiniz?" Yazın cuvabınızı tefterä nicä bir çıkış.**

Bölümün annayışları:

1. Sözleşmenin hem lafetmenin temel annayışları.
2. Kultura sözün normaları içindekilik, logika sırası.
3. Tematik yazmakları. Dilin hem fikirlemenin baalantısı. Dilin rolü üürenicinin kurmasında.

Audirovaniye

Güllerdä yaşlar

Çiçek panayırı

Todur Aflatarlı büüdü bir kalaba ayledä. Onun vardı Allahtan saalı hem gözäl fikiri. O taa küçüktän annadıydı, ani aalem arasına çıkmaa deyni, ona yoktu kim versin büük yardım. Ama en paalı yardımını o kabul ettiydi anadan-bobadan evdä: terbiyettiylär onu doorulukta, acızganlıkta, aalemin zorunu annamakta. Nicä onnarın içersinda uşaklar üürenikti biri-birinä yardım etmää, ölä aalemin da zorunda onnar hazırdılar her zaman bulunmaa. Bakmadaan türlü yaşamak zorlarına. Todur sırasında hem olur deyelim kolay başardıydı institutta üürenmesini da kendi-kendisinä yol actıydı kasabada işa. Çalışkannık hem üşenmemäk verirdilär çocaa, kendi kazancından başka, türlü yanı başından da gelirlär. Boşuna gezinmeklerdä vakıdın geçirmääzdi, içkicilää salınmaazdı, herbir aylakçı ona yabancıydı. Lääzımını işleri etişsin deyni, o bekçi da oldu, hamalcılık ta yaptı, sokakları da süpürdü. Ama büünnän-büün o orta yaşta adam düzdü pek gözäl aylä: iki kızçaazı pek benzeşerlar biri-birinä hem anaya-bobaya pak, nicä bir içim su. Karısı da razgeldi onun karakterindä, pek hatırlı hem gözäl hanum.

Yaşêêr Todur kendi üç odalı konaanda kasaba kenarında. Her sabaa, işa gidärkän, o geçer evindän birazıcık aşada bir küçük panayırıcık icindän. Hep oradan geçer o avşamnen evä dönärkenä da. Burada en geçimni mallar – çiçeklärdi. Yolcaazın iki tarafında her sabaa dizilirdi sıraya gümelär – türlü fasıl renktä, dolu içli güz çiçekleri, karanfillär, zümbüllär, laalelär hem çok taa başka taazä sucaazlan serpili çiçeklär. Herbir gümenin da ardında durardı satıcıykalar, havezlän bekleyeräk müşterileri. Todur dayma bu panayır çiçeklerindän getirirdi karısına ya

bir karanfil topcaazı, ya gül, ya da başka dünnää gözelliklerindän, angılan taa pek dolu hem şen yapardılar onun sevdalı içersini.

Bir sabaa Todur kalktı da, yıkanıp, traş olduktan sora, hızlandı işinâ hep o eski yolundan. Taa uzaktan o denedi, ani büün panayırın çiçekleri hem taa çoktular hem, sansın, taa meraklı görünärdilär. Satıcıyklar ölä gözäl erleştırmıştılar onnarı, geçennerin gözleri, kendileri durup, mayıl olurdular bu pak cennettän kopma gözelliklerä. Todur da, girdiy-nän panayırcık icinä, yavaşıtı adımnarını, uslu gidärdi hem bakardı. Kimsä ona teklif etti:

– Buyurun, efendi, alın bendän, pek taazä, bu sabaa koparılma karanfillär!

– Saa olun! – cevap etti Todur. – Bän dönüştä alırım. Şindi işä gide-rim. Orada avşamadan olur sensinnär, sevinmää onnara vakıdım ola-mayacak. Ama şimdi olur mu biraz bakayım çiçeklerinizä?

Hakına pek gözäldilar onnar.

– Olur, olur bakasınız, – yalpak dedi satıcıyka. – Siiretmesi hem mayıl olması parasızdır!

Todur kanaat gülümsedi da gitti ileri. Kefi onun en ii baldaydı. Bu gözäl çiçek gozelliindän o hep taa alamaazdı gözlerini. Ama, açan etişti panayırın kenarına, onun bakışı birdän erinda durdu – kaldı bir büük kazan içindä güllerdä. Onnar görünärdilär Todura büünkü panayırın – en gözetleri.

Ama... naşey? Neçin satıcıyka, bir orta yaşta karı, çıkarıp, çıkarıp basmasını cebindän, silärdi gözlerindän yaşları. Toduru bu iş kuşkulan-dırdı. O başladı taa pek çiçeklerdä göz gezdirmää, ama fikiri pek istäärdi sorsun: “Ne oldu?” Bir taraftan da kıyıştıramaazdı, çünkü hep çiçeklerä bakardı. Satıcıyka kendisi açıkladı lafi:

– Efendi, görerim Canabinizä çiçek läüzüm!

– Ölä, ölä, – salladı Todur kafasını hiç düşünmedään, çalışardı inkär etmesin insanın teklifini.

– Panayırdä var çok çiçek, – uzattı lafını satıcıyka, – var neredän ayı-rasınız, ama yalvaracam yapın okadar ilik, alın bendän te bu beş gülce-ezi, ucuz verecäm onnarı.

Todur gördü, ani karı söledi son lafını, artık aalayarak pek.

– Uslanınız, hanum! – dedi Todur. – Bän alacam gülceezleri, ama sö-leyin, ne oldu, neçin kahırlıysınız?

– Şindi hemen etiştim panayıra, ardıma da komşumdan geldi haber: oolumu yolda maşına çinemiş. Bän sa taa satmadım hiç bir dä çiçek, evä gitmää deyni hiç yok param.

Ötää dooru insan artık bişey söyleyämääzdi, ayakları, bezbelli, kesilir-di da o usulcuunnan oturdu erä. İki elinnän kapamıştı gözlerini, pek ga-rip aalaardı.

– Bän, hanum, alacam hepsini sizin çiçeklerinizi, ama Canabiniz kal-kın erdän, olmaz çok erdä oturmaa, suuklayamaysınız! – dedi Todur da

aldı onu koltuundan, kaldırdı... Satıcıyka azbucuk topladı kendini, san-sın sevinir gibi oldu.

– Buyurun alın, Canabinizdä düün olmalı, – dedi o insan, basmasın-nan hep silineräk gözlerini.

– Diil düün, – dedi Todur. – Büün bendä bir başka nışannı gün. Kaç yapacak çiçeklär?

– Ne soleyim, efendi, en azdan bölä bir kazan çiçektän 25 lei alırdım başka günnerdä, ama şindi çok duramayacam, olur irmi veräsiniz.

– Buyurun 30 lei! – uzadêr Todur parayı da alêr kazanı.

– Ödeerim sizä kazanı da, o bana läözım olacek. Ama Canabiniz te bu taksiya pinin da tez gidin, bekim kurtarırsınız oolunuzu!

Karı bilmääzdi, ne yapsın, ne cuvap etsin. O aldı parayı, baktı Todur-un üzünä da hızlandı taksiya. İki-üç adım yapıp, döndü geeri:

– Bekim hepsi çiçeklär Canabinä diil läözım?

– Läözım, läözım, gidin taa tez! Ey, taksi, sabur et, şindi tä gider! – baardı Todur.

Karı pindi da gitti. Alış-verişçilär hic duymadılar, ne oldu panayırın bu ucunda – herkezi bakardı kendi işinä. Ortalık kuşkulandı, açan Todur başladı kazandan gülleri paylaştırmama hepsinä, kimä karşı gelirdi. Kimisi alırdı çiçää hiç bişey sormadaan, kimisi sade gözlerinnän istäärdilär bişey sormaa, ama Todur susardı, verirdi ileri dooru başkalarına. Birkaç genç kızçaaz pek havezlän aldılar sonunku gülleri Todurdan da şen gittilär. Belliydi, ani onnar şkolacıydılar. Todur usulcuunnan koydu boş kazanı o erä, neredä satıcıyka dururdu da istedi uzaklansın, ama orada yannaşık olan bir başka çiçekçi darıldı Todura:

– Neçin brakêrsınız insanın kazanını hiç kimseycää sımarlamadaan? Alır onu birisi, da yaarın karı bizdän tutunur.

– Kahırlanmayın! – cuvap etti Todur. – Kaybelirsä dä kabaatlı kalma-yacınız – o ödenmiş...

Avşammen Todur Aflatarlı, iştan evä dönärkän, yolu genä panayır icindändi. Orada kimisi çiçekçilär satmıştıllar mallarını da artık gitmiş-tilär, ama çoyu hep taa yapardılar alış-verişlerini. Saa tarafta sıradan iki satıcıyka, Toduru gördüynän, başladılar lafetmää:

– Tä o adam, ani bu sabaa hepsinä çiçek daadardı.

– A-ha, tanıdım. O kendisi. Sanki, ne sevinmeli vardı?!

Todur yaklaştı o kenarda kariya, gördü, ani sabaalen braktı kazan erindäydi da dedi:

– Tä, görermiyşiniz, boşuna kalibinizi çürüttünüz. Kimsey bu kazana dokunmamış.

– Durun, – zoruna çıkardı cuvabını o karı, – çeketsinnär avşama doo-ru evä gitmää, ilişecek o birisinin elinä. Taa ii alınız onu tezçä evä, açan ödemişiniz.

– Alacam, – dedi Todur, ama onun aklı hiç diildi kazanda.

– Bilerim, ani büyük sevinmeliiniz var, – uzattı sözü o karı.

- Söläyin, ne kismet uuradı üstünüzä?
- Hiç birşey, – kısından kesti o, – kefim pek isläädi da okadar.
- Kefiniz gözäl, yok maana, – dedi o insan, – ama çiçek ayırmaa be-
cermeersiniz. Benim güllerim taa gözäldilär. Bu sabaa lääzımdı bendän
alaksınız... Bekim şindi alacınız?.. Hadi, toptan ucuz verecäm!
- Alacedım toptan senin dä güllerini, eer soraydınız, neçin o karı pek
kahırlıydı.
- Ama ne, o pek kahırlımıydı? Bän hiç tä denämemişim.
- Ne, görmediniz mi, ani o aalaardı?
- Allahım, bak sän, nasıl biz gamsızız! Vallaa, hiç birimiz dä esap al-
madı! Şindi da hep kumalarlan lafederiz: kismetli insan sabaalen bir-
dän sattı malını da gitti evä işinä bakmaa...

Nikolay Baboglu

1. Neyi vardı Todurun Aflatarlı Allahtan?
 - a) boyu;
 - ä) gözellii ;
 - b) gözäl fikiri ;
2. Kimdän kabul etti en paalı yardımı Todur?
 - a) şkoladan;
 - ä) anadan-bobadan;
 - b) instituttan;

3. Kaç yaşında Todur?
 - a) orta yaşta;
 - ä) 30 yaşında;
 - b) 45 yaşında;
4. Onun vardı
 - a) bir kızı;
 - ä) iki kızı;
 - b) üç kızı;
5. Kaç odalı konaa vardı Todinin?
 - a)bir odalı;
 - ä) iki odalı;
 - b) üç odalı;
6. İşä gidärkän, neredän geçärdi Todur?
 - a) küçük köprücükütän;
 - ä) küçük panayırıcın içindän;
 - b) küçük sokacıktan;
7. Ne satardılar bu panayırıcıkta?
 - a) çiçek;
 - ä) zarzavat hem meyva;
 - b) ruba;
8. Nedän alamazdı gözlerini Todur?
 - a) gözäl kızlardan;
 - ä) gözäl rubalardan;
 - b) çiçek gözelliindän;
9. Ne yalvardı satıcı Todiya?
 - a) alsın ondan makar ki bir ruba;
 - ä) alsın ondan gülleri;
 - b) yardım etsin taşımaa çantaları;
10. Kaç gül aldı Todur karıdan?
 - a) bir kazan gül;
 - ä) bir gül;
 - b)beş gül;
11. Angı söz tipinnän düzülü tekst?
 - a)annatma;
 - ä) fikirlemä;
 - b)yazdırma;
12. Belliedin tekstin stilini
 - a) artistik;
 - ä) publişistik;
 - b) bilgilik.

Okumak sessiz

BİTKİ AVŞAM

Avşamdı, açan bitki avtobus geldi küüyä. Uldayarak döndü, tangırdayrak sincirlärlän tekerleklerindä, kopararak çetin kaar parçalarını, geçti dereciktan, çalkayıp suyu, da, ansırıp, durdu. Buradaydı onun durmak eri. Gıcırdayıp, açıldı kapular.

Avtobus geldi biraz ileri da bekläardı vakıdını yollanmaa. “Allelem, sade bir yolcu”, – düşündü Kurgaf da, sıbıdıp tütünü girdi avtobusa. Erleşip islää, o yumdu gözlerini. Üüsek direktän şafk enikunu açıklardı onun üzünü. Kurgaf bir delikat adamdı, yanına koydu kafesli materialdan çemodanı.

İki afta geeri Kurgaf geldiydi kasabadan görüşmää anasınnan hem bobasınnan. İki afta o dinnendiydi ana tarafında. O verildi bollaa, hiç bişeylän zorlamardı kendisini. Hepsi öläydi, nasıl o istardı olsun: pek sevindiydi, ani anası-bobası saadılar, makar ki denediydi, ani onnar artık ihtärlamıştılar.

Sabaalän o içardı taazä süt, yaki dä iyardı kaymak, sıcak gözlemä. Sabaa ekmeendän sora o kapanırdı içeri, ani maasuz düzülüydü onun için da bütün gün yatırdı. Her gün o okuyardı, siiredardı televizoru. Sokaktan işidilardi gecän maşınaların, traktorların uuldamaları. Dangırdardı traktor, ani paklardı yolu kaardan. Bu seslär dä kaaviledärdilär Kurgafta fasıl bir ilin yalnızlık duygusu. Açan sokaktan geldi şüveli seslär: belli oldu, ani kimsä urulmuş yolda, Kurgaf çıkmadı, onuştan ani taman uyuklaardı, da uyku verardı ona ölä bir duygulu kef, ki o hiç istemäüzdi ne çıkmaa sokaa, ne da kımıldanma. Üreendä o bulardı doo-

ruluk kendisinä, ani kimsey yok ne desin ona. Ne yok nasıl mı adam bir kerä yılda kapansın da dinnensin ölä, nicä o isteer?

Üülendä anası hem komuşuykası aşçılık edärdilär aşhaneda. Koku-lar etişärdilär ona, da o getirärdi aklısına, nica çoktan küçüklüünde gördüydü nasıl karılar, suvalı enni babular yolardılar taukları, pipile-ri. Ozamandan beeri unudamazdı, açan gördüydü, nasıl iki traş olmadık gagauz, giyimni keptarlarlan kesärdilär koçları. Adamnar cekärdilär buynuzlarından inat hayvannarı aaç altına, neredä dalda asılıydı sivri gega. Bastırıp, yikardılar koçu erä, keskin bıçaklan damarlari. Sıku tut-tardılar, dayayıp dizlerinnän hayvanı, ki hiç dalbınmasın da. Kan bu-azından akardı dooru kuyucuk içinä, maasuz bu iş için kazılı. Ordan sora onu içärdi köpek. Kurgafın aklısında kaldıydı laflar, ani sölediydi adamnarın birisi: “Kır va! Kır ensäkökünü! Da onnar hızlı darttılar ko-çun buynuzlarından belinä dooru, çatırdadılar kıtırdaklar. Sora adam-nar asardılar güüdeyi geeriki bacaandan gegaya. Kamışlan şişirärdilär-da soyardılar.

Kurgafın gözlerin önündä hep durardı o dirsäädän suvalı ennär... O istemäzdi onnara bakmaa, açan neçinsä bakardı da duyardı bir korku te ondan, ani onu çeker şu kaavi ellerä, anglan tütärdilär suukta, bel-liydi onnarın şiş damarları. Fasıl kaaviydilär iştä: kesärdilär, tuzlardı-lar.

Getirip bunu aklına, Kurgaf gülümsedi, nezamandan o gittiydi evdän, o üürettiydi kendisini tutmaa kaavi, makar ki bilärdi, ani o darsık ürek-li hem ii pak duygulu. Nelär o geçirmede ozamandan, ama duyardı ken-disini kaavi hem şen.

Avtobus tangırdattı, darttı erindän da Kurgaf açtı gözlerini, önündä dalgalı yalabıyardı, sansın o çok vakit bakmıştı güneşä. Çirkin koktu benzinä da belli oldu, ani salona girer tütün. Oldu naafilä. Kurgaf baktı peñçereyä da bişey görmedi, o evlerdän hem o aaçlardan kaarä. Kurgaf istämedi inanmaa, ani iki afta geçti, da genä o çok vakıda braker ana tarafını.

Avtobusta, ondan kaarä, vardı taa bir kişi, yaşlı, giyimni andatra kalpaklan. Kurgaf tanıdıydı onu. O nezamansa brigadirdi sovhozda. Motor uuldadı, da avtobus yollandı gitmää, sarsarak çukurlarda. Köp-rü yanında avtobus durdu da ön kapudan girdi bir kambur dädu, gi-yimni kara dimilärlän hem eski abaylan. O usulunnan kaldırdı gözlerini da baktı, bakışı razgeldi andatra kalpaklıya. Däduunun suratında peyda oldu sevinmelik, tutunarak skemnelerin başlarından, dädu yaklaştı o adamın yanına.

- Ehe-hey! Mäli-aga, zdrasti!
- Drasti, drastı, bay Sandi!
- Nasıl işlär Mäli-aga?
- Aalaşmêêrim, pensiyadayım.

– Vah, vah, vah! Nasıl işledik biz, Mäli? Ama tä ban şindi gelerim bolnişadan. Babum benim hastalandı, çok yufkalanmış, iki kerä büün onu dolaştım.

- Ne okadar mı aşaaladı?
- Yufka, kardaşım, yufka...
- Doorulacak, kahırlanma.
- Allaa, bekim, onu acıyacak!

Kurgaf istär-istemäz işidirdi bu lafetmeyi da denedi, ani andatra kalpaklı diil kanaat bu buluşmaya. Gördü onun suratını hem nasıl o nesä mırıldandı burnusu altından. Dädu denämedi da ilerledi açmaa üreeni.

– Ey! Ama nasıl biz işledik senin brigadanda? Ban çok seni sayêrım, Mäli, nasıl yaşamak?

– İslää, islää...

– Bän sa büün iki kerä gittim babuya. O nasılsa pek yufkalanmış. Oturdum onun baş ucunda da susêrım. O bana deer: “İdin mi?” Bän cuvap ederim: “İdim”. Kendim sa bişey aazıma atmadım. Hiç ta istämeerim. Biz onnan islää yaşadık.

Bir kerä, açan taa diildik evli, geçirim onnarın evin yanından, bakêrım, tokatlara karşı durêr bir taliga, koşulu bir çift gök beygırlärlän. Yularlarında peşkir baalı. Gördüm bunu, kesildi bacaklarım, yaşlarım da çıktı. Avşamadan er kendimä bulamadım, sandım, ani kaybettim sevgilimi. Horuda buluştuynan, o bana deer, babum benim: “Sandi, sendän kaarä, kimseycää gitmeyecäm istär kessinnär”. Tölä şindi, dört duvar içindä yalnız kaldım.

Dädu kaldırdı kolunu da genä kolverdi onu. Sora sildi yaşlarını, sustu biraz, işidilärdi, nasıl o aar soluyêr. Avtobus içindä bet kokardı benzinä. Andatra kalpaklı ansızın sordu däduya:

– Sansın kızın var?

Dädu yannattı kafasını.

– Kızım Sibirä gitti. Evlendi orda da hiç gelmeer.

– E, Dani? Çocuun ne, gelmeer mi?

Dädu kaldırdı başını da dedi:

– Dani kapanda.

İşidildi, nasıl üfleer motor.

– A, a, a...

– Năbacan, açan ölä.

Avtobus durdu küü kenarında. Bırda vardı bitki duraa, ötää dooru avtobus stanţyayadan durmazdı. Dädu aar kalktı erindän.

– Kalın saalcaklan! – dedi o da, ilip, çıktı avtobustan. Taa kapu kapanmadıynan, Kurgaf işitti, nasıl ihtär ofladı da bundan neçinsä onun teni tikennendi. Avtobus geçti köprüdän da hızlandı. Şılacıklar kaldılar geerida, sanılırdı, ani onnar giderlär dipsizlää.

Kurgaf kalktı erindän, yaklaştı şöferin yanına. Durdu biraz, bakarak ileri, sora iildi da dedi şöferä: “Durgut!” Şofer annamadı.

– Durgut avtobusu, ba!

Şofer bastı mıyaa. Avtobus gıcır-gıcır kızakladı.

– Aç kapuyu!

Kapu açıldı.

– Nereyi sän, ba?

Dolayda yayılmıştı alaca kırlar. Gökta sessiz, suuk şıldardılar yıldızlar. Kurgaf aldı çemodanını, kaldırdı abasının yakasını da gitti nereyisa koyu karannaa.

Stepan Bulgar

1. Nezaman geldiymi Kyrgaf küüyä kasabadan?
 - a) İki gün geeri;
 - ä) Bir gün geeri;
 - b) İki afta geeri;
2. Ne yaptı Kurgaf evdä?
 - a) herbir işi
 - ä) kapandı günnän içeri
 - b) ne buyurdular , onu da yaptı
3. Nicä duuyardı kendisini Kurgaf?
 - a) küsülü;
 - ä) hasta hem yufka;
 - b) kaavi hem şen;
4. Ondan kaarä avtobusta vardı:
 - a) bir delikannı çocuk;
 - ä) bir delikannı kızçaaz;
 - b) bir yaşlı kişi andatra kalpaklan
5. Kim girdi üçüncü?
 - a) bir kambur dädu;
 - ä) bir ihtär babucuk;
 - b) bir 15 yaşında çocuk;
6. Neredän gelirdi dädu?
 - a) panayırdan;
 - ä) bolnişadan;
 - b) kasabadan;
7. Kimi dolaştı dädu?
 - a) unukasını;
 - ä) kızını;
 - b) babusunu;
8. Ne denedi Kurgaf, sesleyerek bu adamnarı?
 - a) ani andatra kalpaklı diil kanaat bu buluşmaya;

- ä) ani andatra kalpaklı tanımadı däduyu;
b) ani dädu isteer ona yardım etsinnär;
9. Ne getirdi aklısına dädu?
a) küçüklüünü;
ä) škola vakıdını;
b) gençliini;
10. Neredeydi dädunun kızı?
a) Sibirdä;
ä) dädunun yanında;
b) başka memlekettä;
11. Nedän tikennendi Kurgafın teni?
a) ihtärın bakışından;
ä) ihtärın oflamasından;
b) ihtärın eski rubalarından;
12. Ne düşündü yapmaa Kurgaf?
a) dönmää geeri evinä;
ä) diiştirmää işini;
b) gitmää däduyulan bolniçaya.

Okumak seslän

BİLGİ HEM RUH ZENGİNNİİ

Bilgi adamın gözlerini açêr. İnsan nekadar çok üürener, okadar çok biler, dunnedä, yaşamakta oluşları tanıyêr. Bilgi insannarı zengin yapêr ruh tarafından. Bilginin yardımınnan insan zanaat kendinä ediner. Agronomnar, traktorcular, soferlar, uçakçılar, kosmonavtlar hem taa çok başkaları en ilkin bilgi kabletilêr da sora butürlü speşialist oldular. Boşuna insan biri-birinä demeer: “Bilgidän zarar hiç yok, ama faydası pek çok”, “Eer istärseydin çok bilmää, läázım çok üürenmää”. Onuştan türlü kiyatlarla läázım dostlaşmaa, çalışmaa onnarı dikat okumaa, onnarda bilgi bulup, savaşmaa aklında tutmaa. Ozaman var nicä kabletmää ruh zenginini.

Kiyat – ruh nasaatıdır, bir evlat boyların öbürünä, bir ihtârın gençlerä akıl sımarmasını öbür nöbetçiyä, angısı erinä beklemää gelmiş. Kiyatları çok kerä sayêrlar nasıl bir programa insannarın gelän yaşamasına deyni.

Kim biler dooru kiyat okumaa, onnar benzeer bir yolcuya, angısı trendä uzak erä gider, da trenin pençeresindän bakarak, dünneyi üürener. En önemli – olmaa talanlı okuyucu! Okumakta annamaa, neyi hem ne için annadilêr, düşünmää oluşlar için, avtorun fikirleri için, koymaa kendini o oluşlar arasına, o durum erinä, angıları var bu kiyatta. Açan okuyucu olacak oluşlara, yazılmış duruma gözgärän, ozaman ona acılabacak avtorun, yazıcının büük hem geniş ruh zenginii.

DOORULUK

(Halk yaratması)

Adamın biri işlemiş, savaşmış, para toplamış, bir eni ev satın almış. Sora tutuner aulun içindä bir pınar kazsın. Kazırkan, bir bakır altın paraylan bulmuş.

– Lääzım, – demiş, – bu bakırı altın paraylan götüreyim o adama, ani evi sattı bana, zerä ban ödedim sade onu, ne vardı erin üstünda, ama ne bulunêr erin içindä, onnar ona düşer.

Nasıl düşünmüş, ölä da yapmış. Almış bakırı paraylan da gitmiş o adama, ani evi satmış ona.

– Aulda pınar kazdım, – demiş, – te bu bakırı altın paraylan buldum. O sana düşer, zerä ban ödedim sade ne vardı er üstünda. Buyur!

– Yok nasıl alayım! Paralar şansora senin, zerä ban sattım sana evi erinnän birerdä, – demiş öbürü.

– Ba al! Ba almayacam! – başlêêrlar çekişmää, kavga yapmaa.

Bir fikirli adamı yalvarêrlar dooruluk yapsın, onnarı uzlaştırsın. İhtâr savaşêr onnarı uzlaştırsın, parayı kardaş payı yapsınnar, ama başa sudu çıkaramêêr: biri verer, öbürü almêêr. Açan görer, ani uzlaşmak bişeyä çıkmêêr, fikirli adam sorêr:

– Var mı sizin uşaklarınız?

Biri demiş, ani var delikannı çocuu; öbürü demiş, ani var büyük kızı.

– Everin onnarı! – adam demiş. – Bakırı altın paraylan onnara verin!

Adamnar o saat uzlaşêrlar, uşaklarını evererlär, suvatu olêrlar, bakırı altın paraylan gençlerä vererlär.

CALTAY KÜÜYÜNÜN LEGENDASI

Gagauzların arasında türlü legendalar da (uydurmalar, çıkartmalar) gezerlär: kimi küülär için, pınarlar için, erlär için, kosmos işleri için h. b. Caltay için dä bir legenda uydurmuş gagauzlar, ama onun gerçek maanası da var.

Büünkü caltaylılar, çünkü, taa baştan yaşamışlar diil şindiki erindä, ama orada, näända büün bulunêr Çokrak küüsü (Tarutino taa soradaki adı).

Orada erlär çökmüş, çukurlu varmış. Bucak kırlarında o vakıtlar büü-

yärmış adam boyunca üüsek ispas otu (nagaralık), sürülär, hergelelär, koyunnar o nagaraların içindä yazı-kıştı otlarmışlar. O küüyün kenarında, bir derin çukurun dibindä, bir beş kurnalı çöşmä kurmuştu o gagauzlar, yaşayarak bucak tatarların arasında. Çok vakıt yolcular Çokraa panayıra gelärkän yada evä gidärkän o çöşmelerda serin tatlı su içärmişlär, malları sularmışlar. Şindi o çöşmelär tıkanmışlar.

Da tä, bir yılın o gagauzların hergeleleri nagaralık içindä otlayarak, bir büyük çıvgını yaamur çıkmış da o hergeleleri hep haydamış taa kaybelincä oradan uzak. Hergelelär dä kaybetmişlär onnarı. Da kal-kıp-kopmuş bütün insan hergeleleri aaramaa. Aaraya-aaraya o nagaralıkların içindä, yamaç, podiş, çayır aşıp, herersı yabannık... Çok gezmiş onnar, da uzakta bir derin kulak içindä, kuytuda, bulerlar o hayvannarı. İnsan annamış, neçin o hayvannar orada durgunmuşlar, ani o er pek uygunmuş yaşamaa deyni. Brakıp eski Çokrak erlerini, geçärlär hepsi eni erä yaşamaa. Adı Caltay (bekim, “Çoltau” – çöllük – boş üüsek er), olmalı tatarlar koymuştur..?

KOMRAT – GAGAUZİYANIN BAŞ KASABASIDIR

Komrat – Gagauziyanın baş kasabasıdır. Bu laf bizä taa fasıl geler, ama şansora ona sınaşêrız. O avtonomiyanın administrativ merkezi diil çoktan seçildi, 1995-ci yılda. Bölä üüsek status kasabaya deyni beklenmäz diildi – yuridik tarafında bu status sade kaavilendi.

Komrada Gagauziyanın baş kasabası deyärdilär taa XIX-cu

asirdä. Neylän o başka gagauz küülerindän başkalanardı? Bir eski dastan sesleyelim...

...Nezamansa büünkü Komradın erindä büyük beygir alış-verişleri olarmış. Arada-sırada beygir yarışmakları da gösterilärmislär. Bir kerä yarışmakta orada yaşayan bir zenginın beygiri ensemiş. Onun adıymış Kömür at (Kara beygir). Bu olayı anmaa deyni o zengin adam küüyün adını Komur at koymuş. Bilgiç adamnar deerlär, ki bu sade bir gözäl legendaymış. Bilgi tarafın bakışından kasabanın adı nogay senselenin “Kungrad” adından gelmiş. Ama nicä da olmasa, kasabada her zaman savaşmak ruhu vardı.

Nicä dä başka Bucak küülerindä, Komrat XIX-cu asiri çeketmesindä hızlı ilerlemäa başladı. Gür otlayacêklar kolaylık verärdilär hayvancılı kullanmaa; cömert topraktan zengin papşoy, darı hem başka terekä be-

reketi insan toplardı. Çok erleri meyvalıklar hem baalarlan kaplardılar, angılan büyük gelir saabilerä verärdilär.

Büün Komratta birkaç üürenmäk merkezi dä var: Komrat Devlet Universiteti, angısı oldu bir en meraklı olay bizim regionumuz için speşialistleri hazırlamaa deyni; üüredici köleci, neredä üüsek uurda kompetenşiyalı üüredicilär üç bölümä aşıadaki zanaatlarda studentleri üürederlär: başlankı klaslara deyni üüredicileri, uşak başçalarına deyni terbiyecileri hem muzıka işçilerini. 1995-96 yılda muzıka işçilerinin kolektivi 26 konşert türlü yortularda hem musaafirlär için gösterdilär. Bundan kaarä türlü oyun ansamblilerinä Moldova Respublikası kultura merkezi “Halk ansamblisi” adını verdi. Üüredici kolektivi bütün Moldovanın koleclerinnän bir uurda festivaldä pay aldı, neredä üüsek uurda kendi ustalımı şiir okumasında, oynunarda hem türkü çalmasında gösterdi. En bitkidä gala-konşerttä genä pay aldı.

Anılmış oldu bizim kasabamız resimcilerin da yaratmaları yardımınan. Gagauzların resimcilik temellerini birkaç resimci koydu, onnarın arasında Dimitri Savastin. Ayoglu Dimitrinin resim yapmakta kendi özellikleri var: o çalışır kendi geroyların ruh dünnesini göstereyin. Miha-il Arabacının resimleri taa çok tabiati hem avtorun duuma erini, yaşamasını göstererlär. Andrey Yuvarlaa da bizim tarafımızda bilerlär. Yontucu hem resimci Tanas Karaçoban bitki yıllarda birkaç önemli iş yaptı. Bütün dünnedä Petri Vlahın susakları hem ornamentleri bilinerlär.

Komrat kasabasında artık çok yıl çalışır muzey, neredä var unikal eksponatlar bizim tarafımızın istoriyası için. Hepsi komratlılar hem dolaylarda yaşayannar bilerlär komratlı Mariya Maruneviçi (Vasilioglu), o bir bilgiç insan, etnograf, “Gagauzların material kulturaşı” kiyadının avtoru.

Ama lääzım kasabanın istoriyasını ileri dooru aaraştırmaa.

Bizim baş kasabamızda çok istoriya olayı geçti: “Gagauz halkı”akıntısının 1-ci kurultayı 1989-cu yılda, mayın 21-ndä; türlü-türlü konferenşiyalar, halklararası organizaşıya azaların hem öndercilerin buluşmakları, angılan birkaç yıl sıravardı çalıştılar bizdä avtonomiya olsun.

Büün Komratta 27,2 bin insan yaşêr. Onnarın arasında 21,8 bin gagauz, 900 bulgar, 2,7 bin rus, 600 ukrain, 1200 da başka milletlär.

Kasabada 11 fabrika hem zavod var, 4 çiftçilik merkezi, 33 alış-veriş merkezi, 4 bank açıldı, bundan kaarä var 9 uşak başçası, neredä 1623 uşak terbiyeciler; 6 orta okul, neredä 4 961 uşak üürener, 311 üüredici işleer (225 üüredici üüsek okulu başardılar). Bir muzıka şkolası var, neredä 170 uşak kendi muzıka becermeklerini üüselderlär. Komratta 6 biblioteka çalışır, neredä 83 bin kiyat fondu var.

Bir poliklinika var, angısı bir gündä 1000 insan kabul eder bir bolniça 425 kişiyä deyni hem regionun diagnostika merkezi yapîlär.

(Halk yaratması)

ÇİZMELÄR

Evelki vakıtlarda, yaptırdıynan bir fistan yada ki başka bir ruba diktirdiynän, insan onu koruyarmış, nicä gözünü koruyarsın. Eni rubası yıllarlan asılı durarmış büük başta, sansın nicä bir ikona.

Kalkan Todi vakıdının birindä diktirer kendisinä bir çift çizmä. Diktirmää deyni bu ayak kaplarını, o çok vakıtta paracı toplamış. Ačan getirer evä çizmelerini, o kararlêr, ani onnarı pek koruyacak hem salt kliseyâ gitmää deyni giyecek. Bütün küü bilirmiş, ani o ölä dä yaparmış. Yollanarmış kliseyâ – nezaman yalnayak, nezaman da çarıklan, çizmeleri sä, sarılı, alarmış koltuuna. Etiştiynän kliseyâ, o, çikanp çarıklarını, giyärmış çizmelerini, ki insannar ona şaş-beş baksınnar.

Kalkan Todi çok kabardarmış kendini, ani varmış käämil çizmeleri. Toplandıynan insannarlan sokakta, hep sevärmış üünmää, ani çizmelerini taşıyacak çak on yıldan zeedä, ama hep tä onnarı eni tutacak. Yanbaşında olannar şaş-beş olarmışlar, nasıl var kolayı bir çift çizmeyi on yıldan zeedä kullanmaa! Da onnar meraklı sorarmışlar Kalkan Todiya, nicä bu işi o yapêr.

Birisi kişilerin arasından, angısına deyärmışlär Koltuk Ivan, karalamış: ya ban girişeyim da edeneyim bu çizmeleri. Da sorêr Todiya, ne paa tutturacak bu çizmelerini. Çekeder onnar, nicä geçirmiş, biri-birini soymaa da bitkidä satıcı olan demiş:

– Hadi, bän kayılım artık bu paaya.

Ačan döner o evä, çekeder annatmaa karısına, ani sattı çizmelerini. Karısı sorêr, kaçä onnarı verdi.

– Olmalı, san onnarı baaşladın! – bir sert seslän o demiş kocasına. Kalkan Todi diilmiş o adamnardan, angıları baaşlêrlar. Karısına o cuvaplêr:

– Bilersin, karı, ani bän harcımı çevirdim geeri?

Koltuk Vani bulamazmış ucunu sevinmesini.

– Ya bak, mari Mançi, – deer o karısına, – olmuş on yıldan zeedä taşıdı onnarı Kalkan Todi, ama onnar nicä eni dururlar!

Vani başlêr taşımaa çizmelerini, ama birkaç vakıttan sora esaplêr, ani onnar başlêrlar daalmaa: su kaçırarmışlar, tabannarı ayırılmışlar, üstleri çatlamışlar...

Dayanamêr Koltuk İvan da buluşêr Kalkan Todiylin, sorêr:

– Nasıl sän onnarı on yıldan zeedä taşıdın? Ta bendä onnar şindän sora daaldılar!

Çok düşünmedään, Kalkan Todi bölä cevap kıvradêr:

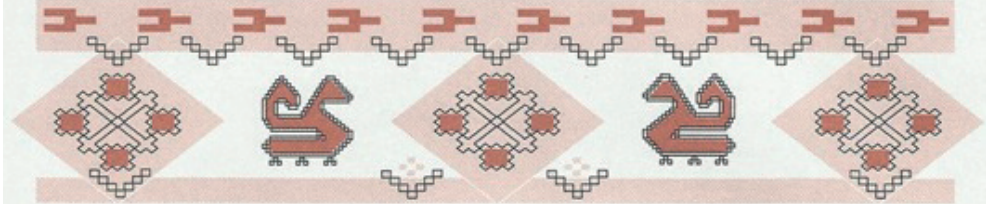
– E-e-e, becermeersin taşımaa, onnarı sade kliseyâ läüzim giymää!

Kalêr İvan kurulu.

Mina Kösä

Literatura okumakları

Folklor

Insanın ariflii, fikir keskinii görüner sözündä, yaratmalarında: bilmeycelerdä, masallarda, legendalarda, türkülerdä, söleyişlerdä, maanilerdä, cümbüşlerdä, porezennerdä, fıkralarda. Bu yaratmalara bir laflan deniler folklor. Herbir milletin var kendi folkloru. Ama gagauzların literaturası, nasıl başka halklarda da, çekeder folklordan. Çok asirlär, üzlärlän yıllar aazdan-aaza, ihtärlardan – gençlerä, bobalardan – oollara – geçmiş bu paalı sedef gibi gözäl halk yaratmaları.

Nasıl büünkü bilgi gösterer, pek derin evellerdän bizim dä dedelerimizin varmış kendi yazıları. Oguz milletleri, angılarından eski damarımız çeker kendini, taa zamannarda yazıyı kullanırmışlar. Orhon hem Enisey derelerin boyu kanaralarında çentili yazılar bizim dedelerimizin dilindäymişlär. Kimi şu yazıları şindi da bizim mezar taşlarında bulêrız. Sayılêr, bizim dä köklerimiz derin eskilää gider. Orta asirlerdä dä, nasıl gösterer istoriyä, gagauzların varmış kendi devleti hem olmalıydı yazıları da, ama karışmalıkta, dayma düüşlär arasında onnar unutulmuş. Folklordan annêêrız, ani kiyatçılık bizim millettä pek hatırlıymış, hem büyük havezmiş insan bilgiyä. Te nasıl sölenir bilmeycä: “ Acız toprak, kırk sarı yaprak, ya onu bilmeli, ya sabaadan ölmeli”. Bilmäk okadar çok läözümlüymüş, ani bilmemezlik yazıyı ölümä benzedilirmiş.

Beş-altıüz yıl geeri kimi milletlerin folklor yaratmaları başlamışlar kiyatlara da geçmää. Ama bizim Gagauz halkımızın folkloru başlêêr yazıya geçmää çok taa sora, neçinki gagauzça ofițial yazımız 1957-nci yıla kadar yokmuş. Buna bakmadaan, geçmiş asirin başlantısında, beki biraz taa ileri gagauz folklorunu da başlamışlar aaraştırmaa. Ne yazık, ki diil kendileri gagauzlar, ama yabancı milletlerin bilimcileri.

En ilkin derindän izlemiş gagauz folklorunu büyük rus etnografi V. Moşkov, gezmiş bizim Besarabiyalı gagauz küülerimizdä da ihtärlardan yazmış çok masallar, türkülär, bilmeycelär da tiparlamış onnarı irminci asirin başlantısında kiril bukvalarınnan.

Ama 1957-nci yılda gagauz halkın yazısız zamanı biter. İyül ayın 30-da kabulediler gagauz dilin alfabeti. Yazı kabuledilmesinnaän folklor işleri dä kazanêr kolaylık ilerlemää. 1961-inci yılda peydalanêr bir kiyat “Gagauz folkloru”. Bu ilk ayırı folklor kiyadını topladı hem düzdürdü

yazıcı – N. Baboglu. çok zaamet koydu gagauz folklorunu araştırmakta poet hem yazıcı D.Tanasoglu. İlk folklor örneklerini o verdi yazı peyda- lanmasınnan barabar basılan almanahta “ Bucaktan seslär “ (1959).

Kamberim, sana ne gelir?

(Gagauz halk êposu)

Üşüdüm, üşüdüm,
Daadan odun taşıdım
Oduñarımı çaldılar
Bana cürüm dedilər.
Cürümlükten bezdim
Derin kuyu kazdım...
Ani o er keçi?
Er keçi kazanda kaynar,
Kamber karşısında oynar.
Kamberim, sana ne gelir?
Kuyrucaama kuş gelir.
Tuttum kuşu uçurttum,
Edi deniz aşırıttım,
Gelirseydi Halip paşa
Sorarsaydı anatarı
Uz gitsin, uz çıksın,
Elä geçti – kız çıksın...
Ay beendi, kimi beendi?
Laaleyi, gülü beendi.
O izin etti kendi
Geçelim dokuz derä,
Dokuz derä, dokuz su.
Mayıl gün duusu olsun
Atlı, yayan varalım
Kendi kolay alalım,
Ortasını brakalım
Elim, elim üstünä
El olsun gelsin
Bir omuz ona versin,
Eki kula edensin,
Beline kemer koysun,
Kulaana küpä ursun.
Verirsa umut inan
Buyursun sana – aman,
Amandan da hatır olsun
Dolaya korku olsun
Yazık sizä bukadar

Sınırlarınız olsunar
Ak dünnäin ucunda
Denizlerin boyunda.
Yok orda ne uç, kenar,
Sade käämil adı var.
Adı, kökü kendindän
Diil o sarı, çinidän.
Kap kuşları uçurttum,
Edi deniz aşirtım.
Mavi sular donmadı,
Kuşlar uçtu, konmadı.
Eni soluk buyurduk,
Ne kaybettik, ne bulduk;
Hem sän taa yıldız oolum,
Oradan irak olun
Hem denizlen barabar...
Elä kalsın urumnar,
Kuşlu geniş sınırlar.
Gün duusu hem batılar
Taraflar alan, ulan.
Zitliktä var ıçıran,
Dokuz bin asker ölä
Çıktı kangaklı yola.
Ani kentin başları?
Deyin çıksın dışarı,
Er çıkmasalar gölä
Kaldılar zapa – elä
Ecelimsen – ecelim,
Bu dünnä bizä elim.
İki evim, bir canım,
Meşä taşı inanım...
Oduunnarımı çaldılar,
Eminerimi çeenner
Bana cürüm deyennär.
Kurtlar onu imesin,
Kabaat bana gelmesin.
Cürümlüktän bezdim,
Derin kuyu kazdım.
Ani o er keçi?
Er keçi yukarda oynar,
Masal kazanda kaynar...
Sizä ne masal gelir,
Kamberim onu bilir...

Yollar marak karannık
Ucu yok, ne çok varlık.
Buldum yolu, uz gittim,
Edi ay, bir güz gittim.
Kamberim, sana ne geldi?
Canıma korku geldi...
Uçtu, uçtu, kuş kondu,
Erlen gök arasında,
Dünneyin ortasında.
Mermer taşından direk,
Zamana paalı örnek.
Sözä sözdür –sızıntı,
Denizä göl – kırıntı...
Geçtimidir aazlardan,
Oldumudur hazlardan...
Ne sölendi – adı var,
Sölenmedi karalar.
Ne geldi naz kahırdan,
Betfa bizä yukardan,
Mavi göktän, yıldızdan,
Saklısı kara gölün
Sımarlaması Növün,
Göktän uzak yıldızdan
Yol da basılı tozdan...

Kamber – ім'я героя епосу (укр.), имя героя эпоса (рос.)
Cürüm – провинна, злочин (укр.), проступок, преступление (рос.)
Kemer – ремінь (укр.), ремень (рос.)
Kent – місто (укр.), город (рос.)
Iciran – рана (укр., рос.)
Kangaklı – вибоїста (укр.), ухабистая (рос.)
Zapa etmāk – призупинити (укр.), приостановить (рос.)
Ecel – доля (укр.), судьба (рос.)
Marak – темрява, морок (укр.), мрак (рос.)
Zitlik – суперечність (укр.), противоречие (рос.)

Dastan – o ölä bir halk yaratması, angısı aazdan aaza gelmiş bizä derin eskiliktän. Baştan, olmalı, dastanı çalarmış halk yaratıcıları – akınar bir muzıka instrumentin yardımınan. Uzun annatmakta varmış aslıylan masal işleri karışık.

“Garip Kamber” – gagauz halkın novella dastanı, “Aşık – Garib” dastanın bir variandı. Dastanı “Garip Kamber” gagauzlar getirmiş Bucaan Balkan erindän, açan diştirmişlär erlerini.

Ihtärlarin annatmalarına görä, bizim dedelär “Garip Kamberi” saatlan türkü gibi çalarmışlar.

Garip Kamber

(Dastanın parçası)

Çok yıllar o zamannardan geçmiş, çok su o yakıtlardan beeri derelerdä akmış ihtarların aazından işidilmiş, ki kurulmuş bu halk annatmaları taa evellär. Çalarmışlar onu bir kemeçä, kauş çalmasınnan barabar gençlerä deyni, nasaat gibi.

Nezamansa, neredäsä çoktan, pek çoktan yaşarmış bir padişaa, angısının büyük zenginnii varmış, ama o anılmış diil varlınnan, anılmış etişmiş çok gözül kızınnan. Er uzunda bola gözellik görülmemişti o vakıtlar. Kimisä söläärmiş, ani

o padişaaayın kızının güzelliinnän sade gün yarışarmış. Sabaalän kız, kalkıp, deyärmış; 'Gün, ya duu, ya ban duuarım senin erinä'. Başkaları annadarmış biri-birinä, ani bu kızın üzü açarmış, dolma içli gül gibi, ölä ani doyamazmışın ona bakmaa. Göz açık kızın bakışı insanın üreeni ateş içinä sokarmış. Kim işitmiş onun türkülerini, üreenä saalık kabletmiş; onun sesi durukmuş, nicä çöşmä suyun şırlıtısı, nicä kuşun uçması.

Kısmetinä mi, kahrına mı, varmış o padişaaayın bir da çıraa. O çırak gözäl hem gür kaavi bir olanmış, onun adı Garipmiş. Da te padişaaayın kızı hem o çırak beenmişlär biri-birini. Görüşärmişlär onnar göz-göza çöşma yanında. Padişaa sa istäärmiş vermää kızını başka padişaaayın bir zengin ooluna. Kız duymuş, ani onu istämeyeceklär vermää fukaara sevdasına, da düşünmüş bir şiretläa.

Bir gün kız gider çöşmeyä, üzünü-elini yıkayıp, serinnetmäa kendini. Çıkarıp altın bleziklerini, koyêr taş üstünä, bak bilirmiş, ani, çıraktan başka, oraya kimsey gelmeyecek, ondan başka, blezikleri kimsey almayacak. Peetlän bu iş için çalmamış te nasıl:

...tunuk-tunuk,
Sular akêr uluk-uluk,
Bän çöşmeyä vardıydım,
Elimi-üzümü uduydum,
Bleziklerimi çıkarıp,
Taş üstünä koyduydum.
İşidin aylar hem beylär,
Ne söleer Garip Kamber...

Kız üüsek pençeredän bakêr hem türküsündä çalêr, neetinä koyêr: "Kim benim bleziklerimi bulacek, ona bän, gelin olup, gidecäm". Açan bu haberi etiştirer padişaaayın kulaana, onun canı kahırlan hem büyük üfkäylan dolêr. Oturder kendi izmetçilerini, çıraklarını, beygirlerä da deer, çıkarıp-geçirsinnär Garibi onun padişaalından dışarı.

Geçer nekadar vakıt geçtisä, padişaa artık isteer kızını eversin o zengin olana. Kız koyêr bobasın önünä şart, ki gidecek o delikannıya, angısı çıkaracak damdan Gülgüilü beygiri. O beygirä sa yaklaşarmış şada bir çırak Garip. Etişmiş bu işlar padişaalın dışyanına, neredä bulunurmuş Kamber. Pinip atına, o, sınırları geçip, gelmiş kızın evinä, padişaaayın saraylarına. Padişaa sa düşünmüş, nicä karşılamaa çıraa. Yollêr iki babu yola otursunnar mezar boyunda da beklesinnär, nezaman o yoldan Kamber geçecek. Babular, görüp bayır tepesindä bir atlı, beygirin oyunundan tanıyêrlar: Garip geler. Yaklaşp babulara, Garip sorêr:

– Canabinnär, neçin aalêersınız?

– Te filan bir kız öldü, padişaaayın kızı, büün onun taman üçü olacak, – demiş babular da uzatmışlar Garibä kolivadan datsın. Koliva sa zihirliymiş. Alıp kolivadan, Garip aktarılar, babular sa, sevinip, alatle-erlar yola taa tez haberi padişaaaya götürmaa deyni. Geçmiş nekadar sa vakit, az mı, çok mu, geler o çırak kendinä, diişer yolcularlan rubalarını, giyer yırtık giyimnerini, yaklaşp kızın evinä, tokadın önündä duruklaner. Orada sa çok insan toplanmış, siirederlar, kim çıkaracak Gülgülü beygiri, kim alacak padişaaayın kızını. Kimsey yaklaşamazmış o beygirä, deyärmişlar bu çıraa: "Bekim sän çıkarabilecan şunu, denä istärsän kısmetini".

Çırak tä ozaman demiş: "Bän savaşacam çıkarmaa beygir, ama läüzim insannar çekinsinnär geeri, yapsinnar bir büyük alay, neçinki beygir var nicä, ürkünüp, hızlansın da insana zarar yapsın".

Açan yapêrlar bir büyük alay eri, çocuk girer dama, kız sa, elbetki, taman bunu beklaärmiş. Garip kavreer kapudan kızı da, "haydi!" deyip, üçer uzun yola. Okadar da onnarı insannar görer. Şu-bu deyinca, annayınca, ne oldu, toz da sener yolun üstünä.

Çok sora işidilmiş, ani insannar hem padişaa kendisi da sevinmişlar bu iki sevdalı gençlerin kısmetini.

Masal – meraklı çok büyük fantazyalı janrasıdır. Onnarda görüner halkın inancısı, ki ilik üsteleer fenalı, aslı enseer yalanı, haliz sevda, haliz dostluk herzman masallarda üstün çıkêrlar, ama ikiüzlülük, aldatmaklar, haylazlık, alt kalıp, düşerlär aşaa, yok olêrlar.

Halk masallarını var nicä pay etmää üç büyük bölümä:

- 1) hayvannar için,
- 2) yaşayış için,
- 3) büülü masalla.

Garga

(Gagauz halk masalı)

*Masal, masal maniki,
Tırnaa vardır oniki.
Onikinin yarısı,
Beş tilkinin derisi,
Kuancının arısı,
Saticının danası...*

Çünkü, bir vakıtlarda varmış, bir vakıtlarda da yokmuş, eer olmayaymış, söylenmeyeceymiş... Varmış bir kara garga, onun da ayaklarında diilmiş oniki, ama sade on tırnakmış. Da te bu garga gitmiş avlanmaa-tavlanmaa, ölecä küllüktä eşinärkän, batmış bacaana bir çalı. Savaşmış garga çıkarmaa çalışını, ama çıkaramamış da gitmiş, yalvarmış bir karıya- çıkarsın onun çalışını.

Almış o karı iineyi da, zar-zor çıkarıp, kurtarmış gargayı acıdan.

– Saa olasin, – demiş garga, – ama çalımı kaldırasın, bän onu gelecäm almaa.

– Kaldırayım, – demiş kan da koymuş çalıyı sergenä.

Ertesi günü karı yakarmış fırını ekmek pişirmää deyni, ama yakacaa etişmemiş, atmış fırına çalıyı da pişirmiş ekmeeni. Gelmiş garga:

– Ver benim çalıını!

– E, te ölä-bölä, – annatmış karı, – yakacaam etişmedi, ekmeklerim çii kalırdı, attım çalıyı da pişirdim ekmeklerimi.

– Bän bişey bilmeerim! – üfkelenmiş garga hem baarmış:

– Ya çalıyı, ya somunu!

Yok ne yapsın karı, vermiş somunu. Garga almış somunu da götürmüş bir adama, o adam da kardaşınnan, öküzlärlän taman aulunu sürärmişlär.

– Olur mu bän brakayım sizä benim somunumu da gideyim avlanmaa-tavlanmaa, dönüştä alırım onu, – demiş garga. Adam kayıl olmuş da koymuş somunu sergenä. Üülendä sofraya oturduynan, kardaşlara etişmemiş ekmek da imişlär garganın da somununu. Gelmiş garga da demiş:

– Verin somunu!

Adam pişmannı sölemiş:

– Te etişmedi ekmeemiz da harcadık senin da somununu.

– Bän bişey bilmeerim: ya somunu, ya öküzü! – baarmış garga.

Yok ne yapsın adam, verer koşudan öküzü sade kurtulsun gargadan.

Alêr garga öküzü da gider bir başka küüyä, danışêr bir çorbacıya:

– Bän gideerim avlanmaa-tavlanmaa, olmaz mı, çorbacı, brakayım sendä benim öküzümü, sora, gelip, alırım onu?

– Olur, necin olmasın, – demiş hiç bir da şüpesiz adam da kolvermiş garganın öküzünü kendi sırlık auluna.

Geçmiş birkaç vakıt, adam yapmış düün da sofrasında etişmemiş iinti, kesmişlür garganın da öküzünü. Ama taa düün bitmedään, etiştirmiş, gelmiş garga.

– Bey, – tüflanırmış adam, – oldu bir zorumuz da düünü başarmaa deyni kestik senin da malını, dayan birkaç gün, satın alıp, erinä verecez bir öküz.

– Bän bişey bilmeerim, – demiş garga, – bana şindi verin: “Ya öküzü, ya gelini!”

Düün kalmış yarım, ayırmışlar güveedän gelini da vermişlär gargaya.

Garga götürmüş gelini daaya, pindirmiş onu bir büyük aaca da oradan çalarmış:

Çalıyı verdim, somunu aldım,

”Gümbürdesin balaban, gümbürdesin”, – deyin!

Somunu verdim, öküzü aldım,

”Gümbürdesin balaban, gümbürdesin”, – deyin!

Öküzü verdim, gelini aldım,

”Gümbürdesin balaban, gümbürdesin”, – deyin!

Dayanamamış bu dooruluksuzlaa güvää, almış tüfaä, gitmiş daaya, da urup gargayı kurşuna, kurtarmış kendi gelinini.

KARDAŞLAR

(Gagauz halk masalı)

Bir vakıflar varmış, bir vakıflar yokmuş. Eer olmayaymış, sölenmeyeceymiş. Varmış iki kardaş. Yaşarmışlar onnar yannaşık, ama birtakım diilmişlär. Birisi zenginmiş, islää giinärmiş, sofrası doluymuş, ama uşakları yokmuş. Öbürü fukaaraymış dokuz uşaa varmış, da yoklukta yaşarmış.

Bir yılın çok kıtlık olmuş, fukaara başka bereketli yıllarda da zor çekärmiş, ama şimdi kıtlıkta ilkyazın heptän aç kalmış, imeelik hiç yokmuş. Uşakları paçasından tutulu gezärmışlär. Ne yapsın bu fukaara? Gider zengin batüsuna.

– Batü, ver bana bir-iki auç terekä: uşaklarım açlıktan ölerlär. Sendän kaarä, kim beni acıyacak? Te senin ambarların dolu terekäylän!

– Vereyim, – demiş batüsü, ama bir iş: çıkar kendinin bir gözünü.

– Allahım, neçin sana bu läüzüm? Ne fayda olacek sana, açan ban gözümü çıkaracam? Ban iki gözlün uşaklarımı bakameenm, ama birlün nasıl bakınacam?

– Yok bişey, – demiş zulüm zengin. – Vereyim sana ödünç hep okadar getirmeyecän, ama bän aulumdan bişeycik vermeirim ölä boşuna, baari iştediimi yap.

Çok düşünmüş fukaara, ne yapsın. Ama açan görmüş, ani bıçak dayanmış kemää, düşmüş kayıllaa – taa ii kalsın kör, ama uşaklarını kurtarsın. Da tä ölä kendi elinnän çıkarmış kendi gözünü.

– Te, kardaşım, – dêêr o batüsuna, – senin istediin oldu, ver uşaklarıma imeelik.

Zengin görmüş, ani kardaşının gözü halizdän çıkık da vermiş ona bir çuval terekä.

Uşaklar sormamışlar bobasına, neredän aldı imeelik, ama sormuşlar, neçin bir gözü yok...

Kıtlıkta sa bir çuval terekä dokuz cana – ne var, ne yok. Butakım çok geçmemiş, fukaaranın imeelii genä bitmiş, görünärmiş, ani yok ne yapmaa, genä gider zengin batüsuna yalvarmaa.

– Ne iş için geldin? – zevkli sormuş ona zengin batüsü.

– Genä geldim imeelik istemää. Diil mi kardaşın? Pek yalvaracam, ver taa bir çuval ekin da bekim etişirim ilkyaza, eni bereketä, – demiş kardaş.

– Çıkar öbür gözünü da, ozaman verecäm. Çıkarmasan, ekmek yok. Ya bak sän öbürünü getirmedi, genä gelmiş taa vereyim ona ödeksiz, – üfkelenmiş zengin.

– Sän batüysun, olur baaşlayasın da kıtlıkta açlık çekän hısımnan-na. Ne sevinmelik sana olacek, açan kardaşın kör kalacek?

– E-e, sän istemärsän, ozaman öl. Dedim sana, ani boşuna aulumdan bişeycik vermeirim.

– Nasıl bän yaşayacam, ba kardaş, kör karannıkta?

– Benim ne işim? Ama yok da ne çok düşünäsin, bir alay uşaan var, onnar seni edeyeceklär, – gülmää gibi alarak, demiş zengin kardaş.

Pek aar gelmiş fukaaraya bu laflar, ama taa da zormuş bakmaa açlıktan şişän uşaklarına. O çıkarmış öbür gözünü da. Batüsu verer taa bir çuval imeelik... Geçmeer çok vakit da çuval genä boşalêr.

Bu sıra fukaara batüsuna gitmemiş, üçüncü gözü yokmuş.

– Gidecäm öbür dünneyä dilenmää, – demiş o karısına, – sän da beni edeyecän. Ölä da yapmışlar. Gezärmişlär küüdän küüyä, evdän evä, dileneräk. Bir gün, bir panayırda kör dilenci karısını yollamış evä götürsün uşaklarına, ne toplanmış torbasında. Kendisi dä oturmuş bir taş üstündä, beklemää karısı evdän gelincä.

Da tä butakım oturarkan panayırın kenarında, taşın üstündä, adam işider ses:

– Bilsä bu zavalı, ani taşın altında, neredä o oturêr, var onun gözle rinä ilaç, kahır lanmayacak. Yanık küüyündä dä insannar susuz yanmayacaklar, bilselär, ani onnarın küüyünün meydanında var su sızıntısı... Sora bir aralık olmuş da o işitmiş taa bir ses: “Padişahın da kızı çoktan alışaceydi, biläydi, ani imdatı kendi yastının altında bulunêr...”

Taş üstündä oturan adam ötää dooru sesleyämemiş dolayın şamatasını. Kaldırmış taşı da bulmuş o büülü aydınnık otunu, yaalamış gözlerini da başlamış görmää iler kisindän dä taa islää. Gitmiş evä sarfoş gibi sevinmeliklän, karısı dä, karşı çıkıp, şaş-beş olup, sorêr:

– Sän nasıl yalnız geldin evä?

– Benim gözlerim başladılar görmää, – cuvap etmiş adam.

– Kim ilaçladı?

– Kendim, aydınnık otunnan! – demiş adam.

Pek sevinmişlär bu işä karısı hem uşakları.

– Şindi, – demiş adam karısına, – hazırla beni uzak yola.

Alêr o, ne läüzüm yola, da gidêr.

Gidêr, gidêr, gidêr, gidêr da etişêr Yanık küüyünä. Orada gösterer insannara, neredä kazınnar pınar. Onnar o saat, tutunup, taa adamın yanında kazêrlar pınarı da uurêrlär en büyük kaynacının üstünä.

– Saa olasin, allah adamı, – şükür ederlär ona sevineräk insannar. Sora, toplayıp, vererlär paalı baaşışlar, da adam gider ileri yoluna. Üç gün, üç gecä örüdüktän sora, dördüncüda etişmiş padişahın saraylarına, durgunmuş tokatların önündä. Padişahın bekçisi ona sorêr:

– Sana ne läüzüm, ba yolcu? Burada herbirinä olmaz durmaa.

– Kolverin beni içyanna, – deer adam. – Bän padişahın kızını alıştıracam.

– Hadi, sän baari sauş taa tez, cendem ol buradan. Belli, ani diilsin o alıştıricılardan. Burayı kaç türlü anılmış ilaççılar geldi, hiç birisi da bişey yapamadı, da sän mi alıştıracan?

– Ban alıştıracam, – çetin söleer adam.

Bildirerlür bu işi padişaha kendisinü. Te bölä-bölä, bir adam geldi.

– Kolverin, – izin eder padişah, – ne bilärsin, bekim, onun elindän imdat olur.

Girer yolcu saraylara, zengin donaklı içerlerä. Orada zavalı padişahın biricik kızı dokuz yıl olmuş yorgan-döşek yatêr. Bu yolcu adam alêr onun yastın altından nesä, suvazlêêr hastayı da kız taa erindä şenner, taa sora da biraz kalkêr da başlêêr gezmää.

Bütün padişahlık sevinmiş, yolcuya baaşlamışlar iki çıkı altın da o dönmüş evä. Tezdä kurtulmuş fukaaralıktan, giidirmiş uşaklarını, enidän yıkıp, düzdürmüş evini, yaşaarmış zengin batüsundan çok taa islää. Ama tamaa hem haseet batüsü, gördüynän bunnarı, çatlaarmış kiskançlıktan.

– Kördü – alıştı, fukaaraydı – zenginnedi, altınnan oynêêr, köpek, – sölenärmış o kendi-kendisinä, – ya, gidip tä, sorayım, neredän ona bu zenginnik geldi.

Ölä da yapmış, gitmiş kardaşına:

– Ey, kardaş, ya solä bana da, nasıl sän ölä tez zenginnedin?

– Tez mi? Az mı bän dilendim bulunca o altınını panayırlı!

– Ama neredä o altınını panayırlı?

– Te filan-fişman küüdä. Gidecän uz, sora bir çatırıktan sapacan saa tararafa, sora genä gidecän da uz altınını panayırlı üstünä uurayacan.

– Ama orada hepsinü mi altın vererlär? – sorêr zengin kardaş.

– Diil hepsinä, sade körlerä. Çıkar gözlerini, vereceklär sana da, ne kadar istäärsän. Bu laftan sora tamaa kardaş çıkarmış kendisinin ikisini da gözlerini, taa çok altın kazansın deyni. Almış karısını edekçi da gitmiş. Gezmiş çok panayırlarda, ama altın kimsey ona vermemiş. Ölä da gelmiş evinä altınsız hem dä kör.

KELCÄ-KÜLCÄ

*Masal, masal matladı,
Masal küpü çatladı...*

Bir vakıtlar varmış, bir vakit yokmuş. Eer olmayaymış, sölenmeyeceymiş.

Şindi, çünkü, varmış padişahın biricik kızı, ama ool-evladı yokmuş, da yokmuş kimä padişahlı braksın. Ama o biricik kızı da okadar gözälmiş, ani salt gün ona eşmiş. Kalktıynan sabaalän, yıkanıp, aynada bakındıynan, günü deyärmış: “Ya duu, ya duuarım!”. Bundan başka, padişahın kızı güzelliinä görü dä akıllıymış, esaphıymış, ani var bir laf, Allah onu gücendirmemiş.

Düşünmüş padişah, esaplamış kendi eli-ayaa tutarkan, eversin kızın da bulsun ona görä bir islää güvää. Bu iş için kolvermiş memleketä ölä bir haber, ani kim bulacak onun kızının lafına laf, o olacek padişaha güvää hem kabul edecek yarım padişahlı.

Bu haberi işitmişlär yırak dolaydan genç boyar delikannıları, aşırıdan padişah oolları hem dâ hepsi, kim dayanarmış fikirinâ padişah kızınnan laf yarıştırmāa. Da butakım pazarlar günnerindâ gelärmişlär kısmetlerini denemää – bekim, onnara düşür padişahın kızı gelin olsun hem yarım padişahlık, nasıl adanmış... Padişahın da kızı, Dünnä-Gözeli giyimni, düzülü oturarmış açık pençeredâ, yanından da geçärmişlär atlı delikannılar, ona laf katarak...

İşitmiş bu işleri zenginnär, boyarlar, ama işidilmiş bu gagauzluk tarafında da. Bir gagauzun varmış üç delikanni oolu. İkişi akıllıymış, ama en küçüü – Kelcä-Külcä, diilmiş pek akıllı. O bütün gün küllüktä oynarmış... Varmış o adamın iki dâ alaca beygircii, küçürükmişlür, ama onun çiftçiliini kotalarmışlar. Varmış onun bir dâ eşüü, angısmnan pek sevärmiş iilenmää, atlı gezmää küçük oolu, Kelcä-Külcä.

Bir gün gelmiş adamın oolları bobasına da annatmışlar, ani padişah haber kolvermiş, ki kızını everer, da istemişlär onnar da katılsınnar o Dünnä-Gözeliinnän laf yarıştırmāa.

– E-e-e, uşakların, pek yukarsını almışınız. Biz diiliz padişahlara eş. Boşuna umut kızıştırılmayın, baş koşamasmız siz o üüsek boyar, padişah delikannılanannan...

– Baka, biz çok umut etmeeriz, ama delikannıyız da isteeriz baari kısmetimizi deneyelim. Ne bir laf mı aalem gibi becerümeyecez söyleyelim. Diiliz biz dâ pek zabun fikirlilerdän. Ne bilärsin, taman bizä düşär kısmet, ama sana da bozar mı padişahlan svatu olasın?

– Denemää o var nasıl, – demiş bobaları, ama neredän alacınız ölä seçi giyim, islää beygir? Orayı gider bilersiniz nasıl zengin seirintilär, onnarda rubalar yalap-yalap eder, beygirleri bakılmış, besli: altın özen-gilär, korafılı çullar. Ama bizim beygirlerimiz onnarın yanında kaybeleceklür da kimsey sizi hiç görmeyecek. Bän deyecüm: taa ii vazgeçiniz bu boşuna iştän, olur taa üstünü kendinizi gülüntü da yapasınız.

Ama oollar uslanamazmışlar:

– Yok, boba, kolver bizi dü gidelim, baari görelim.

– Baka, bän dâ gidecäm! – deyivermiş Kelcä-Külcä dâ, ani açık aazlan seslürmiş batülerinin lafların.

– Sän baari sus, – demiş büyük batüsü, – orada akıllılar yok ne aarasın, ama senin gibi siirek fikirlilär, akına gülüntülük. Hem neredän sana da beygir alalım, bizdä onnar sade iki?

– Ban eşektä atlı gidecäm!

– A-ha, eşeklän gidärsän, traşla ysan dın, Padişahı sevindirecän! – gülmüş batüsü. – Seni orayı kimsey kolvermeyecek, ba ahmak.

– Ne isteersin bizi da mi gülüntü yapmaa? – demiş ortanca kardaş. – Git taa tez kendi küllük tepesinä oynamaa da burada kafa patlatma! – azarlamış onu.

– Bekim, padişahın kızı artık evlendi, ama siz burada kavga da taa kopuşturdunuz, – demiş boba çocuklarına.

– Yok, geçtii pazar çok atlı geçti yanımızdan, söledilär, ki kimsey padişah kızına laf bulamamış. Şindi bu pazar genä gidilecek hem taa sora da, her pazar, taa çıkınca padişahın kızının kısmeti! – demiş büyük ool da genä sormuş bobasına, kolversin onnan da.

– Sizin işiniz, – kayıl olmuş adam, – görerim, ani isteersiniz. Gidin ozaman, siz da denäyin kısmetinizi.

O cumertcsi tutunêrlar bu adamın oolları, kaşyıp-paklêrlar beygirleri, islää doyrêrlar onnarı. Ama Kelcä-Kalcü hep küllüktä oynayarmış eski adetinä görü. Ertesi günü pazarmış. Batüları kaltakleerlar beygirleri, koyêrlar eni kantırmaları yalabık pirinçlêrlän, kendileri dä giyerlär eni rubalrını da hazırlanêrlar gitmää. Bir da Kelcä-Külcä da çıkmış küllüktän da pinmiş eşää. Hazırmış o da yola...

– İn o eşektün! – izin etmiş büyük batüsü, – zerä te bu kamçıylan şindicik onaracam seni!

– I-ı-ı-ı-ı! İnmeyecäm, – yamularmış Külcä, – ban dä gidecäm padişahın kızına laf bulmaa...

– Sän heptän mi akıldan çelindin? Sauş, görmeyim seni önümüzda! – demiş büyük batüsü.

– Brak, – demiş öbür kardaşı, – kenara çıktıynan, biz onu islüü tokuçlayacez, da o kendisi geeri dönecek.

Çikêr iki kardaş auldan, atlı gidärmişlär. Kelcä-Külcä dü yıraktan gelärmiş onnarın ardlarına. Birkaç kerä baarmışlar, ki dönsün geeri, ama anğı deliyä sän annadacan? O hiç seslemääzmiş. Gidä-gidä, uuramışlar bir baltalaa. Geçärkän, Kelcä-Külcä bulmuş sazlar içindä bir yımırta da başlamış baarmaa:

– Batülar, batülar! Ya bän bir yımırta buldum!

– Näbacan o yaban kuş yımirtasını, o çilk, olmalı? – sormuş batüsü. – Sıbit onu da dön geeri!

– Sıbitmayacam, o benim kısmetim, – demiş Kelcä-Külcä da koymuş koynusuna, geeri dä dönmemiş. Giderlär, taa biraz nekadar gittiseydilär, Kelcä-Külcä genä:

– Batülar, batülar, ya durun, bakın, bän naşey buldum!

– Dönerlär ona, baksalar – bir küflü alka bulmuş.

– Näbacan onu, ba ahmak? Sıbit çabuk da dön geeri!

– Sıbitmayacam, – demiş da koymuş alkayı da koynusuna.

– Sän taa inatlanacan mı? – sormuş büyük batüsü. – Bizi taa yolumuzdan cevirecän mi? Şindi hemen dönäsin geeri evä, arkanı göreyim, – demiş dä birkaç ta kamçı çekmiş Kelcä-Külcenin omuzlarına... Sora pinmişlär beygirlerine da koşarak gitmişlär ileri... Kalmış Kelcä-Külcä aalayarak, ama biraz uslandıktan sora pinmiş eşää dä “hu”! Genä ardlarına...

Açan etişmişlär orayı, e-he-he-he-e-e! Ne çullu, pirinçli beygırlär, negözäl giyimni delikannılar, boyar-padişah oolları varmış! Hepsi dizili duralmışlar padişahın kızınnan, görüşüp, lafına laf bulmaa. Kelcä-Kül-

cenin dâ batûları dizilmişler en geeriyâ, ama onların ardına Kelcâ-Külcâ dâ dizilmiş. Batûları, onu görüncâ, pek üfkelenmişler, ama aalem arasında istemââzmişler gösterebilirler, ani bu ahmak onların kardaşı da brakmışlar, ne yaparsa yapsın.

Çıkmış padişahın kızı pençeresinâ giimni, düzülü hem ölä gözâl, ani günâ deyârmış: “Ya duu, ya duualın!” Da te izin olmuş başlasınar geçmää. Geçârmış padişaa ooları, zengin delikannılar, ama kızın yanında dilleri tutularmış – hiç birisi dâ onun soruşlarına cevap edemääzmiş. Geçmiş Kelcâ-Külcenin dâ batûları, ama onnar da, nasıl başkaları, boşuna. Padişahın kızı onların hiç sansın görmemiş tâ.

Bitkidâ karauullar sormuşlar, kolversinnâr mi bu erifi dâ eşeklân, osa kuusunnar mı onu buradan? Padişahın kızı da, bezbollahi, gülmää istemiş dâ gözetmiş kolversinnâr bir da ahmak...

– Sän dâ ne uzun kulaklıylan gelmişin? – sormuş kız Kelcâ-Külceyâ, etiştinyân yanına.

– Ne var bu malda? – demiş Kelcâ-Külcâ? – Onda bir Allah gezinmiş, bir dâ padişahın güveesinâ izin etmiş.

– Ama sän diilsin padişahın güveesi, e?

– Olacam! – demiş Kelcâ-Külcâ onun bu lafına.

Dünnâ-Gözeli bir gülüş koparmış, hiç duruklanamaazmış, sora uslanmış da sormuş:

– E, taa ne söyleycân?

– Getirdim sana bir yımırta baaşış...

– Neredâ o? – sormuş kız.

– Te koynumda, – demiş çocuk, – da, çıkarıp, göstermiş.

– Nâbacan şindi onu? – sormuş genâ kız.

– Pişirecâm koorda.

Padişahın kızı susarmış. Ama, bir türlü kurtulsun bu eriftân deyni, demiş:

– O yımırta koorda patlayacak, ba ahmak!

– Bendâ var, o patlamasın deyni, bir alka! – demiş Kelcâ-Külcâ da koymuş, kızın önünâ küflü alkayı.

– Helâ bak sän, – demiş kız yanında duran izmetçilerinâ. – Bu küllü kalpaklı akıllı da çıkacak...

– Benim anterim dâ küllü! – demiş Kelcâ-Külcâ da, çıkarıp, silkmış anterisini. Doz-dolay küllün dolmuş. Kız ansırmış da enidân gülmüş bütün ürektan...

– Oldu! – demişler bir sestâ izmetçiler, – senin laflarına sadece bu erif uygun laf buldu. O da olacak senin kısmetin, ölä bobandan izin.

Yokmuş nâpsın padişahın kızı, çıkarêr da verer Kelcâ-Külceyâ nişan üzünü. O piner eşeenâ da gider evâ. Yolda kimsey bişey bilmesin deyni, o baalamış parmaanı, angısındaymış altın üzük. Evdâ batûları anadarmışlar, nelâr görmüşler, nekadar gözâlmış padişahın kızı hem ani kimsey onun lafına laf bulamamış.

– Öbür pazara genä gidecez, – demiş delikannılar.
– Yok, – kayıl olmamış bobası, – bän sizä dedim, ani gitmeyäsiniz. Te gördünüz, ani boşuna! Brakın, başka kaybetmeyin vakıdı. Dünnä-Gözeli diil bizim için...

– Beki dä bizim için! – susmasın deyni, koymuş Kelcä-Külcä dä bir laf.
– Sus baari sän, ba ahmak, – takılmış ona batuları, – senin beterinä baka bizi dä kolvermeer gidelim kısmet denemää...
– Neçin parmaan baalı? – sormuş bobası.
– Kestim küllüktä, – cuvap etmiş Kelcä-Külcä.
– Ölä dä lääzım sana! – zevklenmiş batuları, – bekim, doyersın o küllerdü eşinmää.

Avşamneyını yatmışlar uyumaa. Kelcä-Külcä hep kümbet üstündü uyuyarmış.

Süündürmüşlər şafkı, ama Kelcä-Külcä dayanamaazmış, çözüp parmaanı, bakarmış altın üzää, içersi dä aydınnanarmış. Bobası sormuş:

– Näbersın sän orada?
– Bişeycik, – deyürmiş Kelcä-Külcä da baalaarmış parmaanda üzüü. Baaladı gibi, içersinä karannık çökärmış, sora genä çözürmüş – içersi aydınnanarmış.

– Nasıl bişeycik? – sormuş büyük batüsü. – Baka, bu ahmak, allele, sirnikleri yakêr, şaşkın, şindi bizim evi dä tutuşturacak! Taa yakacan mı sün o sirnikleri, ba zulüm? – sormuş batüsü dä, kalkıp, birkaç muşta basmış Kelcä-Külcenin boşlarına. Öleliklün dä onu uslandırmış.

Ertesi günü küü içindä peydalanmış atlı silâhlı asker çeteleri – padişahın adamnarı aaraarmışlar bir küllü kalpaklıyı...

– İştittik bu küüdä yaşaarmış o erif, ani padişahın kızının lafına laf bulmuş, çıksın meydana eşäännän, görelim, tanıyalım, da padişah ona kızını verecek. O padişaha güvää olacek hem da yarım padişahlık kabul edecek! – baararmış habercilär, gezeräk sokaklarda.

Kelcä-Külcenin büyük batüsü, kapıp, giümiş kardaşının kalpaanı, pinmiş eşää dä, koşarak yollanmış meydana. Ama Kelcä-Külcä dü yalnayak, ne kaçabilärsä gitmiş batüsünün ardına.

– Sän mi padişahın kızının lafına laf buldun? – sormuş kılıçlı-süngülü askercilür.

– Bän zer, kim başka? – kabarık cuvap etmiş büyük batüsü. Ama Kelcä-Külcä dü oradan baarmış:

– Batü, ver kalpaamı, va, üşüdü kulaklarım!
– Ne bu kalpak diil mi senin? – sormuş askercilür.
– Benim, benim, – deyürmiş batüsü. – O – ahmak, bakmayın ona! – Sora, uurlayıp askercilerin gözünä, birkaç tepmä bacaannan urmuş kardaşına, dişlerin arasından süzerük:

– Cendem ol buradan taa tez, sünepä, zerä evä gittiynän, kemiklerini dü senin ezeçäm!

– Ne verdin sän padişahın kızına? – sormuş askercilür.

– Bişey vermedim, – demiş batüsu.
– Bän bir yımıtıra verdim, bir yımıtıra verdim! – baarmış Kelcä-Külcä.
– Sus ta, yok ol buradan, dedim sana, ba lekä, – üfkelenmiş batüsu da urmuş Kelcä-Külcenin boşuna taa bir tepmä.
– Sora, kız ansırdıynan, ne dedin? – genä sormuş padişahın yollanmışları.
– Hayır olsun, Dünnä-Gözeli! – dedim... Sölemiş ölä, sevineräk, büyük batüsu, sanarak, ani bu sıra razgeldirdi cuvabını. Ama Kelcä-Külcä oradan:
– Diil, bän anterimi silktim da, kız ansırdıynan, hiç bişey demedim, sade pek şen güldürdüm onu...
Başlamış nesä şüpelemäa padişahın askercileri, görmüşlär, ani halizdün kalpak ta başında diil o büyük kardaşın.
– Ne o kalpak sana küçük mü, neçin sade tependä durêr? – sormuş askercinin birisi.
– O aldı benim kalpaamı! – demiş Kelcä-Külcä.
– Na kalpaanı da git evä, ba! – sıbtmış batüsu kalpaa da sanmış beki kurtulur, ama bu da yardım etmemiş.
– Padişahın kızı verdi mi sana nişan üzüünü? – koymuş askercilär en zor soruşu.
– Gık-mık... – susarmış yalancı, yokmuş, ne sölesin.
– Verdi, verdi! – demiş oradan Kelcä-Külcä da çözmüş parmaanı.
– Sän olacan padişaha güvää, – demiş askercilär, açan görmüşlär altın üzüü.
Tez giidirerlär onu cat-eni rubalara, ani hazırmışlar padişahın güvesi için makazdan kesilmä, pindirerlär onu faytona da yollanêrlar dooru padişahın küleli seraylarına, ama yalancıya, alıp bir tarafa, çekerlär lobudu taa eşek sudan gelincä.
Bu arada kırnak düün için hazır seraylarda Kelcä-Külcä kara rubalarlan hem biyaz gölmeklän güvää yannaşmış gelinä, Dünnä-Gözelinä. Gördüm, gelärdilär steonozluktan...
Düün tuttu üç gün, üç gecä. Beni da çaardılar, herbir çeşit mancalardan idim hem evä dä verdilär bir çanak keş-keş mancası, ama bän, girärkän bizim küü içinä, çıkmasın mı bana karşı kenarda yaşayan Çorlan Tanas.
– Ver bana o mancaayı!
– Nasıl ölä vereceymişim? – sordum. – Bän onu uşaklara dadımnık getirerim padişahın kızının düünündän, yok ol taa tez karşımdan...
Ama – Çorlan Tanas – bir kıskanç hem cangaza adam, hıstırdı bana köpekleri. Beş taanä hayta beni sardılar, dedim, iyeceklär! Saldım çanaklan köpää da razgeldim Tanasın bacaana. Da tä ozamandan beeri büün dä topal gezer hem adı da kaldı Topal Tanas.

DELICÄ

(Gagauz halk masalı)

Şindi, çünkü, varmış bir vakitlarda, bir vakıtta da yokmuş, üç kardaş. İkişi akıllıymış, üçüncüsü biraz taa az akıllıymış, da adını Delicä koymuşlar. Bu kardaşların anası taa kendisinin saalında, eli-ayaa tutarkan, paylaşmış kardaşlara aulu üç paya. Delicenin payı düşmüş en kenara. Batüları işläärmişlär paylarını, ama Delicä hep küllüktä oynaarmış da onun aulu kelemä kalırmış, orada belädän ot büüyürmüş. Da te, açan geler sıra, nasıl bu yaşamakta olêr, biter anasının günneri, da onu saalık brakêr. Kalmış aulda bir üç yıllık dana, da kardaşların arasında onun beterinä çeketmiş büyük kavga. Büyük batüları deyärmiş:

– Mamu bana braktı danayı!

– Yok, bana braktı!– deyärmiş ortancısı. Ama Delicä da susmaazmış.

– Bän en küçük,– deyärmiş o, – bana kaldı dana.

Çekişerlär onnar ölä birkaç gün da, açan görerlär, ani annaşmak yok, düşerlär kayıllaa, çıkarsınnar danayı kıra, da oradan kolversinnür – gelsin evä. Kimin auluna dana girecek, onun olacak.

Ölä da yapmışlar.

Dana geler, geler da uz Delicenin auluna girer, neçinki orada varmış çok eşillik otlamaa.

– Baksan Delicedä kısmeti! – tühlanırmışlar batüları. Ama yok näpsinnar. Öläymiş annaşmak.

Ertesi günü Delicä çatılêr Danayı da toparlanêr, näänısa gidärmiş. Batüları sorêrlar:

– Sän nereyâ götürersin o danayı, ba, Delicä?

– Satmaa, nereyâ, te mamunun kırkı yaklaşêr birkaç gümüş läázım olacak. Satacam da hazır paramız bulunsun.

– Bey, näbersin sän, dur, olmaz satmaa,– deyärmiş batüları. – Anadan-bobadan bir gözäl mal kaldı, onu da satarsan, aalemdän ayıp, üçümüzda da bişey başka aullanımızda olmayacak.

– Yok, satacam, o benim işim. Mal benim, ne isteerim, onu da yapêrım.

– Satma ba, olmaz!.. Ama Deliceyâ ne annadacan?

– Hıı-ı, ho-o-oy! – baarak, başlamış Delicä danayı sokaa aydamaa.

– Şindi yok paasına verecektir! – demiş büyük batüsü.

– Ey, Delicä, – baarmış ardından öbür batüsü, – sakın, baari ucuz vermä!

– Korkmayın, ne bän deliyim, yok paasına vereyim gözelim tuyan danayı, – demiş Delicä da gitmiş. Da te ölä gidärmiş danaylan edeendä, ama kendisi da bilmääzmiş, nereyâ gider. Yolda çıkêr bir büyük bora, başlêr yaamur damnaştırmaa.

Delicä duruklaner bir büyük dallı aacın kuytusunda. Baalamış danayı aaca da bekläärmış yaamur geçsin... Lüzgär sa, git-gidä, hep taa hızlanarmış, aç sallanarmış, kökündä da nesä fasıl-fasıl gıcırdaarmış:

– G1-1-1-1-ırtı, g1-1-1-1-ırtı!

Delicä bunu işidincä, başlêêr açlan lafetmaa:

– Naşey, naşey? – sorarmış aaca. – Sän danayı mı isteersin satın almaa?

Aaç genä:

– G1-1-1-1-ırtı!

– Kaç, kırk mı? Olur, satenm, ama yok paasına vermäm, delirmediydim.

– G1-1-1-1-ırtı!

– Kaç, kırk mı? Yok, kırk-mırk, bän bilmäm, ver otuz da al danayı.

Aacın gırcıdaması genä işidilirmiş:

– G1-1-1-1-ırtı!

– Kırk-kırk, gözelin danayı ver ona kırka. Dedim sana ver otuz, ama o – hep kırk da kırk, – üfkelenmiş Delicä. Şindi bän sana gösterecäm, nasıl yok paasına bir dana almaa!

Gider, alêr bir nacak hem hırletı da başlêêr acı köklemää, kazêr bir taban, kazêr iki... üçüncüdä çıkarêr bir çölmek altın.

– Otuz istemääzdin vermää, – demiş Delicä, – te şindi bir çölmek altın verdin, saa ol, brakêrım köklämeyecäm!

Çözüp, kolverer danayı gitsin, näanı gidärsä, kendi da, alıp çölmää, kaçarak evä yollanêr. Yolda sölenirmiş: “Ucuz vereceymişim. Diilim bän o hasetmiş ahmaklardan...”

Geldiynän evä, batuları sormuşlar:

– Näändan aldın o altırman, ba Delicä?

– Danayı sattım.

– Da ne bir çölmek altına mı verdin?

– Bir çölmek altına zer, açan taa az vermedilər.

– Delicä, ama kısmetli, – genä gıpta etmiş batuları.

– Ama hep okadar biz, aldadıp, alacez ondan o altınan.

Delicä sa gecä-gündüz hep çölmek elindä gezärmış. Küllüktä altınan, devirip çölmektän, karıştırmış küllärlän, sora toplarmış genä çölmää. Onu görän deyärmış: ”Bu pak deli!”

Bir avşam onnarın komşusu bakêr pençeredän da görer küllüktä Deliceyi, sanmış, o ateşlän oynêêr, da baarmış:

– Ey, ahmak, sän etecek oldu eştin o küllüü, zerä şindi bir yangın yapacan da bütünnä küüyü yakacan!

Delicä sa sansın hiç işitmääzmiş, genä altınarı, daadıp-toplarmış...

– Bän sana demedim mi, baari gecä cendem ol o küllüktän, kendin da yanacan, bizi da yakacan, ba şaş! – baarmış ona komşusu da çıkmış bir sopaylan, ama etiştirämemiş, Delicä kaçmış. Sora Delicä edinmiş kendisinä bir eşek da onunnan başlamış oynamaa, küllüü bir çala brakmış.

Gelmiş sıra anasının kırkını yapmaa. Batuları çaarmışlar Deliceyi da annaşmaa.

Büük batüsu demiş:

– Mamu bizä üçümüzä dä bir. Hadi, koyalım el, eldän da yapalım mamunun kırkını, ölä, nasıl düşer, utanmayalım aalemdän. Lääzım alalım bir sofrä, çanak, kaşık hem taa nelär lääzım da verelim, nicä sırası, ani öbür dünnedä mamunun önündä bulunsunnar.

– Ban gidecäm panayıra sofrä, çanak almaa! – çıkıvermiş aradan Delicä. – Bendä var altın hem koşacaam da var-eşek, kotigam da var, dolduracam bir kotiga çanak, çölmek.

– Git sän, – kayıl olêr batüları. – Ama diil lääzım bir kotiga, al otuz-kırk çanak okadar da kaşık, bir sofrä, birkaç tuzluk, da etecek. Biz da hazırlayacez sofraya iintileri.

Ertesi günü Delicä koşêr eşää kotigasına, da “däş-çüş, däş-çüş” gider panayıra. Doldurêr kotigayı çanaklan, üstünä da koyêr bir sofrä da toparlanêr evä. Ama yolda Delicä, kuşkulanmış, sesirgenmiş – kotigada çanaklar tıngırdaarmışlar:

– Tıkır-tıkır-tıkır, tıkır-tıkır-tıkır...!

– Naşey, našey, našey? – şüpele sorarmış Delicä. Ya, siz brakın baarışmayı, zerä şindicik uslandıracam!

– Yılma aşaa dooru kotigadan sofrä kaymış erä. Delicä iner taligasından, ama almamış sofrayı koysun taligaya, lafedärmış onunnan:

– Sän ne taligada çekinmää mi bıktın? İsteersin yayan mı gitmää evä? Açan isteersin, senin için. Git yayan, ayacıklann var, – demiş o da brakmış yarım yolda epiz-eni sofrayı. Kendisi pinmiş taligaya, kamçılammış eşää. Ama çanaklar taligada genä:

– Tıngır-tıngır-tıngır, tıngır-tıngır! Delicä da, gittikça, taa pek üfkelenärmış, onnara dönüp-dönüp, baarırmmış:

– Susun, dedim sizä, annamazlar, etecek oldu baarıştınız!

Ama tıngırtı yılmaya aşaa dooru taa da pek hızlanarmış.

– A-ha, – demiş Delicä, – siz benim yınadıma baarışêrsınız, şindi baarışêrsınız erdä!

O iner taligadan da hepsini çanakları birêr-birêr urer erä hem tekerlää.

– Na sana da baarış! Na sana, na sana!

– Yolun üstü sade çanak parçasınnan dolmuş. Sora gelmiş evä boş el-län.

– Näända sofrä? – sormuş büük batüsu.

– Geeridän geler.

– Nasıl sofrä kendisi geleceymiş, ne o diri can mı, našey?

– Kendisi istedi! Taligadan atladı, durer yol üstündä, isteer yayan gel-nrn. Bän da dedim: “isteersin, var ayakların, gel yayan”.

– Tfu! deer batüsu, – keşki da, yollamayaydık biz bu Deliceyi panayıra. Yaarına mamunun kırkına insannar gelecek, ne verecez onnara?

– Yaarınadan sofrä gelecek, – uslu cuvap etmiş Delicä.

– E, çanaklar neredä? – sormuş batüsu.

– Çanaklarlan iş bet, – demiş Delicä, – yapacez mamunun kırkını çanaksız, bän onnarı kırdım.

– Neçin, ba ahmak, bobadan-dededän bir adet kalmış, onu da mı basalım? – sormuş üfkeli küçük batüsu. – Neçin kırdın çanakları?

– Neçin? Çanak mı onnar, hepsi zulüm. Giriştilär yolda baarişmaa, nicä gargalar. Bän dedim sussunnar, onnar genä gürültü kaldırdılar, benim yınadima yaptılar. Ban yalvardım iliklän: “Brakın, susun, tangır-damayın”, – onnar genä uslanmadılar. Dayanılır mı bölä işä? İndim, sordum yok tıngırtı. “Aha, susêrsınız?” – düşündüm. Aldım da birär-birär hepsini tekerlää urdum, üürensinnar yınatlık yapmaa.

– Brak bu deliylän, yok ne annaşmaa, – dedi büyük batüsu. O yolladı küçük kardaşını panayıra, sımarladı, alsın, ne lääzım, da mamusunun kırkını yapsınnar birkaç gün taa sora.

Söledim sizä bunu,
Buydur masalın sonu.
Delicä da Delicä,
Masallara iilencä,
Aklı açan gelecek,
Masaldan o gidecek.

CÜCÄ TODUR

(Gagauz halk masalı)

*Estek-pestek,
Topal eşää köstek.
Kim beni sesleyecek –
O bana-aga,
Kim seslämeyecek,
Ona damga.*

Zaman zamandaykan, saman çuvaldaykan, çuval tavandaykan, dädu delikannıykan, ban sallangaçtaykan, bobam taa dünnedä yokmuş, anam da yollanmış Alaca Manastıra. Uz gitmiş, düz gitmiş, altı ay-bir güz gitmiş, kafä-tütün içeräk, laalä-zümbül biçeräk. Etişmiş haydut çöşmesinä, oturmuş dinnenmää. Gelmiş aklısına bir masal, annattı bana onu, angısını bän da unuttuydum da şindi tä aklıma geldi.

Varmış bir däduylan bir babu. Yaşarmışlar bir üstü suvalı bordeyciktä, angısının bacasında leleklär yuva yaparmışlar da her yılın lelecik çıkararmışlar.

Varmış onnarda iki öküz – biri topal, birisi da kör, bir da çöl tarlaları varmış, ani iki yılda bir kerä bereket verärmış. Sadece onnarın uşakları yokmuş, da bu iş onnarı pek gücendirärmış.

– Babu, – demiş dädu, – gidecäm bän büün darıyı ekmää, bekim bu yıl bizim tarla bereket verär.

– Näänı gidecän aç, içerdä hiç bir da kuruntumuz baari yok. Git ilkin tut birkaç balık da yapayım imää, sora gidärsin kıra.

Alêr dädu süzmesini da gider Kirez-gölünä. Atêr aayı su içinä – çıkarêr birkaç kızıl-kanat balıcaa. Atêr taa bir kerä... Baksa... Süzmä

içindä tepiner bir küçücük çocuk. Boyu bir karışmış, bıyıkları iki karış, ayaklarında – sargıylan çarıkak.

– Zamaneersın, bobam! – selâm vermiş çocukak.

– Hayır, olsun, oolun! Sän kimsin hem kiminsin? – sorêr dâdu.

– Bän hakna senin oolun. Bän taş üstünda, gölün dibindä, oturardım da hep bekläârdim, çıkarsın beni oradan birkimsey da götürsün sizä. Pek çok bekledim, bıyıklarım artık bendän uzun büüdülär. Açan gördüm senin süzmeni, atladım onun içinä da dedim, çıkıp, bakayım, ne var aydınnık dünnedä. Hadi, şindi götür beni evä, zerä ban yolu bilmee-rim.

Koyêr dâdu çocuca balıklarlan bilä torbaya da yollanêr evä. Babu görüncü uşacı, dili tutulmuş sevinmeliktän.

– Ha, sän benim uşacım! Hadi, buyur içeri, oolum. Senin artık bıyıkların da büümüş, benzeersin bizim uzak dedemizä Bıyıklı Todura, senin da adını Todur koyalım.

– Koyalım, – kayıl olmuş dâdu da çok sevinmeliklün suvazlamış onun başım, sora da gitmiş kıra darı ekräâ. Üülen üstü Cücä Todur götürmüş dâduya kıra balık çorbası. Dâdu durgutmuş öküzleri da oturmuş ekmek imaü. Ama Todur tutunmuş iş yapmaa. Girmiş kör öküzün kulaana da bir keskin seslän baarmış:

– Ça, Martin! Hêys, Bräzu!

Öküzlär kaplêêrlar çiziyi da işleer Todur bobasının erinä. Çekmiş bir çizi, çekmiş ikinci, üçüncüyü – çizilär struna gibi darmışlar uzucuk, toprak ta kaymak gibi aktarılarmış, pak mayıl olasin.

– Baka, – demiş o bobasına, etiştıynän genä bu başa – sän yat, biraz dinnen, ban kendim tarlayı sürecäm. İstäärseydi beni birkimsey satın almaa – sat, korkma. Bän hep okadar geeri sana gelecäm.

Yatmış dâdu dinnenmäâ da derin uyumuş. Bu arada oradan geçärmış bir zengin bazirgän. Baksa – çiftçi yan yatêr gölgedä, öküzlär sä kendileri tarlayı sürerlär. Bak sän cümbüşü!

– E-ey! – baarmış bazirgän. – Nesoy görölmedik iş bu?

– Ne oldu? – sormuş dâdu.

– Tä, şaşıp ta kaldım, da annayamadım, nasıl ölä öküzlär kendileri tarlayı sürerlär.

– Orada benim oolum işleer! – demiş dâdu.

– Ee, neredä o? – taa da pek şaşmış bazirgän.

– Te orada, öküzün kulaanda.

Bazirgän yaklaşmış öküzü da denemiş çocuca, belertmiş gözlerini, kala-kalmış, aç gibi kesilmiş.

– Sat o senin çocuunu bana! – başlamış yalvarmaa bazirgän.

– Nekadar verecän? – sormuş dâdu.

– Üz altın para.

– Olur, al onu.

Sayıp dâduya parayı, bazirgän sokêr cebinä Cücä Toduru da gider yoluna.

Yolda Todur yırtmış bazirgenin cebini, enikunu inmiş paçasından çizmesinä da atlamış çizmedän erä, saklanmış bir tavşam gölgesi altına. Bazirgän örüyür ileri, hiç haberindü dä yok. Açan o uzaklanmış haylicä, Cücä Todur aykırlamış Babadak daayını, etişmiş Geçit köprüsünä dä kararmış gecelesin orada bir küüdä, ama kimsey onu kabletmemiş, dä erleşmiş köprü altına. Kapamış-kapamamış gözlerini, hep o köprü altında toplanmış haydutlar da.

– Özledim lokma, – demiş birisi.

– Şiştä pişirilmiş lokma! – demiş ikincisi.

– Şiş kebabi özledim! – demiş üçüncüsü.

– Şiş kebabi da, koor bastı da olacek, – demiş üçüncüsü, onların öndercisi.

– Bu gecä çalacez bu küüyün kenarında yaşayan dädunun öküzünü da hepsi olacek. Kayılmışınız?

– Kayılız! – bir aazda baarmış öbürlär.

– Alınız beni dä, kardaşlar! – baarmış Todur.

– Ee, sän taman bizä läözimsin. Biz seni çoktan aarêêrız. Sän, girip kapu aralından dama, açacan kapuları da çıkaracan öküzü.

Giderlär, etişerlär küüyün kenarına. Cücü Todur tanımış kendi evini. Haydutlar yardım etmişlär Cüceyü geçsin kapu arasından, kendileri da, köşeyä sinip, bekleyärmişlär.

– Kardaşlar, haydutlar, – sormuş Todur, – angısmı çözeyim, körü mü osa topalı mı?

– Sus, be şeytan, baarma, tutturacan! – fisirdemiş hırsızlar. – Çıkar körü.

– Ee, çatıyı çözeyim mi? – genä baarmış dam içindän Todur.

– Nicä olursa, sade çıkar, – üfkelenmiş önderci, – neredän bulduk esapsız meçikliyi. Ortalı kaldırdı, tutturacak bizi.

Son-sonunda o çıkarmış öküzü dä haydutlar götürmüşlär daaya, ke-sip, soymuşlar, yaanıyı payetmişlär. Cüceyä düşmüş bir parça kara ceer hem mayası. Haydutlar da, alıp paylarını, daalışmışlar. Cüceyi dä unutmuşlar. Todur gitmiş Suuk pınarına, yarmış mayayı da, girip içinä, uyuklamış.

Geca yarısı uuramış onun üstünü aç yabanı da yutmuş mayayı Todurlan bilä Cücä uyanmış – doz-dolay karannık, annayamêêr, neredä bulunêr. Annamış, ki ya köpek, ya canavar yuttu onu. Adım-adım gezeräk yabanının şkembesinda, etişmiş onun buazına, bakmış dışarı. Dışarda üülenmiş. Yabanı hızlı gidärmiş yamaçta koyun sürüsünä dooru, çobannar uyuyarmışlar. Yabanı kuzuyu may-may tutaceymış, ama Cücä baarmış:

– Kalk Çoban, kalk olan! Yabanı paralayacak kuzunu!

Çobannar uyanmışlar, hıştırmışlar köpekler– canavar gücülü kurtulmuş. Sinip sırgannık içindä, kollayarmış tavşamı. Açan tavşam yaklaşmış, Todur genü baarmış:

– Kaç, göçen, tı buradan, zerü kalacan derişiz.

Tavşam, atlayıp, yolcaazdan bir tarafa yokoluvermiş koraylar içinä.

– Kim gezer benim içimdä da korkudêr benim imeelik mancımı? – baarmış canavar.

– Bän, Cücä Todur, – demiş o.

– Sän ne isteersin bendän?

– İsteerim götürärsin beni anama-bobama, – demiş Todur.

– Onnar neredä?

– Te o yakın küüceezdä yaşêêrlar.

Yok näpsin canavar, kıştırêr kuyruununu da, yortarak, kaçêr küüyä dooru. Etişincä dädunun evinä, yabancı durmuş, girämääzmiş aula, neçinki dädu doorutmuş örmä aulu, brakmış sadece iki geçik, oralara da kement koymuş tavşamnar tutulsun deyni. Todur genä baarmış yabancıнын aazından dişleri arasından:

– Te bu geçiktän gir, – demiş Todur yabancıya.

– Korkerim, burada tuzak var, tutularım, – demiş canavar.

– Korkma, sok enikunu kafanı alkaya da sıyrıılacan içänna, – demiş Todur.

Yabancı sokunca kafasını alkaya,ilmek sıkılmış.

– Kolver beni dışarı, bän sana yardım edecäm, – deer Todur da, atlayıp yabancıнын aazından, bir çarış-barış kaldırêr:

– Baka-a, mam-o-o... Geliniz da öldürünüz yabancıyı da onun derisindän bana kojucak diktirecez.

Dädu kapêr nacaa, babu suacıyı da öldürerlär yabancıyı. Derisini tulu-ma soymuşlar da dädu onu tuzlamış, bir çatal pardıya germiş kurusun.

– Nasıl yaşeeersınız burada? – sormuş Cücä, bıyıklarını kıvradarak.

– Pek islää, – deer ihtärlar, – özledik seni, bekleeriz.

Babu o deridän dikmiş ooluna bir kürkçääz hem bir çift tä meşinçik. Sora kalmış taa deri. Kalanından da yapmış babu bir dä güüslücäk, olsunmuş hem kış için hem güz-ilkıyaz için. Babuylan da däduya birär çift terlik çıkmış. Tä ölü tülü yabancı derisindän sıcak terliceklär olmuş da şindi da onnarı hep taşıyarmışlar.

Haydut Çöşmesi, Kirez-gölü, Suuk Pınar, Geçit Köprüsü – bölä adlarlan erlär, olmalı, varmış orada, neredä yaşamış gagauzlar Basarabiyada, Bucak kırlarına geçmektän ileri

kızıl – краснопірка (укр.), красноперка (рос.)

kanat – плітка (укр.), плотва (рос.)

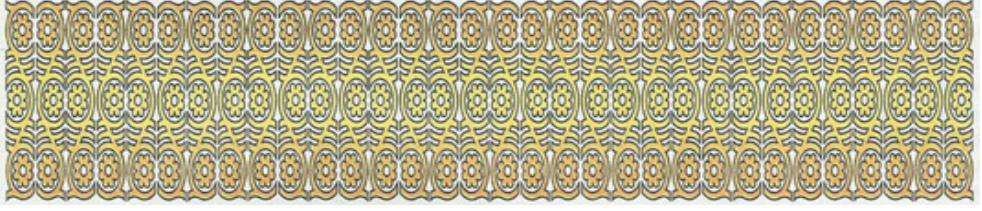
süzmä – невід (укр.), невод (рос.)

bazirgän – купець (укр.), купец (рос.)

örmä aul – плетений паркан (укр.), плетень (рос.)

kement, ilmek – петля, зашморг із дроту (укр.), петля из проволоки (рос.)

tuzak – пастка (укр.), ловушка (рос.)

Halk türküleri

Halk türküleri, nicä da başka halk yaratmaları, gösterer oğuzların derin evellerdä yaşamalarını, onların sıralarını hem adetlerini, onların arifliğini hem çalışkannını, onların şeremetliğini hem zengin ruhunu, angılarını dedelerimiz binnärlän yılların arasından, kaybetmeyip, unutmayıp, daatmayıp, getirmişlär büünkü günü. Şimdi bizim dä borcumuz gelecek zamannarın, asirlerin önündü, koruyup, geçirmää zamanın şindiki zorluklarından, hiç bişeycik kaybetmeyip bu sarsık yollarda, etiştirmää bu zenginii bizim uşaklarımıza, bizim torunlarımıza (unukalarımıza), gelän evlat boylarına. Çünkü halk türkülerindä, nicä bir büülü aynada, görüner göçmen oğuzların bütün yaşaması. Oğuz dedelerimiz türküylän geçirämişlär düünneri, yortuları, sevinmelikleri. Kahırlı, darsık türkülärlän, aalamaklarlan karşılarmışlär kahırları, zorlukları hem belaları. Türküylän halkımız canını iilendirämiş, çalışmış vakidını, yaşamasını kolaylatmaa, ilinnetmää. Çünkü aar, zor vakıtta adama deyni türkü nicä balzam üreenä, can yarasına deyni – bir hızlı bitiştirän ilaç.

Adamın işleri ii gidärkän, o çaler sevda, gözellik, serbestlik hem başka yaşamak olayları için türküleri. Çaler şen türküleri. Ama açan kapusuna geler zor vakıtlar, bela, kahır – o ilinnder üreeni darsık türkülärlän, angıları, nicä iç yaayı, sarerlar onun üreeni, yısıderlar, uslandırerlar, unutturerlar o acıyı da adam taa ilin geçirer bu belaları.

Halk türkülerin laflarına peet deniler. Onnar pek uygun hem artistik. Onnarın melodiyaları da pek gözal. Halk türkülerin var çok çeşidi: sevda türküleri, gençlik türküleri, maanilär, şakalı türkülär, adet türküleri (sıra türküleri), şen türkülär, darsık türkülär, cenk türküleri... Gagauzlar şindi dä kendi kefnä görä hem bir yortu, sıra, adet geçirärkän çaler halkımızın evelki türkülerini.

Türkü – herbir adamın ii yolcusu. Çünkü ii yolcuylan – yol da taa kısa görüner hem yol zorlukları taa ilin geçer, kâr kimär kerä hiç denämeersin dä onnan. Dostlaşın türküylän. Ko türkü herkerä olsun sizinnän.

HAY DINI, DINI

Hay dini, dini,dönelim,
Dönelim, dönelim,
Dönüp, dönüp ç,kelim,
Çökelim, çökelim.

Hay dini, dini, içelim,
İçelim, içelim,
İçip tä biçelim,
Biçelim, biçelim.
Hay dini, dini, seçelim.
Seçelim, seçelim,
Seçip da sevelim,
Sevelim, sevelim.
Hay dini, dini, çalalım,
Çalalım, çalalım
Çalıp da oyanylım,
Oynaylım, oynaylım.

Din türküleri

GÖKTÄ BOBA PADİŞAA

Göktä Boba, Padişaa,
Hepsi ondan da aşaa.
Onun dualamı taman,
Lääzım tutmaa herzaman.
Baaşla bizä tuz-ekmek,
O bizä – paalı imek.
Baaşla bizä tuz, ekmek,
O bizä – hazır imek.
Baaşla tarlaya yaamur.

Tarlalar olsun çamur.
Tarlalar çamur olcek.
Teknelär amur dolcek.
Teknelär amur dolcek.
Cümnä kuşlar tok olcek.
Göktä Boba. Padişaa,
Hepsi ondan da aşaa.
Onun dualamı taman,
Lääzım tutmaa Herzaman.

SVETİ PETRİ RAYDA

Sveti Petri yalvarıyor:
"Ver panayıcım anahtarları
Varayım, açayım ray kapulamı".
Vermiş Panayıya anahtarları,
Varmış açmış ray kapulamı.
Zenginnär otırumuş altın stollarda.
Altın stollarda gümüş öniindä.
Fakirlär otummuş tripezniklerdä,
İp içeerlar, gülüp söölcerlar.
Zenginnär deerlar fukaaralara:
"Verelim sizä gümüştän altın,
Siz da verin bizä imäkläñ içmäk".

VANÇO

Hay Vanço. Vanço
Biricik İvanço!
Vançoynu mamusu
Giydirdi düzdü,

Pindirdi atına
Yolladı Vançuyu
Popazısız küyä
Mezarsız erä
Tecilsiz erä
Kurtulsun ölümdän.
Vançuyu karşıladı
Arhangel Mihayıl:
– Hay Vanço, Vanço.
Neräy gidersin?
– Ban giderim

Popazsız küyä –
Bıktım onnara,
Ecelsiz taa iy.
– Dön geri, Vanço,
Ban alırım her erdü.
– Dönmeycäm,
dönmeycäm,
dönmeycäm!
Seni seslämcyecäm!
Sän dä yalancı,
Hojaz da yalancı.

Evcimannık türküleri

(Konuş, şennik hem masa türküleri)

ÇEKİRGÄ

Çekirgeyi nalladım,
Stambola da yolladım;
Beş para verdim elinä –
Tuz-sabun alsın gelinä.
Tuz-sabun almamış gelinä
Bir lülä almış kcninä.
Ha, çekirgä, çekirgä,
Almış lülä kcninä.

OLANNAR

Yalpuda olannar ot biçär,
Olannar ot biçär.
Çalımda, dolayda kız seçär
Dolayda kız seçär,
Tankuvu bu gecä kaptılar,
Bir kız kaptılar,
Tezicik onu attılar,
Taligaa attılar.
Sabaalen cva geldilär,
Evä geldilär.
Hadi, mari gelin, in erä,
Ha in, dedilär.
Vay, valele bacacım!
Bacaam acıyer!
Brakın beni, anacım,
Bacaam acıyer!
Çıkarınız tekerlää.
Çıkar ettilär.
– Hadi, mari, şindi in erä,

– Ha in, dedilər.
– Vay, valele, vay belim! Hem da bir elim!
Açan islaa baktılar,
O diilmiş gelin.
O bir kara babuymuş.
Altmış yaşında.
Ne bir dişçaz aazında,
Ne saç başında...

CÜMBÜŞLÜ MAANÄ

Koca karı, koca, karı.
Sattı bana iltiar kazı.
Edi kişi odun yarar,
Sekiz kişi ateş eder.
Üç gün oldu kaydaderım
Çıkarıp ta oynaderım.
Edi kila darı imiş,
Hepsindün da dadı gelmiş.
Üç gün oldu kaydaderım
Çıkarıp ta oynaderım.
Babu kazı şu yokleer,
Kaz sa çıkmış da otleer.
Üç gün oldu kaydaderım
Çıkarıp ta oynaderım.
Gümüş fişkan kestirdim
Babuyu da küstürdüm.
Helal ikramım sana.
Kukurigu horozçuum,
Nasıl yaptın kaybeldin?
Erken kalkıp ötärdin.
Bir maaleyä etärdin.
Tauklarm kocasıydın,
Piliçlerin bobasıydın,
Ördeklerin kumisiydın,
Pipilerin nunasıydın.
Kazların senselesiydin.
Scnselä, da senselä
Urdular şu ensenä.

OĞLAN

Oğlan, Oğlan, kalk gidelim,
Oğlan, Oğlan, kalk gidelim.
Çayırda, bayırda koyun güdelim,
Ne gözäl Oğlan, yalabık çoban.
Oğlannın sopası – ceviz kökündän,

Oğlannın sopası – ceviz kökündän,
Yanına yaklaşılmaz köpek sesindän.
Ne gözäl Oğlan, yalabık çoban.
Oğlanın evcezi sarı samandan,
Oğlanın evcezi sarı samandan,
İçinä da girilmäz toz-dumandan
Ne gözäl Oğlan, yalabık çoban.
Oğlan, Oğlan, boynuma dolan,
Oğlan, Oğlanı, boynuma dolan,
Kolum yastık, saçım yorgan,
Ne gözäl Oğlan, yalabık çoban.

TUDORKİ

- Tudorki, mari, Tudorki,
Ne gözäl da boyun var.
- Benim da boyum pek gözäl.
Kırda daaya da pek benzär.
Aman, mari, Tudorki,
Ne gözäl da kafan var.
Benim da gözäl pek kafam,
Başçedä kabaa pek benzär.
- Aman, mari, Tudorki,
Ne gözäl da kaşın var.
Kaşlarım benim pek gözäl.
Kara gaytana pek benzär.
Aman, mari, Tudorki,
Ne gözäl da gözün var.
Benim da gözlerim pek gözäl,
Kırda güvenä pek benzär.
-Aman, mari, Tudorki,
Ne gözäl da burnun var.
Benim da burnum pek gözäl,
Kuyuda kartofiya pek benzär.
-Aman, mari, Tudorki,
Ne gözäl da dudan var.
Benim da dudacıklarım pek gözäl,
Taleyrä (?) pek benzecrlär.
-Aman, mari, Tudorki,
Ne kıvrak ta kolların var.
Benim kollarım pek kıvrak,
Benim kollarım sopaya benzär.
Aman, mari, Tudorki,
Ne kıvrak ta ayakların var.
Benim ayaklarım pek kıvrak,
Boyndrukta zevleyä pek benzär.

YAVKLULUK HEM EVLİLİK TÜRKÜLERİ

* * *

Geldi, male, bir ursuz
Bir ursuz, bir kart ursuz.
Hem çirkin, hem kusurlu,
Cepleri para dolu.
Anam-bobam düşündü.
Beni vermää düşündü.
Verselâr da gitmeycâm.
Eski yari bckleycâm.
Eski yarin sevdası,
Üreciimin faydası.
Pek gözâl hem balaban
Ayırdacek anadan.
Aldı ursuz üzüümü,
Kör olaydı gün görmâz,
Ban istârim o vermâz,
Bilsâm ona gideceymi.
Astırırım kendiceymi.
Payacanın ipindän,
Çibritanm dalından.

* * *

Hay bir iki, bir iki.
Benim yarım var iki:
Biri saldat – bekleycâm.
Biri çirkin – istem ânı!
Saldat olan gelecek,
Çirkin olan ölecek.
Saldat olan gelmedi,
Çirkin olan ölmedi! Nâbayım?!

* * *

Keremettan su damnar,
su damnar.
Hay duvaktan kız bakar, kız bakar.
Bir kız bizâ adarlar.
adarlar.
O kız bizâ çokmudur, çokmudur.
Küyümüzä yokmudur,
yokmudur.

YARİM GELDİ, GİDECÂM!

İlkyaz oler, akan sular bulaner,
İlkyaz oler, akan sular bulaner.
Kız oturmuş sundurmanın başında,
Gün da urmuş küpesinin taşına.
Daldan incä fidan gibi boyu var.
Baldan tatlı, şeker gibi lafı var.
Hcnez basmış ondört-onbeş yaşma,
Dünürçülär toplaşmışlar başına.
Anası dedi: “Çiizi yoktur, veremäm!”
Boba dedi: “Kız küçüktür, kıyamam!*Kız sa dedi: “Yarım geldi, beklemärr.”
Kız sa dedi: “Yarım geldi, gidecäm

DÜNÜRCÜLÜK TÜRKÜSÜ

Kız oturmuş sundurmanın başına,
Henüz basmış ondört-onbeş yaşına.
Ne da gelmiş zavalıtn başına:
Gün da urmuş küpesinin taşına.
Dünürçülär gelmiş onun başına.
Suya gider – bir incecik yolu var,
Suydan gelir – bir incecik sesi var;
Başcadakı fidan gibi boyu var,
Duvardan kireç gibi teni var.
Baldan tatlı, şeker gibi lafı var.
Anası dedi – çiizi yoktur, veremem.
Bobası dedi – kız küçüktür, kıyamam.
Kız demiş: “Yarım geldi, beklemäm’
Üsüzlük türküsü

Üsüzlük türküsü

ÜSÜZ ECELİ

Zaharinin başçası dolu.
Dolu duşmannar dolu,
Üsüzü da tuttular,
Sincirlerä baaladılar,
Hem şamarlan şamarladılar.
Düüdülär hem kabaatsız.
Onu suda verdi lär.
Daavacı dedi iiüsüzä:
- Sän, üsüzüm, ne günah yaptın
Da seni buray getirdilär?
Üsüz cevap verämedi,
Doldu yaşlan gözleri.

Üsüzü yok kim acısın,
Üsüzü kabaatsız kapadılar.
Beş yıl oldu çirür
Karannıkta kapanda.
Taş olup da dayaner
Er olup da geçirer

GENÇ OLDUM

Ban da, male, genç oldum,
Gençliimdän taa üüzüz kaldım.
Saçımı tarayıp gezmedim,
Sevdiim rubayı giymedim,
İstcdiim alaya çıkmadım,
İstcdiim sokaktan geçmedim...
İstämediim crdän gçirttilär,
Bir filcan zehir içirttilär.
Alıp başımı gidecäm.
İncelip tä ölecäm.
Yanmeerım, male, ölececmä,
Yancrım, male, gençliceymä.
Başçada güllär açtı, male, elli,
Analı-bobalı olan, male, belli;
Arpa, booday, male, biçilir,
Üsüz olan, male, seçilir.

GENÇECİK OLDUM

Gençecik oldum – gezämedim,
İstedii erlerä gidämedim,
Sevdii rubamı giiämedim.
Al top başıma koyamadım –
Sevdii yavkluma verämedim.
İlk anam lift daktı –
Beni baktı.
İkinci anam lift dakmadı –
Beni pek güç baktı.
Gümüş bleziceklermi koymadım,
Gençliciimä doymadım.
Sedefçiklermi sayamadım.
Anamın laflarına doymadım.
Göktä yıldız sayılmeer,
Anaya-bobaya doyulmeer.
Çayırlar, bayırlar biçiler
Analı olannar seçiler.
Çayırlar, bayırlar biçilmecr
Üsüz olannar seçilmeer.

Hey, ettim, o yoldan geçtim,
Bir filcan zahir içtim.
Kalkmaz döşeklerä düştüm.
Ecr ban bu döşekleri çürödürseydim.
Yazıktır benim gençliimä.
Erlär uyucr – ban uyanık.
Yarım yavklu oler- bän yanık.
Ah, mali, mali.
Çıkarın beni dışarı
Ondan sora da öleyim.

Kalendar adetlerinnän baalı türkülär

KOLADA TÜRKÜSÜ

Avşamärsın, bey çorbacı!
Hey, domne Koladele!
Hristos dundu Koladada.
Hey, domne Koladele!
Bütün dünnä şavkı urdu.
Hey, domne Koladele!
İnsannar da inkinat oldu.
Hey, domne Koladele!
Saatlar tamannandı.
Hey, domne Koladele!
Hristos erä duudu.
Hey, domne Koladele!

KOLADA TÜRKÜSÜ

Moş Kreçun Sfint Bätırn
Oturur bir ceviz aacın altında.
O ceviz aacın dalında
Var bir altın sallangaç.
Sallangaçta kim oturur?
- İsus Hristos.
İsus Hristos küçücük.
Kim onu salleer sallangaçta?
Moş Kreçun Sfint Bütırn.
Hem salleer, hem sorer:
”Nezaman dünnää bitkisi?”
İsus Hristos ona söleer:
”Nezaman ool bobayı düvecek,
Kız da anayı.
Ozaman biläsin, ani dünnää bitkisi.

LAZARİ TÜRKÜSÜ

Uçtum, gittim, dala kondum,
Lazari, Lazari,
Dal bana emiş verdi,
Lazari, Lazari,
Bän emişi gökä verdim,
Lazari, Lazari,
Gök bana yaamur verdi,
Lazari, Lazari,
Bän yaamuru crä verdim,
Lazari, Lazari,
Er bana çimen verdi,
Lazari, Lazari,
Ban çimeni koyuna verdim,
Lazari, Lazari,
Koyun bana kuzu verdi
Lazari, Lazari,

Bän kuzuyu devä verdim,
Lazari, Lazari,
Dev bana katır verdi,
Lazari, Lazari.
Pindim gittim kara suya,
Lazari, Lazari,
Kara suda kannar aker,
Lazari, Lazari,
İki dilber durmuş baker,
Lazari, Lazari,
Biri küçük, biri büyük,
Lazari, Lazari.
Büücüüzünü bıçakladım,
Lazari, Lazari,
Küçücüünü nacakladım,
Lazari, Lazari.

Literatura termini *balada* geler italyan dilindän (balare, oyun, oynamaa). Evel eski zamannarda bu bir şiirmiş, angısında varmış süjet, demäk belliymiş kahra-man, personajlar, yaratmanın varmış başlantısı, ilermesi, kulminaşiyası hem çö-züntüsü. Baladalar dayma gösterirmişlär bir ya birkaç ayırı oluş, razgeliş. Çoyu baladaların çeketmesi olur başlasınar istoriyalınar istoriyalı , haliz geçmiş iş-lerdän.

Baladalarda var türlü fantastikalı annatmalar.

Gagauz literaturasında ayırı baladalar yazılmadı, ama balada elemenleri var kimi gagauz yazılarında da.

Baladalar var:

- 1) Bibliya temalarına
- 2) Masal motivlerinnän
- 3) Evcimannık temalarına baladalar
- 4) Acı gerçeklär için.

Usta Manoli

Arceş boyunda,
Gözäl boyunda negru-voda hem
On kafadarı:
Dokuz büyük usta,
Kalfa, duvarcı.
Manol onuncu.
O da taa üstün.
Hepsi tä gider,
Ayırmaa isteer

Manastır eri,
Bir anmak eri.
Ölä gidärkän
Görerlär birdän
Bir genç çobancık,
Käämil çirtmacı.
Nicä dä görer,
Vodê ona deer:
“Käämil çobancık,

Gözäl çirtmacı!
Arceş boyunda
Koyun otlattın,
Arceştän aşaa
Sürü haydadın...
Görmedin mi sän,
Sürü gezdirän,
Brakma bir duvar,
Bitmedik duvar,
Gözäl bir erdä,
Uygun bir erdä?"
"Neçin? Kär gördüm,
Neredä gezdim,
Bir brakma duvar,
Bitmedik duvar;
Köpeklär görär,
Ona hız gidär,
Boşuna salar,
"Ölümä salar..."
Vodê tä sesleer,
Birdän seviner,
Yolu da alêr,
Duvara yollanêr
Dokuz ustaylan,
Manollan da on.

.....
"Hey, siz ustalar,
Kalfa, duvarcılar,
Tez-tez tutturun,
İşä tutunun.
Bana kaldırın
Hem ustalayın
Üüsek manastır.
Başka ne yoktur!

.....
Ama olmarsa,
Needim çıkmarsa,
Sizi ezeçäm,
Duvar dizecäm!"
Ustalar alêr,
Iplär uzadêr.
Erleri ölçer,
Temellik seçer
Hem dä hep işleer,

Duvar çekeder...
Ama ne kalkêr,
Gecä yıkılêr!
Manol tä durêr.
İşä tutunmêr.
Geceyâ yatêr –
Biş düş o görer.
Sora annadêr:
"Bän bir düş gördüm,
Açan dinnendim:
Bana yukardan
Bir ses ansızdan
Birkaç laf dedi.
Bölä söledi:
Ne işlenecek,
Gecä düşecek,
Eer koymarsaydın,
Eer tutmarsaydın
Duvar içinä,
Taşlar dizinä
İlk ani gelir,
İmäâ getirir,
Karının biri,
Gözelin biri.

.....
Erken sabaada
Manol uykudan
Uyandı birdän,
Kalktı erindän,
Skeleyâ pindi,
Ordan gözetti,
Yola da baktı –
Gördü karartı.
Vay, da ne gördü?
Üräâ ürkündü:
Onun gelini
Burayı gelir,
Onun gelini,
Kırın gözeli!
Tä o yaklaşêr,
İmäâ taşiyêr!
Gördükçä onu,
Üräâ Manolun
Ah, kopêr heptän:

“Allah, bu nedän
Bana bir ceza –
Ölüm oncaaza?”
Dizçä o çöker,
Aalayarak ta deer:
“Ver, Allahım, yaamur,
Olsun büyük çamur,
Şışsin derelär,
Kalksın büyük sellär,
O gelämesin,
Etişämesin!
Aşaada kalsın,
Geri da kaçsın!”
Allaa acıdı,
Yaamur yolladı,
Şıştı derelär,
Kalktı büyük sellär...
Ama nice dä.
Gelini hep tä
Geri hiç dönmeer,
Ileri gelir,
Taa da yaklaşêr,
Imää taşıyêr.
“Allah, bu nedän
Ceza neçindän?”
Genä diz çöker
Da duva eder:
“Ver, Allah, lüzgär,
Her yandan esär,
Aaçları kırsın,
Erä yattırsın,
Bayır devirsin,
Onu çevirsin,
O gelämesin,
Etişämesin,
Aşaada kalsın,
Da geri kaçsın!”
Allaa acıdı,
Boran yolladı –
Her yandan eser,
Toprak titirer,
Aaçlar büküler,
Erä döşener,
Bayır devriler...

Ama nice dä,
Ankası hep tä
Geri hiç dönmeer,
Ileri gelir,
Taa da yaklaşêr,
Imää taşıyêr –
Büük kahır gelir,
Tä o etişer!
O büyük ustalar,
Kalfa taşçılar
Çok şennendilär,
Açan gördülär.
Manol sa – kahır,
Gelini alır,
Kucak kaldırır,
Skeleyä çıkar,
Duvara koyar,
Şakacık solär,
Yanaanı öpär:
“Dur sän, karıcım,
Korkma, sevdacım,
Seni bir duvar
Dizelim, ne var?”
Anka inanmêr,
Da şakalaşêr;
Manol sa kara,
Kahırdan yara.
Ama tutunêr,
Duvar kaldırêr,
Düşü tamamnêr.
Duvar üseler,
Gelini dizer
Topucaklarına,
Baldırcaklarına,
Dizçezlerinin,
Kemiceklernä...
Anka, zavalı,
Görüp, ki aslı,
Gülmeer hiç şindän,
Deer salt güüsündän:
“Manole, Manole,
Usta sän Manole,
Bitir şakanı,

Acı Ankanı,
Manole, Manole,
Usta sän, Manole,
Pek sıkêr duvar,
Güüdemo kırar!”
Manol salt susêr,
Duvar kaldırêr;
Duvar üseler,
Gelini dizer...
“Manole, Manole,
Usta sän Manole,
Pek sıkêr duvar,
Güüdemo kırar!”
Manol sa, deli,
Dizer ileri...
Duvar üseler,
Gelini dizer
Dudacıklarna,
Kafacına
Anka diziler,
Hiç ta görünmeer...
Salt işidiler
Sesçeezi gelir
Duvar içindän

Bitki sözündän:
“Manole, Manole,
Usta sän, Manole,
Duvar pek sıkêr,
Canım tä sıkêr!”

.....

Hazır monastır,
Negru tä bakır:
“Siz büük ustalar,
On duvarcılar,
Söleyin doru,
Var bendä soru:
Yapırsınız mı
Başka monastır,
Bundan gözeli.
Dünnä özeli?”
“Mutlak, yapırız
Taa monastırını
Çok taa aydınmı,

Hem dä çok şannı!”
Vodê sesledi,
Düşünmää etti,
Sora da cetin
Verdi bir izin:
“Skeleyi bozmaa,
Merdveni almaa,
O on ustalar
Orda kalsınnar
Da çürüsünnär
Üsek örtüdü,
Başka monastır
Düzämesinnär...!”
Da bu ustalar
Şindi näpsınnar?
Manol düşündü,
Fikir düşürdü:
Kanat yapsınnar,
Erä uçsunnar.
Ama uçtukça,
Erä düştükçä
Bir biri ölä,
Canımı verär.
Manol sa ama
Hazırkan uçmaa,
Tä işidiler,
Duvarlan gelir
Bir buunuk sesçääz,
Bir sunük sözçääz:
“Manole, Manole,
Usta sän, Manole,
Duvar pek sıkêr,
Canım da çıkêr!”
Nicä işider,
Manol kaybeler,
Gözleri tunêr,
Dünnä kapanêr,
Bulutlar kopêr,
O da tä, atlêêr!
O üseklerdän,
O örtülerdän,
Ölü dä düşer...
Hem nicä düşer
Bir çeşmä sızêr,
Göz yaşı sızêr...

Çevirilmä yaratmalar

Iisus Hristozun vaatizlii

Açan Iisus Hristos tamannamış 30 yaşını, o gelmiş Yordan deresinä, nânda Ay-Ioan vaatiz edärmiş insanı, da istemiş, ki onu da vaatiz etsin. Ozaman Ay-Ioan demiş ona: “Bän läüzüm vaatiz olayım Sendä, Sän sä geldin, bän vaatiz edeyim?” Ama Iiisus cuvap vermiş: “Brak, zerä şindi ölä düşer, sän vaatiz edäsin beni! “ Da girmiş su içinä vaatiz olmaa. Ozaman göktä peyda olmuş bir büyük şafk da Allahın ruhu inmiş onun başı üstünä bir guguş gibi. Da işidilmiş bir ses göktän: “Buydur benim sevgili oolum, angısını istedim. Bunu siz sesleyäysiniz!”

Vaatiz olduktan sora Hristos gitmiş bir çöllü erä, nânda horuç tutmuş hem duva etmiş 40 gün. Bundan sora yollanmış gezmää kasabadan kasabaya, küüydän da küüyä da üüretmää insanı ne yapsınnar, ki kazan-sınnar sevgi Allahın tarafından.

Iisusun yanına toplanmış adamnar, anguları üürenärmişlär ondan. Onnara deyärmişlär apostollar. Onnar onikiymiş: Ay-Petri, Ay-Pavel h.b.

Iisusun Paskellä sofrası

”Тайна вечеря”, Леонардо да Винчи, 1495–1497 pp.

Avşam üstü Saabi dä geldi öbür üürenicilärlän da gittilär o evä, nânda hazırdı o sofrä.

Sofraya oturacaandan ileri Saabi Iisus Hristos yıkadı kendi üürenicilerin yaklarını. Bununnan O Verdi onnara örnek usluluk için, ki üüseklenmesinnär hem saymasınnar kendilerini başkasından taa üstün. Sora dedi: “Bän yıkadım sizing ayaklarınızı, sizing Saabiniz hem Üürediciniz, bola siz dä borçluysunuz birbirinizin ayaklarını yıkasınnar!”

Ayak yıkamasından sora oturdular sofraya. Kurtarıcı dedi onnara ozaman, ani O istedi isin onnarlan ziet çekmektän ileri.

Sora, alıp elinä ekmää, iyisözledi onu, deyip: “Alın, iyin, bu benim güüdämdir, angısını sizing için kırılêr, ki baaşlansın günääläriniz”.

Sora, alıp filcanı şaraplan, dedi: “İçin bundan hepsiniz, bu benim kanımdır, eni kanunun, angısı sizing için hem çoyu için döküler, ki güünääläriniz baaşlansın”.

Sofrada Kurtarıcı söledi üürencilerinä, ani kâr bu gecä, onnarın birisi satacak Onu fariseylerä. Üürencilär, şaşıp, baktılar biri birinä, Ioan da, angısı oturardı Saabinin yanında, sordu Ona, kimdir o. “Angısına bän uzadacam ekmeemi, o da banacak benim çinimä, oydur”, – cuvap verdi İisus.

Kurtarıcı uzattı ekmeeni İudaya, bu da banarak İisusun çinisindän, sordu: “Diyilim mi bän o, Üüredici?” Kurtarıcı ona cuvap verdi: “Sänsin, hem ne isteersin yapmaa, yap taa tez!”

Sofra bitip, Kurtarıcı gitti üürencilerinnän barabar, ama İuda gitti fariseylerä para kabletsin da alsın askercileri tutmaa İisus Hristosu.

Gefsimaniyada dua

Гетсиманський сад

Da gitti İisus üürencilerinnän bir başçaya İerusalimin kenarında, adı Getsimani. O bulunardı Maslin bayırın eteklerindä.

Gidärkän o başçaya İisus dediydi üürencilerinä, ani kâr o gecä onnar hepsi brakaceklar Onu. Apostol Petri ama dedi: “Saabi, bän Seni braklamaycam, maker bileyim, ani ölürüm Seninnän!”

İisus dedi ozaman ona: ani kâr o gecä o üç kerä atılacak Ondan, horoz ötmedään taa.

Etişip o başçaya, Kurtarıcı braktı “rencilerini” girmektä duva etsinnär. Apostol Petri hem Ioann barabar Yakoblan gittilär başçanın içinä. Onnarı O braktı bir sapa erdä, deyip: “Kaln burada, gözledin hem duva edin!”

Sora Kurtarıcı uzaklandı onnardan, düştü üzünnän erä da duva etti: “Bobam, varsa kolay, geçsin bu filcan bendän, ama diyl nicä bän isteerim, ama nicä Sän isteersin!” Filcan O deyärdi zietlerinä hem ölümünä.

Duvasını bitirdiynän, Iiisus döndü o üç üürenicisinä, angılarını buldu uyuyarak, azarladı onnarı, ani beklämedilär Onu.

Sora gitti da genä duva etti Allaha. Da genä döndü üürenicilerinä da genä buldu onnarı uyuyarak. Bu sıra uyandırmadı onnarı, ama gitti duva etmää üçüncü kerä. Bu kerä Onun duvası olmuştü ölä kızgın, ani onun annısında ter damnaları kana dönmüştülär, da akardılar erä. Bu duva-dan sora O pek yufkalandı. Bir ayoz indi göktän da cannandırdı Onu.

Bundan sora O gitti enidän o üç üürenicisinä da dedi: “Siz uyuyêersiniz hem dinnenersiniz da bilmeersiniz, ani yaklaştı o saat, açan Adamın oolu verilecek günäherkerlerin elinä!”

Da gidip başçanın tokatlarına doru barabar, buluştular öbürlerinnän dä. Taman ozaman Iuda gelärmış askercilärlän tutmaa Saabiyi Iisus Hristosu. Iskariotlu Iuda, angısı pek tamahmış paraya, annaşmış fari-seylärlän, ani 30 gümüşä o verecek onnarın elinä Iiisusu. Askercilär dä demişti, ani alsınar te onu, angısının yanaanı o öpecek.

Etişip başçaya, nända Iuda bilärdi, ani olacek Hristos, onnar, hakına, karşı geldilär Hristoslan da Iuda tez öptü onun yanaanı da dedi: “Sevin, Üüredicim!” ama Iisus cuvabını vermiş: “Ey ba dost, bir öpmeklän sän satmaa beni isteersin?” Sora danışip askercilerä: “Kimi aarêrsınız?” onnar dedilär: “Nazaretli Iiisusu aarêriz!”

“Bänim! – dedi onnara Kurtarıcı. – Bän her kereydim sizinnän temp-luda! Neçin almadınız ozaman da geldiniz gecä tutêrsınız beni, bir hırsız gibi?”

Askercilär korkudan erä düştülär üzlerinnän da durdular ölä bir parça vakıt ölümlär gibi.

Kendilerinä geldiynän, Kurtarıcı genä sordu onnara, kimi aarêrlar da onnar hep ölä cuvap ettilär.

– Demedemim mi sizä, ani Bänim? Alın beni, ama bunnarı brakın git-sinnär!

Ozaman askercilär hızlandılar Kurtarıcının üstünä, ki tutsunnar onu. Apostol Petri hızlandı korusun Onu. O çıkardı kılıcını da kesti bir askercinin kulaanı. Kurtarıcı baardı ona bunun için, deyip:

– Petri, sok kılıcını kınasına. Kim kılıç kullanêr, o kılıçtan kendisi ölür. Sän inanmêersin mı, ani bän istesäm, duva ederim Bobama yolla-sın ayoz askerlerini, ki korusunnar beni? Ama ozaman tamamnanmayacak ne yazılı, ani ölä läüzüm olsun.

Bundan sora Kurtarıcı aldı o askercinin kesik kulak parçasını da yapıştırdı erinä, alıştırdı onu taa erindä.

Askercilär baaladılar Saabi Iisus Hristisu da kâr o gecä görtülär Onu arhiereyâ.

Apostol Petri hem Ioan gittilär askercilerin ardına arhiereyin evinä-dän, isteyip görmää, ne olacek onnarın Üüredicisinnän.

Kurtarıcının zietleri

Iisusun davalanması. Askercilär, açan getirdilär Iisusu arhiereyâ, bu sordu Ona üüretmekleri için. Saabi cevap verdi:

– Bän lafettim insannan açık sinagogalarda hem templuda, näanı toplanırdık hepsimiz. Lafetmedim bişey saklıdan. İstärsän bilmää, nelär üürettim, sor te onnara, kim beni sesledi.

Ozaman bir askerci urdu Kurtarıcının üzünä, baarıp:

– Bölä mi sän cevap edersin arhiereyâ?

Ama kurtarıcı dedi:

– Doru lafetmediysäm, göster, ama diylsä, neçin düüyersin beni?

Iisus перед Пилатом, Мигай Мукачи, 1881 р.

Bu arhiereydän Saabi Iisusu götördülär başka arhiereyâ, Kayafaya, davalasın Onu. Kayafa Iisusun en büyük düşmanıdır. O toplamıştı bun-cak farisey hem başka da düşmannarı, angıları türlü-türlü yalannarlan amazlarmışlar Kurtarıcıyı, ki ölümä kararlamaa Onu. Bölä birisi dedi, ani o işitmişmiş , nicä Kurtarıcı ünärmiş, ani O varmış nicä yıksın Al-lahın templusunu da üç günün içindä kursun onu enidän. Iisus dedi:

– Bän ölä demedim, ama dedim , ani yıksınnar kliseyi da bän üç günün içindä kaldıracam onu erinä!

Bu laflarlan İsus annattı Kendi teni için, gösterip, ani eer evreylär öldürärsäydılar Onu, üçüncü günü O dirilecek.

Görüp, ani yok bir da aslı argument hem kabaat Kurtarıcıya karşı, Kayfa sordu Ona: “Diri Allahın adına, sölä, aslı sänmiysin Hristos, Allahın Oolu?”

Kurtarıcı dedi:

– Doru hem hakikatı deerim sizä: şindänsora göreceniz Adamın Oolunu oturarak Bobanın saa tarafında hem geleräk Gök bulutların üstündä!

Bu lafları işidip, Kayafa üfkeleni, fırladı erindän da paraladı rubalarını kendi üstündän. Sora baardı: “Taa ne göstermeklär läüzüm. Tä işittiniz mi, nicä o gülmää alêr Allahın adını! Ne deyceniz, artık?”

Bu soruşa hepsi fariseylär baardılar: “Kabaatlı o, ölüm düşer ona!”

Butakım zeetledilər İsusunu perşembä gecesindä, taa cumaa sabaasınadan da götürdülär o vilayetin başkanına Pontiy Pilata, ki o da kaaviletsin bu cezayı, Hristosa ölüm.

Pilat sesledi hepsini amazları İsusun üstünä, çıktı dışarı da dedi, ani o bulamêêr ona bir da kabaat. Ama Saabinin duşmannarı hep baardılar, ani yalandırmış, ani o Allahın ooluymuş, ani o insanı bulandırarmış da läüzümmüş ölsün.

Ama Pilat, annayıp, ani İsus diylmiş oralı, ama Galileyadanmış, yolladı Onu oradaki padişaa İrod cezasın. İrod umutlanmış, ani İsus yapacak onun önündä bir hayret, ama İsus bişey yapmadı, ne da dedi bir cevap ona.

İrod üfkeleni da izin Verdi gülenek yapmaa İsusunu – giydirsinnär Ona bir kırmızı gölme (padişaa giyimi) da ölä yollasınnar geri Pilata.

Pilat genä demiş insane, ani o bulamêêr kabaat bu adama da yok nasıl öldürsün onu. Ama fariseylär hem onnarın insannarı hepbir baardılar, ani kabaatlı , ölüm ona. Da bola birkaç kerä.

Yaklaşarmış ozaman Paskellä yortusu (bak Paskellä çoktankı bir eski yortuymuş iudeylerdä) da, adetä görä Pilat baaşlarmış kabaatlı cezadan birisini, kimi insane deyärmiş. Pilat, isteyip kurtarmaa İsusunu ölüm cezasından hem sanıp, ani insanın canı acıyacak da deyecek İsusunu baaşlasın, sordu: “Kimi baaşlayım? Hırsızı Varavayı mı osa İsusunu mu?”

Ama insan, angılarını hep hıstırdardı fariseylär, baardılar: “İsusunu kruçaya gersinnär!” hem dedilər, ani imperatora etişecek, ani o cezalamadı Rim imperiyasının duşmanını, angısı kendi isteer padişaa olmaa.

Pilat gördü zoru kayıl olsun İsusunu kruçaya gerilmesinä. Ama dedi getirsinnär ona bir kap suylan da yıkayıp ellerini, dedi: “Bän kabaatlı diilim bu doru adamım kanı için”.

Iuda, işidip, ani İsus ölüm cezasına kararladılar, pek pişman olmuş kendi yaptın için. O gitti arhiereyä, verdi geri o 30 gümüşü hem dedi:

“Bän yanıldım, ani sattım kabaatsız kanı”. Arhierey ama ona: “E, bizim ne zorumuz? Sän kendin esabını yapırsın!” da attı o 30 gümüşü geri.

Iuda genä sıbıttı o 30 gümüşü da gidip asıldı.

*Розп'яття Христа,
Дієго Веласкес, 1631*

Açan Pilat verdi Iisusu iudeylerin elinä gersinnär Onu, onnar çeketilär mascara etmää Kurtarıcıyı, sora koydular arkasına bir büyük hem aar odundan kruça, ki Kendisi taşısın onu ceza erinä, Golgofaya.

Etişip Golgofaya, verdilär Iisusa içşin şarap adetä görä. Ama O içmedi. Onu soyundurdular da gerdilär kruçaya, enser kakıp ellerinä hem ayaklarına. İki tarafına da gerdilär iki cezalı hırsız. Iisusun kruçasının yukarsında yazdılar: “Nazaretli Iisus iudeylerin padişaaşı” (sade bukvaları “IHRI”). Fariseylär hep gülmää alardılar: “Sän, ani klisä yıkıp üç gundä onu düzersin, kurtarsana şindi kendi kendini!. Başkasını kurtarardın, kendini ama kurtaramêersin!”. “Nesoy Allasın sän?” “In kruçadan erä, görelim da inanalım”.

Saabi Iisus duva etti onnar için bola: “Boba, prost et onnarı, zerä bilmeirlär, ne yapêrlar!”

Ölä bir saat altıda karannık çöktü bütün topraa da tutu ölä saat dokuzadan. Ozaman Iisus baardı pek seslän: “Allahım, neçin braktım beni? Bobam, senin ellerinä canımı vererim! Da öldü. Birdän dä bir tepremek sarsaladı bütün topraa, taşlar parça-parça oldular, klisenin dä katapitazması iki paya yarıldı. Bekçilär korktular da baardılar: “Bu adam doru da ani Allahın Ooluydur!”

Avşamneen Iisusun bir üürenicisi Iosif gitti Pilata da istedi Iisusun güüdesini gömsün. Pilat pek şaştı, ani Iisus ölä tez ölmüş, da izin vermiş versinnär Iisusun güüdesini. Iosif indirdi güüdeyi kruçadan, sardı bir biyaz kefen bezinnän da gömdü onu taş mezara, üstünä da koydu bir aar taş. Iisusun ölüsü hem gömülmesi oldu Cuma gününü. İkinci gününü, Cumaaertesini, fariseylär gittilär Pilata da dedilär koysun bekçi Iisusun mezarına, zerä onun üürenicileri varmış nicä alsınнар onun ölüsünü oradan da desinnär sora, ani o duumuş. Pilat koymuş bekçileri, fariseylär dä mühür mumunnan peçatlamışlar mezarı.

Hristozun dirilmesi

Iisus Saabinin güüdesi durdu mezarda Cumaadan Cumaertesesi geceyädän Pazara karşı. Gecä yarısından sora Kurtarıcı dirildi da çıktı mezar-dan, hiç açmayıp üstündän taşı.

Kurtarıcının dirilmesindän sora oldu bir tepremäk da bir ayoz, inip Göktän, aktardı taşı mezardan. O ayoz benzärdi yıldırma. Bekçilär tit-sindilär korkudan da erä düştülär üzlerinnän da kaldılar ölümlär gibi. Kendilerinä geldiynän, onnar kaçmışlar kasabaya da sölämişlär, ani Hristos dirildi. Ama fariseylär ödemişlär onnara para, ki yalan söle-sinnär. Ama başkaları annamışlar, ani Iisus dirildi da hepsi biri-birinä deyärmişlär: “Hristos dirildi!” da cuvap edärmişlär: “Hakına dirildi!”

Ozamandan da kalmış bu danışmaklar. Hem ani Hristos dirilmiş ha-liz Pazar günü Paskelledä.

Runi yazıları

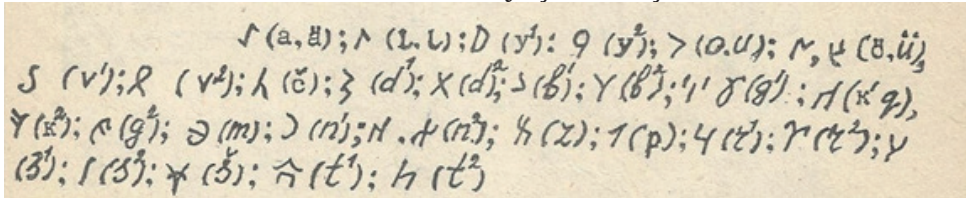
1.Eski oguz-türk literaturası

Runi yazıları

Türk halkların yazılı literaturaları çekeder-lär hep oguz dedelerimizin yazılı literaturası elementlerindän (örneklerindän), angıları kal-mışlar yazılı anmak taşlarında Orhon deresi-nin alçaklarında. Başka yazılı taşlar da bulun-muşlar Enisey deresinin alçaklarında. Selenga deresinin dä alçaklarında. Altay bayırların da içindä. Oguzların varmış ozamannar kendi yazı bukvaları – runi yazıları.

Onnarlan yazarmışlar kısa tektlär mezar taşlarında “ölmüşlerin hatırına, onnarın yaşa-ması için, yaptıkları için metetmek lafları hem şiirleri dä. O tekt yazılarını çizärmişlär, oyar-mışlar taşın üzündä. Bölä tektlerä deniler epitafiya., onnar en eski literaturaya yazılarıy-dılar. Oguz dedelerimiz yazmışlar onnarı taa VII-VIII-ci asirlerdä kimi kagannarın, hannarın hatırını, nicä Bilge-kagan için, Kül-Tegin için, Tonü-kuk için, Moyun-çur için h.b., angı-larını var nicä saymaa oguz-türk dedelerimi-zin en eski poëziyası. Onnardan annäärız de-delerimizin yaşaması için dä kimi haberleri.

Bıçkaç örnek tekst (uydurulu gagauzçaya):

“...yılıda kaldırıldı (koyuldu trona) , açan bizim han- kullanardı ilimizi “tauk” yılında... Benim Eltemiş-hanım öldü, onun canı uçtu. Onun oolu, benim yabgum, kagan oldu.

...Kaganlaa oturdu. Onun oolları oldular (birisi) – tarduşların yabgusu ama (birisi) – tölislerin şadı. Benim hanım ili kullanardı.

...Saabi (çorbacı, han), hey, helal ! O, bayır kurdu! O, sän “Benim halkım, yazık, bän razı olamadım”.

“Şindi ama razı oldum inanımnan, uslulumnan da iyliip, koymadım üreemä üsek metinnik”.

Bilge-Kagan için yazılar

“... girgin hem şanlı oguzlar... benim dedelerim seksän yıl kuvettä bulunmuşlar. Yurtlulumuz hem onun dolay komuşuları erleri iki derä arasında (Slenga hem Tol dereleri). orhon da deresindä ... açan ... yıl onnar kuvettä bulundular... Yıl geçti . benim saabim yukarda maavi Gök aşaa da boz Toprak genä... Bana ad koydular. Benim irmi sekiz yaşında, yılan yılında, açan bän kalkındırdım haklkımı – yurdumu, ozaman bän atlı ordumu yollandım da o duşmanı (?) tepeledim. Bin askerli ordu yolladım. “Ozmış – tegin gelir Odurgandan!” – dedi o. “Kavara onu! “ – dedio... bän izledim onnarı. Bän geçtim Kara-kumnarı da Kögürdä, yakın Kömür bayırlara hem Yar deresinä, orada bän urdum onnarın üstünä edinci ayın 14-cü günündä... orada bän izin verdim duvar kaldırsınnar bana koruntuda bulunmaa... onnarın hanı orada ölüm buldu... orala bän onnarı kuvedimä iylttim.

İkinci kerä “koyun” yılında genä düüştüm da ensedim onnarı... ikinci ayın 6-cı günündä... Maymun yılında da düüştüm da ensedim... onnarın eni hanınımı kavradım esirlää hem onun karısını da (hatunu) aldım.

Sora da düüştüm onnarlan hem üç-karluklarlan da, tokuz-tatarlarlan da, da ensedim. Batı tarafında kuruldu yurtluk on-ok (oguzlar)...

Bunnarı benim babam annattı. Cümnä insannar onu kagan koymaa varmışlar. Böleymiş dedelerimizdä adet!”. Onnar demişlär: “Hepsini dolay komşuları o aldı kuvedinä, ona yabgu dedilär ozaman”. Sora da, “patkan” yılında, demişlär: “Kıymetli olanın kuvedi halkı sırada getirer, ama Kıymetsiz olanın kuvedi su olêr!” – bola deyeräk cümnä halk bildirmiş (ayırmış) onu kagan, Bilge-kagan, karısını da – Elbilge-hatun.

“Olup kagan, karım da hatun, bän koydum stupumu Süngüz-Başkan ayozlu bayırın batı tarafında”– dedi bitkidä Bilge-kagan, hem dä “Bir Tangri, kuvet ver!”

2.Oguzistanda yazılı literatura için.

Orta Aziyada. VIII – X-cu asir.

Orta Aziyeyä, Aral denizi hem Sır-Derä derenin kırlarına geldiynän, nända kurduydular kendi eni devletini. Oguzistanı, oguz dedelerimiz hep kullanarmışlar o eski run yazılarını, hep yazı brakarmışlar mezar hem başka taşlarda da, ama deri yapraklarında da kimi kiyat ta yapraklarında h.b. Bekim yazılmıştır başka literature tekstleri dä, ama şindi onnar bilinmeerlär, bekim kaybelmişlärdir.

Biliner ama, ani bir üürenmiş oguz *Mahmud Kaşgari* (Kaşgarlı Mahmud) yazmış bir laflık, angısı geçirmiş çok oguz söleyişleri, bilmeyceleri, adetleri, oyunnarı hem dä kendi haberleri oguzlar için, onnarın dili için, yaşaması için, toprakları için, istoriyası için, folklore için h.b. O geçirmiş laflına kendi şiirlerini dä – o poëtmış dä, hem başka oguz poëtlerin dä şiirlerini, ama onnarın adlarını göstermemiş. Hep bu laflıkta bulunêr bir oguz halk dastanından gözäl sıralar-şiir halk geroyu için Afrasiyab için, angısı şindiye etişmemiş.

Kaşgarlı Mahmud yaşamış XI –ci asirdä Kaşgar kasabasında Orta Aziyada, nända üürenmiş orta şkolada, sora gezmiş hepsindä oguz hem türki erlerindä, aullarında da toplamın laf, söleyiş, bilmeycä, şiir h.b., sora da gitmiş Bagdad kasabasında da üürenmää hem yazmaa“laf-lı”. Adını koymuş “Divanu lugat-it-türk” (“Словник тюркських мов”). O üürenmiş başka dilleri da, bilärmış arab hem pers dillerini dä.

Kaşgarlı Mahmudun vakıdında oguzlarda varmış çok başka da üürenmişlär. Onnarın biriymiş Yusuf Balasagunlu, angısı yazmış bir käämil poëma“Kutagu bilig”. (“Kismet getirän bilgilär”).

Butakım, biz annêêrız, ani Orta Aziyeyä dä geldiynän oguz dedelerimiz zengin yazılı literature düzmüşlär.

Şindi okuyalım, tanıyalım kimi ozamankı oguz şiirlerini.

* * *

“Sevgi beni kaavi yapêr!
Su damnası çıkıp bayırdan akêr!
Insannarda senin metinniin gezsın!
Islää biläsin dilini!
Kazan salt iyi laflar!”

Kaşgarlı Mahmud

Başka poëtlerin şiirleri “Lafıkta”

a) üürenmääk için şiirlär:

* * *

“Bilgi aradım bän,
Bilimcilerin ardına gezdim,

Insandan Uzak kaçtım,
Biyaz eleli beygirim acımadım!”

* * *

“O, oolum, sana nasaat brakêırım bän:
Karşı gelirsän üürenmiş insane,
Onnara yaklaş, utanma sän,
Kazan bilgi hep onnardan!”

* * *

“Bizdä vardı käämil ne insannar,
Üüsek bilgileri kullanan.
Insana verärdi çok akıllar,
Cannar iyilenärdi onnardan”.
ä) Yaşamak için şiirlär, zaametlik için:

* * *

“Oglannar ko işlesin,
Aaçlardan almaları toplansın,
Avlanmaa hem gitsin.
Karaca hem eşää avlansın...”

* * *

“Ko ahmaklar kaybelsin,
Yurtluum kısmet olsun,
Yabanıylan dost koyun,
Kahır, acı bizdän gitsin!”

3. Hak-oguzların, gag-oguzların Balkanda yazılı literaturası.

İstoriyamızdan bileriz, ani oguz dedelerimizin bir payı, Kabul etmeyip islam dinini, Orta Aziyadan çıkmışlar da gelmişlär Balkana. Orada onnardan duumuş gagauz halkımız. Hak-oguz dedelerimiz getirmişlärdir Balkana eski oguz-türki folklorundan hem yazılı literaturasından yaratmalar. Onnara görä hem dä Balkan halkların literaturalarına görä onnar düzmüşlär taa kendi literature yaratmalarını. Onnara deeriz “Gagauzların Balkandan literaturası”. Orada da varmış hak-oguz, sora gagouz poëtleri, yazıcıları, çeviricileri, ama angıların adlarını genä az bileriz şindilik. Tekstleri dä pek az bileriz. Onnarın kimisi, bezbelli, girmişlär bizim halk türkülerimizä, annatmalarımıza, legendalarımıza. Ama açan bizim insan kabul etmiş orada hristian dinini greklerden hem bolgarlardan, ozaman başlamışlar çevirmää bizim dilimizä klisä duvalarını, türkülerini, nasaatlarını. Bunnara deeriz “Religiya literaturası”. Taa sora çevirilmiş “Klisä kıyadı” Varna kasabasında, 1874-cü yılda h.b. Religiya çevirili literaturasından başka, gagouz avtorları yaz-

mışlar kendi yaratmalarını da, angılarında gösterärmiřlär gagauzların yaşamasını, zorlarını, zaametini, savaşlarını, sevdalını. Balkandan folklore hem yazılı da literaturasını gagauzlar getirmiřlär sora Basarabiyä.

Elbetki, hak-oguzlar Balkana getirämedilär yada kullanamadılar eski oguz runi yazılarını. Burada karşı geldilär taa düzgün yazılar greklerden hem bolgarlardan da kullandılar onnarı, haliz hristian dininnän barabar. Klisä duvalarını, türkülerini, taa çok eldän, yazarmışlar kimi grek yazılarınınan, kimi dä bolgar. “Varnedeki duva kiyadı”, deyecez, yazılmış-çevirilmiş bolgar yazılarınınan. Ama taa ilerdeki çevirmelär, başka da literature yazıları düzülärmiřlär grek yazılarınınan.

İlk zamannarda burada Basarabiyada da gagauzlar kendi arasında kiyat yazmalarında taa kullanarmışlar grek yada bolgar yazılarını. Ama bir üürenmiş adam Moşkov V., ani tanımış gagouzları, gösterer, ani gagouzlar hep ozammar kullanarmışlar valah yazılarını, romın yazılarını.

4.Gagauzların Besarabiyada yazılı literaturasından.

* * *

“Bucaan ihtiar yamaçları
Dayanamayacak hiç bitkisiz,
Ki erindä olsun ersiz,
Hep çiyneysin insannarı,
Fakir hem olsunnar dilsiz!

Bucaklı Gavril

Aleksandr Sergeeviç Puşkin
(Çevirdi Dionis Tanasoglu)

Kış sabaası

Ayaz, güneş; kâmil günüm!
Sän taa yuêersın, dost gülüm
Vakit, dilber, artık uyan:
Nazlı gözlerini açtır,
Poyraz Avroraya baktır
Gözäl yıldız – sän peydalan!

Avşam, tutêersın boranı,
Tunuk gökü hem çıvgını?
O ay gökâ, soluk heptän,
Edäardı ancak bozarlı,
Durardın sän hem kahırlı –
Ya büün sa...
Bak sän pençeredän:

Mavi, açık gök altında
Kâmil kilim yaraşında
Kaarlar -- döşek günä şilêêr;
Salt daa boyunca kararêr,
Çamnar kaarlar içindän bakêr
Derä dä – buz pek yalabêêr.

Güneş, aydın bütün içer
Kamin içindä ateş geçer,
Sıcak hem şen üüreemizä,
Ne iy bölä gündä!
Ama koşsak kızaa hem dä
Helal oldur ikimizä!

Işsiz kaarda kayıp seftä.
Ko kızıamız uçsun heptän,
Tutamaylım beygirleri;
Da boş kırı dolaşalım,
Daalarlan hoş buluşalım,
Uçup, geçip dereleri!

Sibirä

Şu Sibirin zınnarında
Hodul dayanın hem girgin.
Kaybelmeyecek bir zamanda
Çalışmanız yaşlı sizing.

Kısmetsizliin bir kardaşı –
Umut sizinnän orada,
Hoşluk verir hem da karşı
O iy vakıt gelir sade.

Nicä zının iniklernä,
Sevgi, dostluk sizä giri,
Geçip titsi rezeleri,
Girer serbest lafım sizä.

Düşär aarlı o bukaalar,
Zınnar erädän cingilir,
Sizi svoboda karşılar,
Dostlar kılıç sizä verir.

Причинна

Реве та стогне
Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
І блідний місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядає,
Неначе човен в синім морі
То виринає, то потопає.
Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясен раз у раз скрипів.

В таку добу під горою,
Біля того гаю,
Що чорніє над водою,
Щось біле блукає.
Може, вийшла русалонька
Матері шукати,
А може, жде козаченька,
Щоб залоскотати.
Не русалонька блукає:
То дівчина ходить,
Й сама не зна (бо причинна),
Що такеє робить.
Так ворожка поробила,
Щоб менше скучала,
Щоб, бач, ходя опівночі,
Спала й виглядала
Козаченька молодого,
Що торік покинув.
Обіщався вернутися,
Та, мабуть, і згинув!
Не китайкою покрились
Козацькіі очі,
Не вимили біле личко
Слізоньки дівочі:
Не китайкою покрились
Козацькіі очі,

Delermiş

Geniş Dnipro uluyer hem inneer,
Sert lüzgar onu sarmış,
Belâ kadar üüsek süütleri iilder,
Tepä-tepä dalğaları kudurtmuş.
Tunuk ay sa bu saatta
Peydalaner bulutların arasında,
Sansın maavi denizdâ bir kayak
gibi,
Ya kurtuler, ya da buuler ara-sıra.
Taa erkenci kuşlar pek ötmedi,
Uyanmadılar derin uykudan,
Salt kukumâvların daada sesleri
bitmedi
Hem gıdırdardı dayma dışırdak.

Tâ bölâ bir zamanda, bayır altında,
Kâr o yamaçta,
Sansın su üstündâ bir karartı,
Osaat biyaz benizdâ peydalandı.
Bekim bir rusali çıktı
Anacımı aaramaa,
Bekim dâ kazakı bekleer
Gıdıklamaa.
Bu diil bir rusali,
Bu delikannı kızçaaz
Çıkmış da gezer,
Büü onu kaplamış,
Zavallıcık bunu
Kendisi da bilmeer.
Taa az özlesin deyni,
Büücüyka onu büüsünâ sarmış:
Tâ, baksana, baari gecâ yansında
Geçân yıl onu brakan genç kazakı,
Beklesin uykusunda.
Adamıştı, ani dönecek,
Bekim dâ kaybeldi!
Beklemenin da bir sonu geldi.
Atlas örtüylân örtülmedi
Kazakm gözleri,
Delikannı kızın yaşlarınınan
silinmedi,

Не вимили біле личко
 Слізоньки дівочі:
 Орел вийняв карі очі
 На чужому полі,
 Біле тіло вовки з'їли –
 Така його доля.
 Дарма щоніч дівчинонька
 Його виглядає.
 Не вернеться чорнобривий
 Та й не привітає,
 Не розплете довгу косу,
 Хустку не зав'яже,
 Не на ліжку, в домовину
 Сиротою ляже!
 Така її доля...
 О Боже мій милий!
 За що ж ти караєш її, молоду?
 За те, що так щиро
 вона полюбила
 Козацькі очі?.. Прости сироту!
 Кого ж їй любити?
 Ні батька, ні неньки,
 Одна, як та пташка
 в далекім краю.
 Пошли ж ти їй долю – вона
 молоденька,
 Бо люде чужії її засміють.
 Чи винна ж голубка, що
 голуба любить?
 Чи винен той голуб,
 що сокіл убив?
 Сумує, воркує, білим світом
 нудить,
 Літає, шукає, дума –
 заблудив.
 Щаслива голубка:
 високо літає,
 Полине до Бога –
 милого питать.
 Кого ж сиротина,
 кого запитає,
 І хто їй розкаже,
 і хто теє знає,

Olanın bim-biyaz teni:
 Kara kömür gözlerini kartal del-
 di,
 Yabancı toprakta,
 Beyaz tenini canavarlar idi,
 Bölâ acı kısmetiymiş yaşamakta.
 Boşuna kızcaaz onu
 Her gecâ bekleer.
 Dönmeyecek o kara kaşlı,
 Umudu kızın sener.
 Selâm vermeyecek ona,
 Uzun peliceeni daatmayacak
 Çemberdim dartmayacak.
 Diil yorganına,
 Ama mezara zavalılık yatıpta
 Baş ucunda onun için
 Kimsenin yaşı akmayacak!
 ölä kısmeti yazılmış! Of, Allah-
 çım!
 Neçin bu gençeci cezaleersın?
 Bekim ani o kazakın bakışlarına
 sevdalandı,
 Sân ona mı dayanameersın?
 Afet zavallım!
 Kimâ sevdalansın ki? Ne bobası,
 ne anası
 Var bu aydınnık dünnâada,
 Bir kanatsız kuş gibi kalmış
 yabancılıkta.
 Yaz ona gözâl kısmet,
 o taa pek körpecik.
 Zerâ yabancı insannar onu gülmââ
 alacak.
 Günaalı mı dişi guguş. ani eşini
 sevmiş?
 Günaalı mı eşi, ani kartalın
 emiymiş?
 Gücener, guurdeer, yalnızlıktan
 darsıyer.
 Uçtukça aareer, bekim yolu
 kaybetti,
 Kahırdan aklı karışer.
 Mutlu dişi guguş: üüseklerâ üçer,
 Allaayın uuruna üüseldikça

<p>Де милий ночує: чи в темному гаю, Чи в бистрім Дунаю коня напува, Чи, може, з другою, другую кохає, Їі, чорнобриву, уже забува? Якби-то далися орлині крила, За синім би морем милого знайшла; Живого б любила, другу б задушила, А до неживого у яму б лягла. Не так серце любить, щоб з ким поділиться, Не так воно хоче, як Бог нам дає: Воно жить не хоче, не хоче журиться. “Журись”, – каже думка, жалю завдає. О Боже мій милий! така твоя воля, Таке її щастя, така її доля! (1838, С.-Петербург)</p>	<p>sevdiini sormaa savaşer.Ama kimâ bu zavallıcık sorsun, Kim ona annadacek, kim biler, ani onu doorutsun, Bekim sevdiî karannık bir daada geceleer, Bekim da Tunanın hızlı sularında Beygirini sulamaktan getirer, Bekim da başkasına, başkasına üüreciini kaptırdı, Onu, kara kaşlısını, çoktan akimdan çıkardı? Ah, eer verilseydi ona iki kartal kanadı, Bulaceydı sevdiini taa deniz aşırı; Onu seveceydi, düşmanını sa buuceydi. Olüsünnän sâ diri mezara gömüleceydi. Sevgisi ölä büüktü, ani kimseylân paylaşmaa bilmezdi, Allaayın verdii gibi, bekim yazgısını Otürlü yaşamaa istemezdi; Kahır dolu toomnar ekmazdi o üüreciina gücenik. “Gücen”, – sansın deyârdi ona düşünmesi, verärkän acızgai dhuisşimmamım sa buuceydi, Aman Allabçım benim! Bola senin yazdım, Bölâymiş kısmetim, bölâymiş yazgım! (S.-Peterburg, 1838)</p>
---	---

SENSİZ PEK AAR

Kırlangaçlar uçêr, ya bak,
Cevizlerdän düşer yaprak.
Baaya koncêk büün-yaarın kaar, –
Sensiz pek aar, sensiz pek aar.

Gelsän, alayım seni kucak,
Bakayım sana, nicä uşak.
Isteerim güüsündä kalmaa
Uyuklamaa, uyuklamaa.

Gidärim bän sana karşı,
Gezärdik sora sarmaşık.
Çıkardık taa eşil kıra

Diyl bir sıra, diyl bir sıra.

Bu dunnedä var çok gözäl –
Sansın ateş serper gözlär.
Ama sana yakındır kim,
Benim sevgim, benim sevgim?

Kızışarak yana-yana,
Yapêrsın aydinnık bana.
Yıldız gibi gözälsin sän,
Ama gelsän, ama gelsän...

Kış yaklaşêêr, sabaylän kraa
Silker yola sarı yapraa
Kırlar kaldı çıplak hem saar,--
Sensiz pek aar, sensiz pek aar.

Mihay Eminesku
(Çevirdi P. Çebotar)

Gagauz kültürasında gagauzların şanni insannarı

Emelyan Stoykov

Emelyan Stoykov duudu 1901 yılda Aleksandrovkada Bolgrad rayonunda Odes bölgesindä. Makar olaylar sıbıdardı onu memlekettän memleketä, ama baalantıyı ana tarafınnan hep tutardı, işbirlii yaparak jurnallan “Krasnaya Bessarabiya”. Biradada çıktı tipardan onun bitki reportajı.

28 yaşında Emelyan Stoykov çikêr gider kendi küüyündän Aleksandrovkadan. O vakıtlar Rumuniyanın hem Braziliyanın arasında vardı anaşmak gitmää işlemää Braziliyada. Binnän insan kalkındı o vakıtlar , ama ölä oldu, ani orada yaşamak taa da zordu. Bu işleri Emelyan yazdı jurnalda “Krasnaya Bessarabiya”. Bu jurnal o vakıtlar tiparlanardı Moskvada. Zametkanın adıydı “Prihoditsä dolgo jdat oçeredi” № 7 1935 yıldan. Jurnal makalesindä annadılardı, nasıl besarabkalılar, angıları oturuştular San-Paolon kenarında, büyük havezlän beklärdilär o jurnalı okumaa deyni.

1935 yılda zaabilik kuvedinä karşı koyup, Stoykovu çıkardılar kendi Vatanına. Açan gemi durgundu franțuz portunda Bardo, o, aldadıp bekçileri, kaçtı rumun gemisindän. Pordun işçileri yardım ettilär Stoykova saklanmaa.

May bir yıl Emelyan kanuna aykırı yaşadı Franțiya, neredä etiştirdi girmää dolaya “Bessarabskoe zemläçestvo”. Annayıp, ani İspaniyada gider vatandaş cengi, Stoykov geçer Barselonaya da düşer Madrid fronduna. Baalantı jurnallan kaybelmeer.

Bitki korespondențiya tipardan çıktı mardın 13 1937 yılda. Mardın 21 Gvadalahanın yanında cenktä düüştä Stoykovu öldürdülär. Komandan internatıonal brigadasında Oskar Briç yolladı haber redakțiya-

ya, ani Stoykov öldü. “Biz hepsimiz pek beenärdik bu Şen hem korkusuz dostu,” – yazardı Oskar Briç.

Emelyan Stoykov yazdı diil çok statya, ama o aazıcık yazmaklardan biz bileriz onun kısa, ama dolu yaşaması için. O gazeta statyaları kaplardılar Latin Amerikayı hem Evropayı. Onnarın yardımınnan var nasıl annamaa Stoykovun geografiya gezmeklerini: Buharest, San-Paolo, Parij, Barselona, Madrid, Gvadalajara... olmaydı bu cenk, bu hodul idealist gezeceydi bütün dünneyi, aarayarak kısmet, dooruluk, serbestlik.

Baalantı – зв’язок (укр.), связь (рос.)

İŐbirlik yapmaa – співпрацювати (укр.), сотрудничать (рос.)

Zaabillik kuvedi – опір владі (укр.), сопротивление властям (рос.)

Çıkarmaa – вислати з країни (укр.), выслать из страны (рос.)

Kanuna aykırılık – нелегально (укр., рос.)

Komandan – командир (укр., рос.)

Jurnal makalesi – журнальні статті (укр.), журнальные статьи (рос.)

PETRİ ZAVRAK – GAGAUZ FOLKLORCUSU

(1917-1942)

Gagauz kulturasında Zavrak aylesinin var özel bir yeri. Bu soy vermiş dünnäyâ inteligent insannarı, anguları hizmet etmişlär kendi halkına hem başka memleketlerdä da. Zavrak familiası çekiler Kobey küüyündän (Ukraina), ama kökleri var Kıpçakta, Aleksandrovkada (Satılık-Hadgi).

Petri Zavrakın dädusu kendi Aleksandrovka küüyündän, malisi sa Kubey küüyündän. Onnarın uşakların birisi Harlampiy 1907-ci yıldan duuması, bitirmiş Yaş universitetini, biologiya fakultetini. Universiteti bitirdiktän sora işlemiş biologiya üüredicisi Beşalma küüyündä. Açan 1944-cü yılda ikinciyâ geler Sovet kuvedi Harlampiy Zavrakı NKVD yoller sürgünä Çeläbinsk tarafına. Harlampiy oralarda buluner 1954-cü yıla kadar. Stalin öldüktän sora onu kolvererlär gelsin evä. Zavrak kızkardeşlar Vera, Mariya, Sönä, 1944-cü yılda görüp ne yaper Stalinin rejimi Besarabiyada, kaçerlar Romaniyaya.

Petri Zavrak hem kardaşı Dimitriy Zavrak taa 1936-cı yılda gi-derlär üürenmä Türkiye. En küçük yaŐtan Vasiliy Zavrak bitirer Tiraspol Pedagogika institutunu. Çok yıl çalışmış üüredici. Şindi pensiyada, yaŐer Odesada. Bu adam biler Petri Zavrakın yaşamasını, ondan var nicä üürenmää Zavrakların familiası için. Taa bir kişi, angısı ilgiler bu konuyalan – Zavrak Nikolay Harlampieviç. O bu gün yaŐer Kişinövda. Ondan biz üürendik çok işlär Zavrakların familiası için.

1939-cu yılda “Varlık” dergisinde (“Varlık” dergisi çiker otuzuncu yıllardan bu günä kadar. Bu dergidä başredaktormuş yazar Yaşar Nabi) Petri Zavrak çıkardı yazılarını. “Folklor” rubrika altında yayınnandılar gagauz türküleri, angılarını toplamıştı Petri Zavrak. Rubrikanın başlımda “Varlık” dergisi yazardı:

”Basarabiyalı bir Hıristiyan Türk olan ve bugün memleketimizde yüksek tahsilini yapmakta bulunan B.Zavrak Petri Basarabya ve Dobruca-daki Gagauzlar arasında dinlediği türkülerin metinlerini eynen tesbit etmiştir. Türk folkloru bakımından ehemmiyeti büyük olan bu mater-yelleri memnuniyetle neşrediyoruz”.

Petri Zavrak, kendisi Kobey küüvündän, çok halk türküleri toplamıştı. Onnarın aralarında: “Varna”, “Hacılık”, “Avram”, “Beşiktaş “Bey yolu”, “Ömer paşa” “Plevne”, “Pasa”, şütgaribi’ Ben bir üü-süz kuşuyum”, “Bülbül türküşü”, “Be hemiz oolu” “Uçurdular va-tTmHärvtbu türküler Petri Zavrak kimdän toplamış, onnarın adlarinnan, angıTan korumuşlar halkın eski müzenginini, ge-tirrişlarbizäuzakzamândân’halKın dürTnäyä görünüşünü, halkın duygularını. Bu insannanlan birkaç ad verelim: Kemeñeci Dim-yan (Tatar Kıpçak), Arnaut Elena (Tatar Kıpçak), Arabaci Matrona (Kubey), Lenka Yabancı (Satılık Hacı), Vani Sakallı (Kahul), Stepan Dermenci (Kubey), Kabak Elene (Tatar Kıpçak), Trifonoglu Stepan Vasili (Tatar Kıpçak).

Bizim halkımızın gsındandan vazarlar, bilim adamnarı – kültürümüze çok önemlidir. Petri Zavrak – onnardan birisidir. 1938-1939-cu yıllarda genç araştırmacı yazer: “Halk Bilgisi Haberleri” hem “Varlık” dergilerindä gagauzlar hâkEmcfa makaleler. Bu makaleler-de Petri Zavrak çah er göstermâä gagâuzlarm folklorundan, halk kültürünHänönemli parçaları, ünün topladı folklorunda, onunya-zılarında biz göreriz genç araştırmacının keskin gözünü, angısı seçer en gözäl örnekleri hem çalışır vermâä onnara kendi görüşünü. Ne yazık, ki Petri Zavrak hastalanär da 1941-ci yılda geçiner. Onun ya-yınnadı makaleler hem topladı folklor örnekleri: Gagauz Türküleri, Gagauzlar Arasında Kullanılan Halk İlaçları).

İçindekilär

§ 1. Dilin rolü üürenicilerin terbiyetmesindä	3
§ 2. Derinnetmäk hem sistemalamak en önemli haberleri fonetikadan, leksikadan, frazeologiyadan, stilistikadan	5
§ 3. Dilin önemli payları: sözün sesleri, lafın morfemaları, laf, lafbirleşmeleri, cümlelär, tekst	8
§ 4. Temel normalar ana dilinin literatüra söylemeklerindä	13
§ 5. Yazmak nişannarı	17
§ 6. Katlı olmaklar yazmak urğusuz vokallarda	20
§ 7. Stilistik formaları fonetikada	24
§ 8. Çok eskidän gagauz lafları.....	27
§ 9. Fonetikanın sinonim kolaylıkları	30
§ 10. Katlı olmaklar laf kullanmasında	31
§ 11. Frazeologizmaların rolü sözleşmektä.....	33
§ 12. Leksikologiyanın hem frazeologiyanın stilistik formaları	35
§ 13. Söz payların sisteması	38
§ 14. Stilistik formaları morfologiyada.....	39
§ 15. Katlı olmaklar söz payların dooru yazılmasında	41
§ 16. Tamannamak becermekleri dil analizinin yapmasında, kullanmaküürenilmiş dilin formalarını aazdan hem yazmak söylemeklerdä.....	56
§ 17. Dooru söylemenin hem dooru yazılmanın bilgilerin edenmesi.....	58
§ 18. Praktiki ritorikanın elementleri. Söz alınmanın tehnik hazırlanması. Material toplanması,onun fikirlenmesi, konspekt temel laflara.....	64
§ 19. Söz olmanın struktürası: tema, içindekisi, neet koyması, kulminatıya, temel fikirlerin tekrarlaması, lakonizma, şakalaşmak, ironiya	67
Söz ilerletmesi	71
§ 1. Konspekt söyleyişlerä, angıları işidilerlär	72
§ 2. Kontrol takrinin yazılması.....	74
§ 3. Konspekt okunmuş artistik yaratmasına.....	74
§ 4. Yaratmalı takriri eklentisinnän	77
Audirovaniye	78
Okumak sessiz	84
Okumak seslän	90
Literatüra okumakları	96

Навчальне видання

ВЕЛІКСАР Людмила Георгіївна, КУРОГЛО Надія Іванівна,
КІОР Іван Федорович, МІЛКОВ Анатолій Миколайович

Гагаузька мова
(рівень стандарту)
підручник для 10 класу закладів загальної
середньої освіти з навчанням українською мовою

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів.

Продаж заборонено

У підручнику використано ілюстративні матеріали з відкритих інтернет-джерел

Технічний редактор *Сергій Максимець*
Коректори *Віра Дімова, Іванна Петренко*
Дизайн і верстка *Мирослави Токарюк*

Формат 70x100/16. Ум.-друк. арк. 12, 31. Обл.-вид. арк. 9, 00. Наклад 164 прим. Зам. №1325.

Видавець і виготовлювач видавничий дім "Букрек",
вул. Радищева, 10, м. Чернівці, 58000.
Тел./факс (0372)55-29-43. E-mail: info@bukrek.net
www.bukrek.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р